జూన్ 1975

భారతి

వ్యవస్థాపకులు

దేశోద్ధారక నాగేశ్వరరావు పంతులు

వెల: రూపాయిన్నర

CI

KLVA104M122

భారతి

మాసపత్రిక

శివలెంక శంభుప్రసాద్
సంపాదకుడు
(1938-1972)

*

జూన్ 1975

సంపుటము : 52 : సంచిక : 6 :

విడిప్రతి వెల రూపాయిన్నర

3

విషయానుక్రమణిక

జూన్ 1975

వసంతం ఏ పిలుపు ?	శ్రీ ఆకొండ వెంకటరత్నం	5
శివస్తవము : నన్నెచోడుని కుమారసంభవము	డా. నేలటూరు వేంకటరమణయ్య	6
డమరుధ్వని	సీరపాణి	0
శిష్టుల భాషా విశిష్టత	శ్రీ టి. జి. కృష్ణారావు	.1
'రేపులో' కి	శ్రీ రామా చంద్రమౌళి	15
వేంకటాధ్వరి కవితా చమత్కృతి : లక్ష్మీ సహస్రము	శ్రీ బులుసు వేంకట రమణయ్య	16
శ్రీ భీమేశ్వర పురాణ ప్రబంధము	డా. వేతవరపు వేంకట రామకోటి శాస్త్రి	20
ప్రాకృత సాహిత్యంలో సామాన్య మానవుడు	శ్రీ తిరుమల రామచంద్ర	25
ప్రాచీన భారతదేశంలో పశువైద్యము	డా. సూర్యదేవర రవికుమార్	33
వాడు	కేవిస్వే	42
కీ. శే. నూతలపాటి గంగాధరం	శ్రీ జానమద్ది హనుమచ్ఛాస్త్రి	52
కవితామృత జలంధరం గంగాధరం	శ్రీ మధురాంతకం రాజారాం	53
కలగూరగంప		57
గ్రంథ విమర్శలు		63

వసంతం ఏ వీథిని?

శ్రీ ఆకొండి వెంకటరత్నం

రాత్రంతా పులిసంటి చలితో నేత్రం కప్పి
   మంచు కోరలు పీల్చే రక్తం నిద్ర కట్టి —
గంట్లు పడిన శిల్పంలా
మన్నటి నీరెండం వెచ్చదనం కోసం
కలల దారులు పరచిన నాకు
నీ తోడు లేక ఎదురైనవి
వాడి వాడి సూదులు!

ముఖంమీద గుప్పుమంటున్న యెండ;
ముడుచుకున్న ముదుసలి వంటి చెట్టునీడ
లో యెండిన ఆకుల పరుపు
నా దేహం మీద పిడత పడిచే నిప్పులు!

చల్లటి వసంతాన్ని పిలిచే పిల్ల గాలుల కోసం
కలలదారులు పరచిన నాకు
నీ తోడు లేక ఎదురైనవి
వాడి వాడి సూదులు!

గుండె పగిలింది ఉరుములో
కన్ను చెదిరింది మెరుపులో
ఊపు తగిసింది
జల జల జల కరిగిన ఆకాశంలో!
నరాల నిండా ఉప్పొంగిన సుఖము!
రెక్కల కింద ఒదిగిపోవడానికి
తల్లిని పిలిచే పిచ్చుక పిల్లలా
గజ గజ పాటలు పాడుతున్న నాకు
నీ తోడు లేక ఎదురైనవి
చెమ్మగిలిన గుండెలోకి దూసుకుపోతూ
కన్నీటి సూదులు!

ఇక
వెచ్చదనం ఎక్కడుంది?
వసంతం ఏ వీథిని?
ఏ అరణ్యం మాటుల్లో దాక్కుని?

శివస్తవము: నన్నెచోడని కుమారసంభవము

డా॥ నేలటూరు వేంకట రమణయ్య

ఈ శివస్తవమున లయగ్రాహి వృత్తములు - మూడు లయగ్రాహులు, రెండు లయ హారిణులు-గలవు. ఇందు మొదటి దానియందు లయతాండవమును రెంటిలో మూటిలో నాట్య వాద్యములయందు తన్మయత్వమును, నాల్గవ దానిలో పరమేశ్వరుని సౌమ్యాకారమును, కడపటి దానిలో నతని సుప్రసన్నతయు వరసిద్ధి దానములును వర్ణింప బడినవి.

ఇందు దక్షుని కథ భిన్నముగా నున్నది. వీరభద్రుని ప్రస్తావము లేదు. దక్షుని తలను కొట్టనులేదు. మేక తలను పెట్టనులేదు. సతీదేవి అగ్నిలో దహనమై పోయినప్పుడు దక్షునిమీద కోపించినవారు గణనాయకులు. వీరు వినాయకు అగుదురో కారో చెప్పుటకు వీలుకాదు గాని పోయి దక్షుని వెదకి పట్టి స్మరణ పోవువఱకు కొట్టి కావడించి తెచ్చినవారు. దేహ స్మారకములేని దక్షుని శరీరము శివుని తాకుడుచే యథాపూర్వము అక్షత శరీరమై లేచెను. బాధ లేకపోయెను. అప్పుడే దక్షుని భార్య శివుని పతిభిక్ష వేడెను. శివుడు కరుణింపగా బ్రహ్మాదులు అదిచూచి వేడగా, శివునాజ్ఞచే దక్షుని కట్లువిప్పగా నాతడు ఈ యైదు వృత్తములను ఆడుచు పాడెను.

లయగ్రాహి :

ఫాలతల విస్ఫురిత లోలతర భాసురవి
 శాల భయదాసుర కరాళ నయనాగ్ని
జ్వాలలొకొ పింగళ జటాలియొకొ నా బెరసి
 తూలి దివిభూషణచయాలులిత దీర్ఘ
వ్యాళనికరంబొకొ కరాళియొకొ నాఁదనరి
 కాల వరనృత్య పరలోలుఁడగు శ్రీకం
కాలధరు నుజ్జ్వల కపాలధరు సన్నిశిత
 శూలధరు నీశ్వరు దయాళు నుతియింతున్.

ఫాలతల = నుదుటియందలి, విస్ఫురిత = ప్రజ్వలితమై, లోలతర = చక్కగా సంచలించుననియు, భాసుర = ప్రకాశవంతమైన, విశాల = వెడదయగు, భయదాసురకరాళ = భీతిగొలుపు నసురసంబంధమైన శివునియొక్క, నయనాగ్ని = కంటి నిప్పుయొక్క, జ్వాలలొకొ = మంటలేమో ! (కాదేని), పింగళజటాలి = గోరోజనపు రంగుగల జడల సమూహము, ఒకొ = ఏమొ ! నా = అనుచటు, బెరసి = కలియజడి, దివి = ఆకాశమునందు, తూలి = ఎగయుచు.

భూషణ చయాలులిత, భూషణచయ = ఆభరణములసమూహములో, ఆలులిత = చలించెడు, వ్యాళనికరంబొకొ = పాముల గుంపొ, లేదా, కరాళి = అగ్నిజిహ్వలో, నా = అనగా, తనరి = ఒప్పి, క్రాల = ప్రకాశింపగా.

వర = ప్రియకరమైన, నృత్యపర = శ్రేష్ఠ నర్తనము నందు, లోలుఁడగు = ఆసక్తుఁడగు, శ్రీ కంకాలధరున్ = శోభాయుతమైన బొమికలగూటిని ధరించినవాడును, ఉజ్జ్వలకపాలధరు, ఉజ్జ్వల = జ్వలించునట్టి, కపాలధరు = పుర్రె దాల్చును, సునిశిత = మిక్కిలివాడియైన, శూలధరున్ = శూలమను నాయుధమును చేబట్టినవానిని, దయాళున్ = కనికరముగలవాడయిన, ఈశ్వరున్ = శివుని, నుతియింతున్ = కీర్తింతును.

లయగ్రాహి :

ఉర్వర చలింపఁ గులపర్వత చయంబదర
 ఒర్వ భువి సంబునిధు లొడ్డువఖిలము జన్

బాహ్యాంగనాగాసుర పూర్వదిగ్ధీశ యమ
వార్ధిప ధనేశ్వరుల గర్వము లడంగన్
సర్వగణముఖ్యులును సర్వగణభూతములు
నార్వ నహిభూషణము లూర్వదిశలన్ గం
ధర్వ తతిపాడఁగ నపూర్వ నటనాది గురు
సర్వగతు సర్వమయు శర్వు నుతియింతున్

ఉర్వర చలింపన్ = భూమికదలియాడగా, కులపర్వత చయంబు, కులపర్వత = భూమిమీద ముఖ్యపర్వతములు (మహేంద్ర మలయాదులు ఇత్యాదులు), చయంబు = సమూహము, ఉదరన్ = కలతనందగా, అంబునిధులు = సముద్రములోని, ఔర్వశిఖి = బడబానలము, భువి = భూమియందు, పర్వి = ప్రసరించి, వ్యాపించి, ఆడన్ = నర్తింపగా, పూర్వసుర = అసురులయొక్కయు, నాగ = నాగులయొక్కయు, సుర = దేవతలయొక్కయు. పూర్వదిగ్ధీశ = తూర్పుదిక్కున కధిపతియైన ఇంద్రునియొక్కయు, యమ = యమధర్మరాజుయొక్కయు, వార్ధిప = నీళకు అధిపతియైన వరుణుని యొక్కయు, ధనేశ్వరుల = ధనమున కధిపతియైన కుబేరుని యొక్కయు, గర్వములు = కావరములు, అహంకారములు, అడంగన్ = పట్టుపడగా = ఇచ్చట చతుర్దిక్కుతులు మాత్రము పేర్కొనబడినారు. = అగ్నివాయు నైరుతి ఈశాన్యులను విదిక్కుల ప్రభువుల ప్రస్తావనములేదు. ఈశాన్యాధిపతి శివుడే కదాయని యను కొనవలసిన పనిలేదు. అతడు రుద్రులలో నొక్కడు కావచ్చును.

'సర్వగుణముఖ్యులును, సర్వగణభూతములు' అని వ్రాత పతి= 'గణముఖ్యులు' 'గణభూతములు' అనుట యొప్పగును = సర్వగణ ముఖులును = సకలగణాధిపులును, సర్వగణభూతములు = సకల భూతములపిండును, ఆర్వన్ = బొబ్బలు పెట్టగా.

అహిభూషణములు = పాములైన సొమ్ములు, ఓర్వ' అని వ్రాతప్రతి 'ఓర్వన్' = ఊపిరి (గట్టిగా) విడువగా. అని మద రాసు విశ్వవిద్యా—లఘువాఖ్య పుట 41 - ఓర్వన్ = ఒర్సుకొని యుండగా, గణభూతాదులిడు బొబ్బలకు వెఱచి పాములు సహించు కొని యుండగా,

దిశలన్ = దిక్కులందు, గంధర్వతతిపాడగ | (గంధర్వ తతి + పాడగ) గంధర్వుల సమూహము పాడగా (గానముచేయగా), 'అపూర్వ నటనాదియును' అని వ్రాత పతి : అపూర్వ [illegible] మద. విశ్వవి. పాఠము అపూర్వ = వింతయైన, [illegible] మునకు. ఆదిగురు = మూలాచార్యుడైనవాడును, [illegible] = ఎల్లయెడల నుండువాడును, - సర్వ[illegible]యు = [illegible] వాడును అగు, శర్వున్ = ఈశ్వరుని, నుతింతును = [illegible].

ల య గ్రా హి :

తాలయతి గిరి [illegible]
[illegible] యోలి [illegible]
[illegible] గెంచరు [illegible]
జాలి [illegible] గాలుమ [illegible]
దేలుపుసు [illegible] ప్రాలుముసు [illegible]
[illegible]
తాలయ[illegible]
[illegible]

[illegible] = తాలముమొక్క ధ్వనియు, [illegible] శబ మును, మెలితతి = మేయితరిగల, [illegible] మోతయు, మేలితలి వాద్యపతి- సగా ఘన[illegible] ముల మోతయని గ్రహింపవచ్చును. మూడువిధము [illegible] వలన శౌర్య [illegible] లోచుము[illegible] వర్ణింపబడిన యాంశము [illegible] తాలము[illegible] నడుగువేయుట కనుకూలమగు [illegible], వాద్యరులిపాల =వాద్యరు + వాం, [illegible] = [illegible] రసభరితమయి వినుటకు మిక్కిలి ఇంపయి, [illegible] = [illegible], క్రమ ప్రకారము, ఉలియున్ = [illegible]యగా, [illegible] = [illegible] ప దేకముతో, [illegible] = [illegible] వేయుమును, [illegible] = చేతిలో, [illegible] = [illegible], [illegible] = ప్రేమయుండు, సాటి = దీటయి, కాలుచు = [illegible], [illegible] = సుఖమును సను [illegible]లో, [illegible] = [illegible], మేమెఱచి = దేహస్మారకముదప్పి, [illegible] = [illegible] గెత్తుచును = గెంతులు వేయుచును, లోలగతి '[illegible]' [illegible] ప్రతి : తూలియాడుచు, [illegible] = [illegible] భుజములనాడించుచు, ప్రేతాలయము[illegible] = శ్మశా[illegible], [illegible] కాటిలో, [illegible] = [illegible], [illegible] = [illegible]

సంధ్యలయందు = 'ఎఱసంజ' యనగా సంధ్యారుణసంధ్య, సూర్యాస్తమయములలో అరుణభానుని కిరణ ప్రసారమువలన ఆకాశము రక్తసిక్తమైనట్లుండును. తత్కారణమున నెఱసంజయని చెప్పుదురు. అరుణోదయాస్తమయములు (లేదా నెఱసంజయని యేనియు గ్రహింపనగును. నెఱసంజయన నిండుసంజ.)
అనుకూలగతి (ననునొంగతి యని వ్రాతప్రతి) = ఆయాసంధ్యలకు తగిన విధమున, ఆడు = నృత్యముసల్పు, శివు = శివుని, శూల = శూలాయుధుని, నుతియింతున్ = కీర్తింతును.

మొదటి చరణమునందలి 'ప్రోత్తాలగతి' యను వ్రాతప్రతి పాఠమును పరిష్కర్తలు 'తత్తాలగతి' అని సవరించినారు. ఈ సవరణ యనావశ్యమైనది. 'ప్రోత్తాలగతి' యను పాఠమే యంగీకార్యము. చరులు ఇది 'చరి' శబ్దముయొక్క బ. వ. (చరి + చరి = చర్చరి) ఈ శబ్దమునకు యాంధ్రగ్రంథములలో ప్రయోగాంతరము గానరాదు. గెన్నుచును 'నెంతము, ఊగుచు' లఘువ్యాఖ్య పుట 12. ఈ మాటకును ప్రయోగాంతరము లేదు.

లయహారిణి:

కఱగళము ఘనఘనము తెఱఁగనఁగ మఱికలను
గఱడియలు ద్రిప్పుదయును గిఱిడియలు పెల్లై
యుఱుములన వడిఁజెలఁగఁ గాఱునెలయుఁ దనురుచులు
మెఱుగులన దశదిశల మెఱవఁదలమీఁదన్
వఱలు సురనది దొలఁకి నెఱిఁజినుకులనుఁగురియఁ
ఒఱిమెఱాని తొలిమొగులు తఱియనంగి నృత్యం
బొఱపసుము లలితగతి మెఱయుశివుండజుఁ డమరు
దుఱుఫలము లొసగునని యెఱింగి నుతియింతున్.

ఈ వృత్తమునందు శివుడు తొలిమొగులుతో ననగా తొలకరి మేఘముతో నుపమింపబడినాడు. తొలిమొగులుతో నేలయుపమింపబడె ననగా గ్రీష్మతపముచే గ్రాగియుండు నేలకు తొలకరి చినుకుల వలన శాంతిసౌఖ్యము కలుగును. తరువాత నెంతయధికముగ వర్షము కురిసినను ఏఱి ప్రవహించినను, తత్పూర్వమే తొలకరివానచే తృష్ణ తీరియుండుటకారణమున, భూమికి తొలకరివాననలన గలిగినట్లు తరువాత [illegible] కలుగదు. కావున ప్రమథగణములు పెట్టిన ఎడబాటు బాధలవలన బరితపించుచుండిన దక్షుడు గ్రీష్మతపముచే బీట పడిన భూమికి తొలకరివాన తాపోపశమనము గల్పించినట్లు తన బాధల బాపునని వేడుకొనుచు శివుని తొలకరితో బోల్చినాడు.

కనగ = చూడగా, కఱగళము = ఘనఘనము, తెరకలు = నల్లని. గళము = కుత్తుక, ఘనఘనము (ఘనాఘనము) = మేఘము యొక్క, తెర = సమూహము.

మేఘమును కంఠగళములో మాత్రము బోల్చనేల? ఘనఘనము నల్లనిది శివుడు హిమగౌరాంగుడు. అతని మెడగళమొక్కటియే నల్లనిది. కావున కరగళము ఘనఘనముతో బోల్చబడినది.

ఉరకలును గఱడియలు ద్రిప్పుటయును గిఱిడియలు, వీనియర్థమును సునిశ్చయముగ వివరించుటకు వీలులేదు. రామకృష్ణ కవిగారు చెప్పినట్లు, అపూర్వపదంబులకు ప్రయోగంబులు మృగ్యంబులు' – కు. సం. సంపుటము ౧. అనుబంధము పుట. కాని పైచెప్పిన ఉఱికలు కాదులు నృత్యమున ఉపకరణములైన వాద్య విశేషములుగా తోచుచున్నది. లేదా ౧. ఇవి శివుని నృత్యసమయమునందుపయోగింపబడినవి. 'పెల్లైయుఱుములన వడిచెలఁగ' అని యుండుట వలన నవి ప్రమోదముగ చుండెనని తెలియుచున్నది. కావున వాని స్వరూపమేమైనను నవి వాద్యములే యనుట తెల్లము.

పెల్లై = అతిశయముగ, ఉఱుములన = మేఘగర్జన యనునట్లు, వడిన్ = వేగముగా, చెలగన్ = శబ్దించుచుండగా, కాఱు నెలయు = అర్ధచంద్రుడును, తనురుచులు = తన కిరణకాంతులు, మెఱుగులన = మెఱపులనునట్లు, దశదిశలన్ = పదిదిక్కులను, (అష్టదిక్కులును నూర్ధ్వాధస్సులును) మెఱవన్ = మెఱయగా ('మెఱవన్' అనురూప మసాధారణమైనది.) మెఱయున్ అనురూపమె సర్వత్రవాడుక యందున్నది. చంద్రకిరణముల కాంతి నాట్యము సల్పు మహేశ్వరుడు యంగ చలనములు విచిత్రముగ ప్రసరింపక యనుక్షణము మెఱుగుపరుపు సిరుల ప్రకాశించుచుండినది. తత్కారణమున చంద్రకిరణకాంతికి మెఱపులతో సామ్యమేర్పడినది.

తలమీదన్ = పరమేశ్వరుని శిరస్సుపై, వఱలు = ప్రవహించు, సురనది = ఆకాశగంగ, తొలఁకి = తొనకి చెదరి, నెఱి జినుకులు = నిండు వానచినుకులను, కురియన్ = వర్షింపగా, (శివుడు నృత్యము సల్పుచు శిరము వేయుచున్నపుడు అతని

శిరము మీది గంగా స్రవంతి (క్రిందుమీదుగుట వలన నీరు చెదరి వర్ష బిందుప్రాయం బోలి (క్రిందవారినవి)

'తటిదుపకాని' తజ్ఞముకోను తొలిమొగులు తటి' యని యుండుట యుక్తము. తజ్ఞముకోను = ఒంటొంటిని వెనువెంట సంచితముగ నమును, ఇచట తజ్ఞముకోను తొలిమొగులు' అనుట వలన శివుని నాట్యాంగములు అనుక్షణమును మారుచుండునని సూచన. తొలిమొగులు తటియుగ = తొలకరి మేఘముల గుంపులు అనుటలు, నృత్యంబు = నాట్యముయొక్క, ఒఱపు = విలాసము, అమరున్ = ఒప్పును, లలితగతి = మనోజ్ఞముగ, మెఱయు = ప్రకాశించు, శివుడు, లటు = పులితోలేసినవాడనియు, అనురుడు = చావులేనివాడనియు, ఉరు = గొప్పదైన, పరమము = ప్రయోజనమును, ఒసగున్ = ఇచ్చును, ఎవిం= దానిచే, నుతియింతున్ = కీర్తింతును.

లయహారిణి :

కరనికర ఘుమ్మటులపదములన గిరితలము
    లరుణరుచి చిగురులన గరజములు పుష్పో
త్కరములన, సరసిరుహజ హరిదనుజ ముని మనుజ
    సురగగన చరభుజగ గరుడగణ యక్షే
శ్వరుల కతిదయ నొసంగు వరఫలము లనిశము
    భరితమయి మధుసమయ సురవరమహీజ
స్ఫురణ కెనయౌ నదరు వరదు హిత నటనరతు
    బరుసుపరు బరమగురు బరము నుతియింతున్

ఈ వృత్తమునందు శివుడు ఊర్ధ్వతాండవ మొనర్చుచున్న వసంత సమయ కల్పవృక్షములో బోల్చబడినాడు - అన్ని వృక్షములవలె కల్ప తరువుగూడ వసంతకాలమున చిగిర్చి పూచి ఫలభరితమగును. కాదేని మధుసమయ సురవరమహీజమనుట నిరర్థకపద ప్రయోగమగును. శివుడు వరదుడు = వరములొసగు నతని చేతులు కల్పవృక్ష శాఖల వంటివి ఎఱ్ఱనైన యఱచేయి చిగురు, నఖములు పుష్పోత్కరము.

కరనికరములు = చేతుల సమూహము, ఉరు = గొప్ప దగు, విటపవరములన్ = మేలుకొమ్మలనగా, కరతలము = అఱ చేయి, అరుణరుచిన్ = ఎఱ్ఱని కాంతిగలన, చిగురులన – లేత చిగురులనగా, కరజములు = వ్రేళ్ళ యందలి గోళ్ళు, పుష్పోత్కరములు = పూల పోవు, అనగ = నాగ,.

సరసిరుహజహరిదనుజమునిమనుజసురగగనచరభుజగ గరుడగణ యక్షేశ్వరులకు, సరసిరుహజ = తామర పూవున బుట్టిన బ్రహ్మకు, హరి= విష్ణువునకును, దనుజ =అసురులకును, ముని= తాపసులకును, మనుజ= మనుష్యులకును, గగనచర = ఆకాశగాములకును, భుజగ = సర్పములకును, గరుడగణ =గరుడుల సమూహమునకును, యక్షేశ్వరులకు = యక్షుల ప్రముఖులకును, అతిదయన్ = మిక్కిలిదయతో, అనిశమును = ఎల్లప్పుడును, వరఫలమును = కామితార్థములను పంచును, భరితమయి = (ఫలములతో) నిండినదయి, మధు సమయ = వసంతకాలమందలి, సురవరమహీజ = కల్పవృక్షము యొక్క, స్ఫురణకు = శోభకు, ఎనయున్ = సమానమైనట్టి, అదరు = ఒప్పు, వరదు = కోరిన కోర్కెల నొసగువాడును, హితనటనరతు = మనోజ్ఞమైన నృత్యమునందాసక్తుడును, పరము పరు = పరాత్పరుడును, పరమగురు = [illegible] గురుడును అగు, పరము = పరమేశ్వరుని, నుతియింతున్= కీర్తింతును.

డమరు ధ్వని

శ్రీ సీరపాణి

ప్రాతస్సంధ్యావదనం
జేవురించె నల్లదిగో!
అరుణార్కుని రక్తతిలక
ముగదార్చిన కాళికవలె.
దిక్కులేని పక్షుల రొద
పిక్కటిల్లె రోదసిలో
దిక్కులన్ని ఒక్కుమ్మడి
ఖండించెను గాండ్రించెను.
చిక్కటిం కట్టిన చీకటి
పొట్ట చీల్చి వేయాలని
బాకుం వలె రేకులన్ని
బరితెగించి నిలిచాయి.
అంభోనిధి గర్భంలో
ఆవులించె బాడబాగ్ని
వహ్ని కుధర కుహరంలో
"లావా" గుడుసుళ్ళు తిరిగె
అన్నార్తుని కడుపులోన
ఆకలి మంటలు రేగెను.
పరాజితుని గుండెలోన
ప్రళయ ఘంటికలు మ్రోగెను.
ప్రతి యువకుని హృదయంలో
ప్రభవించెను ప్రగతికాంక్ష
రుధిరంలో అనలద్యుతి
ధమనుల్లో డమరుధ్వని.

శిష్టుల భాషా విశిష్టత

శ్రీ టి. జి. కృష్ణారావు

పట్టాకత్తి చేతబట్టి, కవచమూ శిరోవేష్టనమూ ధరించి, పామర జనాన్ని దరిజేరనీయకుండా తొలగించుకుంటూ సుదూరమైన రాజమార్గంలో పయనిస్తూ, సామాన్యుల్ని సంభ్రమాశ్చర్యాలలో ముంచెత్తుతున్న గ్రాంథిక భాషా సరస్వతిని 'నీ సవారి సాగదు'అని నిలదీసి ప్రశ్నించి, జవమూ, జీవమూ గల వ్యావహారిక భాషకు సాహిత్య గౌరవాన్ని ప్రోదిచేశారు గిడుగువారు. ఆనాటి పండితులతో గిడుగువారు అసహాయశూరులై పోరాడేరు. గ్రాంథికవాదులు ఎంతకీ తమ భాష నిర్దుష్టమైనది గానే భావించారు గాని తమ భాషలో ప్రవేశించిన గ్రాంథిక విరుద్ధ ప్రయోగాన్ని చూడలేకపోయారు. ఏ వ్యాకరణాలని తాము ప్రమాణంగా భావిస్తున్నారో ఆ వ్యాకరణాలకి విరుద్ధంగా తాము వ్రాసిన గ్రంథాలలో ప్రయోగించిన గ్రాంథిక భాష ఉంటోందని గ్రహించలేకపోయారు. జీవద్భాష నిత్యనూతనమైందనీ 'ప్రవాహినీ దేశ్యా' అని మన లాక్షణికులు చెప్పినట్లు అది స్రోతస్విని అనీ భావించలేకపోయారు. తత్కారణంగా వ్యావహారికాన్ని ప్రాచుర్యం పొందకుండా కొన్నాళ్లు నిరోధించినా, ఎల్లకాలమూ ఆ ఉప్పెనని ఆపలేకపోయారు. కాగా వ్యావహారికం సాహిత్యంలో రాజ్యమేలింది.

సాహిత్యంలో ప్రవేశించిన వ్యావహారికం సామాన్య జనుల వ్యావహారికం కన్నా భిన్నమైంది. దీన్ని ప్రత్యేకించి 'శిష్ట వ్యావహారిక' మన్నారు. ఇది అటు గ్రామీణుల మాండలికానికీ, ఇటు గ్రంథస్థ భాషకీ విరుద్ధం. శిష్టుల వ్యవహారంలో గల భాషని మాత్రమే ప్రమాణంగా స్వీకరించి 'శిష్ట' వ్యావహారికంగా సాహిత్యంలో ప్రవేశపెట్టారు కాని శిష్టులనే వారెవరనేది ప్రశ్న. ఇది ఆలోచించవలసిన విషయం. వ్యవహర్తలలో అత్యధిక సంఖ్యాకులు శిష్టులుగా పరిగణించబడటంలేదు. అక్షరాస్యత కూడా శిష్టతకు ప్రమాణం కాదు. ఉన్నతమైన నాగరికత గల వాళ్లు మాత్రమే శిష్టులుగా పరిగణించబడుతున్నారు. కాని యీ శిష్టులనిపించుకుంటున్నవాళ్లు కూడా సర్వే సర్వత్ర సర్వజ్ఞులు కారు. ఒక్కొక్కసారి శిష్టుల భాషకన్నా, పామరుల భాష చారిత్రకంగా సరియైనదై వుంటోంది. సాహితీ రంగంలో నిరంత[illegible] ఏక[illegible]త్యం వహించిన అగ్రవర్ణాల వారి భాష శిష్టుల భాషగా అంతటా ప్రమాణీకరించబడలేదు.

యాస భాష

ప్రమాణీకరించిన భాషలో పామరుల వ్యవహారంలో గల 'ఎందలా నలిగిపోతన్నావు?', 'పెందిలి పెట్టారా', 'మీ బుగత గోరి కాడి కెల్తా వురా?' ఇత్యాది ప్రయోగాల్లోని యాస కనిపించదు. అదే విధంగా అగ్రవర్ణాలవారి భాషలోని 'వాళ పాచాడు', 'నాకూష్టం', 'అమ్మ రమ్మంఘూంది' మొదలైన ప్రయోగాల్లోని యాస ప్రామాణిక భాష కాదు. 'వెళ్ళిపోయొచ్చాడు', 'నాకు జ్వరం' 'అమ్మ రమ్మంటోంది' — అనే రకంగా ఈ రూపాలు ప్రామాణిక భాషలో ప్రయోగించబడతాయి. సర్వ వర్ణాలవారికీ భాషలో వేర్వేరుగా ఇటువంటి యాస వుంటుంది. దీనికి కారణం ఆ భాషా వ్యవహర్తల సమూహాల సాన్నిహిత్యం మాత్రమే. ప్రాచీన బ్రాహ్మణాగ్రహారాలలో బ్రాహ్మణ కులంవారు ఒక ప్రత్యేక భాషా వ్యవహర్తల సముదాయంగా ప్రత్యేక మాండలికం కలిగివుండేవారు. నేటి కాలంలో రైల్వే కాలనీలు, పట్టణాల్లో వివిధ ప్రాంతాల నివాసం గలవారు తమ కులానికి ప్రత్యేకంగా వుండే యాసను కోల్పోతారు. స్కూల్లో చదివిన పిల్లల భాష సక్రియమైన భాషయొక్క తొలుతటి యాసని దూరం చేసుకుని కొత్తరూపు దిద్దుకుంటుంది. అలాగే వేర్వేరు వృత్తులవారి విషయం కూడా. ఇలాంటి ప్రత్యేకత గల యాసభాష ప్రయోగార్హమైన నాటకాల్లో యక్షగానాల్లో పాత్రౌచిత్యం ప్రవేశపెట్టవలసిందే గాని, సాహిత్య వ్యవహారానికి ప్రామాణిక భాష మాత్రమే ఉపయోగపడుతుంది.

మహాప్రాణాల ఉచ్చారణ

ప్రామాణిక భాషలో మహాప్రాణాలు గల చోట పామరులు అల్పప్రాణాలు ప్రయోగిస్తారు. 'బాద', 'బయము', 'సామి'–అని ఇలా ఏదో ఒక ఒత్తులు తొలగించి పలుకుతారు. ప్రామాణిక భాషలో 'బాధ', 'భయము', 'స్వామి'–ఇత్యాదిగా వ్రాస్తూ ఉండటం చదువుకొనే వారిలో ప్రామాణిక భాష ప్రభావం పడటంవల్ల కొందరు వీటిని ఒత్తులతో పలుకుతారు కూడా. 'బాధ' 'భేదము' అనే రీతిగా లేని చోట్ల ఒత్తులు పెట్టి ఉన్నచోట్ల తీసేస్తారు. కాని తెలుగు భాషకి మహాప్రాణాలు లేకపోవడం సహజమైనది. కాబట్టి సాధారణంగా అల్పప్రాణమే సాధురూపంగా నిలవాలి. కాని అంతటా అలా జరగడం లేదు. బ్రాహ్మణుల్లో కొందరు 'భావగారు' అని ఉచ్చరిస్తారు కాని 'బావగారు' అనేది శిష్టరూపంగా ప్రమాణీకరించబడింది. శిష్టులుగా భావించబడిన బ్రాహ్మణుల ఉచ్చారణ కాక, తెలుగుదనానికి దగ్గరగా ఉన్న రూపమే ప్రమాణీకరించబడింది. ఈ రూపం సంస్కృతంలోని '[illegible]' పదం నుంచి వచ్చింది. ఆంధ్ర వాచస్పత్యము, సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువులు ఈ పదం సంస్కృతంలోంచి స్వీకరించిన రూపంగా పేర్కొంటున్నాయి. అంటే ఈ నాటి ప్రమాణీకరణంలో ఉత్పత్తి గాక, ఉచ్చారణ లక్షణమే ప్రాధాన్యం వహించింది.

మరొక పదాన్ని పరిశీలిద్దాం. 'దారము' అనే దాన్ని కొందరు 'ధారము' అని పలుకుతారు. ఇది 'దోరా' అనే మహారాష్ట్ర పదా

---

* 'దారం' అనే పదాన్ని బ్రౌన్ నిఘంటువు ఈ క్రింది విధంగా చూపింది.

దారము. N. S. Thread, Cord, String, Rope. A match for fier.

సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు యిలా చూపింది. దారము, వి. (క. దార) 1. నూలిత్రాడు. సూత్రము

సీ... తనరు సూత్రము ద్రాడు దారమనగ

ఆం. నా. [illegible] — [illegible]

2. త్రాడు, చేత్రాడు.

ద్వి. పద పడి యార్కియర్ బగలెల్ల నడచి,
మెటుకును మానట నేముల్ చేరి,
[illegible] జన ముందట వెనుకను జోడి,
మసలెను దార మొసంగ రా యనుచు.
(పండితా. పర్వ 388 పే)

ద్వి. [illegible] మతి యొకరు వేడా మరి నాడ,
దార మొసంగరా దర్మాత్ములార
(పండితా. పర్వ 345 పే)

వావిళ్ల వారి నిఘంటువు దీనిలో రెండవ అర్థంగా 'సూత్రం' ఉదహరించి, ఆంధ్ర ప్రయోగం చూపి సరిగ్గా యథాతథంగా సూ.రా.ఆం. నిఘంటువులో లాగే వ్రాసింది.

ఆంధ్ర వాచస్పత్యము,
దారము, సం.వి. 1. పౌరుషము చూ, [illegible]
2. సూత్రం; చూ [illegible] 1

అని వ్రాసింది. దీనిలో 'ముఖ్యార్థం' [illegible] లేదు. 'సూత్రము' అర్థం [illegible] చెప్పదగినదేమీ లేదు. శబ్దరత్నాకరం దీనిలో [illegible] ఉంచింది.

తమిళ, మలయాళ భాషల్లో 'దార' అనే పదం వాడుకలో లేదు. 'నూల్' అనేది ఉపయోగంలో ఉంది. తెలుగులోనూ 'నూలు' అనేది ప్రయోగంలో ఉంది 'నూల్', 'బట్టనూల్', 'జనివారము' 'జన్నిదపు నూలు' అనే రీతి వ్యవహారం కన్పిస్తుంది.

నన్నయ పద ప్రయోగ కోశం, నన్నెచోడ పద ప్రయోగ కోశం 'దారం' అనే పదాన్ని చూపడం లేదు.

'దారం' అనే పదం ప్రథమంగా శైవ వాఙ్మయమైన పండితారాధ్య చరితలో కన్పించడం, కన్నడంలో 'దార' అనే రూపం ప్రచారంలో వుండటం చూస్తే ఇది కన్నడంలో నుంచి తెలుగులో ప్రవేశించి వుండొచ్చు. మహారాష్ట్ర భాషలో 'దోరా' అని దారానికి వాడుక రూపం. హిందీలో 'డోరీ', 'డోర్' అనే రూపాలున్నాయి. సంస్కృతంలో 'దార' అనేది 'సూత్ర' మనే అర్థంలో లేదు.

పరిశీలించగా రూపాంతర సామ్యాన్ని బట్టి మహారాష్ట్ర నుంచి కన్నడంలోకి, కన్నడంలోంచి తెలుగులోకి 'దార' అనే పదం ప్రవేశించి నట్టు కనిపిస్తోంది. 'ఆ,ఓ' లను 'ఓ,ఆ' గ ఉచ్చరించడం వాడుకలో సహజం.

నికి దారితీస్తుంది. 'ఒ'కారం 'అ'కారంగా మారడం కాని దీనిలో [illegible] ప్రాంతంలో ఈ మహాప్రాణత కనబడుతుంది. దాని, గ్రాహిత రూపాలు రెంటికీ సహజమైన అల్పప్రాణతే ప్రమాణీకరింపబడింది. 'ధరను' అనే రూపం స్వీకరింపబడలేదు.

'శ, స, చ,' ల వినియోగం

పామరుల ఉచ్చారణలో 'చ'కు బదులు 'స' వినిపిస్తుంది. 'చదువు'– 'సదువు', 'చక్కగా–సక్కగా', 'శుష్కించి' – 'పుస్తెల' మొదలైన పదాలలో 'చ'కు బదులు 'స', 'శ'కు బదులు 'స' పామరుల భాషలో వినిపిస్తాయి. శిష్టులనిపించుకుంటున్న వారిలో కూడా ఈ 'స'కారం ప్రవేశిస్తుంది 'చ'కి బదులుగా.

'చదువు' అని గాక 'సదువు' అని శిష్టులు ఉపయోగిస్తారు. 'పప్పు పదునై పోతుంది' అని ప్రయోగం వినిపిస్తుంటది. తెలుగులోని గుండెచప్పుడేం ఈ 'చ, స'ల మార్పుకు గల బహుళ ప్రచారానికి నిదర్శనం. అలాగే 'శ' అనేది పామరుల ఉచ్చారణలో 'సెంభం', 'సెంకరుడు'– అనే విధంగా 'స'గా వినిపిస్తుంది. తాము సరిగా ఉచ్చరిస్తున్నామనే భ్రాంతిలో 'చేశాడు', 'రాశాడు', 'వచ్చేశ'– అని యీ రకంగా కొందరు శిష్టులు వ్యవహరిస్తారు. ఈ పదాలలో ఉండవలసిన రూపం 'స'కారమే గాని 'శ'కారం కాదు. 'చేయు' అనే ధాతువు వివిధ పరిసరాలలో వివిధ రూపాలలో కనిపిస్తుంది.

'చేయబోతున్నాడు', 'చెయ్యాలి' అనే చోట 'య'గాను 'చేస్తూ', 'చేస్తాను', 'చేసి' అనేచోట్ల 'య'కు బదులు 'స' గాను కనిపిస్తుంది నిర్దిష్టమైన పరిసంయోగం వాటిస్తూ ఈ రూపాలు ప్రవర్తిల్లేయి. ఇందులో 'య'కారం 'స'కారంగా మారడానికి చారిత్రక కారణం వుంది. ప్రాచీన ద్రావిడ భాషలో 'స, య'లు వినిమయ వర్ణాలు.

'పయ్–' ధాతువుకు పయిడి, పయిటు, పయిడం, పైరు, పసిరిక, పసిడి, పసిమి, పసుక అనే 'స,య' వర్ణాలు రెండింటితోనూ కూడిన రూపాలున్నాయి. ఈ విధంగా 'చేసాడు', 'రాసాడు', 'వచ్చేసి' – అనే పామరుల వ్యవహారమే ప్రమాణీకరింపబడింది.

పదాది వకారం

పామరుల వ్యవహారంలో పదాది వకారం లోపిస్తూ ఉంటుంది. 'వెళ్ళిపోయాడు' అనడానికి 'ఎళ్ళిపోయాడు', [illegible] 'ఒంటి' అని పలుకుతున్నారు. [illegible] రూపం వ్యవహారంలో [illegible] ఉన్నది.

'బట్టలు విప్పుకోవడం' అనే మాటను 'ఇప్పుకోవడం' అని కూడా స్పష్టంగా అనడం వింటుంటాము. మూల ద్రావిడ 'విర్' అనే దాన్నుంచి వచ్చిన ధాతువు 'విప్పు' అని, దీని రూపాంతరం 'ఇచ్చు' అనేదనీ శ్రీ భద్రిరాజువారు 'Telugu Verbal bases' అనే గ్రంథంలో సూచించారు. శిష్టుల ఉచ్చారణలో ప్రత్యేకించి పదాది వకారాన్ని విడువడం సర్వత్రా కానరాకపోవడంచేత కాబోలు ఈ రూపం నిఘంటువుల కెక్కలేదు. సంధిలో 'వచ్చేశారు' మొదలైన చోట్ల 'వ'కార లోపాన్ని శిష్టులు కూడా పాటిస్తారు. ఆది వకారం లేని రూపాన్ని ప్రమాణీకరింపబడే రోజు ముందుంది గనుక.

స్పష్టంగా ఉచ్చరిస్తున్నామనే భ్రాంతిలో లేని 'వ'కారం పదాదిని చేర్చడం కూడా కద్దు. '[illegible]' అనే సంస్కృత పదానికి ముందు 'వ' చేర్చి '[illegible]' అంటారు. కొందరు [illegible] కుంటున్నవాళ్ళు.

ఉభయ వ్యవహారంలో రూపాలు

పామరుల వ్యవహారంలో గల కొన్ని రూపాలు శిష్ట వ్యవహారంలో సైతం కన్పిస్తాయి. కాని వీటిని ప్రమాణ భాషలో స్వీకరించలేదు. 'బొట్టి' అనే పదం 'బాలిక' అనే అర్థంలో ప్రయోగిస్తారు. బ్రాహ్మణుల కుటుంబాలలో 'ఉడబొట్టె' అనే పదంలో 'బొట్టె'ను ప్రయోగించినా ప్రామాణిక రచనలో ప్రయోగించరు. 'అప్ప' అనేది కూడా పామరుల నిత్యవ్యవహారంలో వుంది. కాని నేటి గ్రంథస్థ వ్యావహారిక భాషలో ఉపయోగించరు. 'అప్పచెల్లెలు' అనే పదంలో శిష్టులు నిరాక్షేపణీయంగా ఈ పదాన్ని ఉపయోగిస్తున్నారు. 'అప్ప' 'అప్పగారు' శిష్టుల్లో కొందరు వ్యవహారంగా ఉపయోగిస్తారు కూడా.

నేడు పామరులు పలికే 'వాడాడు', 'అయ్య' మొదలైన పదాలు ప్రాచీన కావ్యాల్లో ప్రయోగింపబడినవి. క్రింది ప్రయోగాలు పరిశీలించండి.

అయ్య :

'మా యయ్య యయ్యకోరి...'

([illegible] 4 – 35)

[illegible]

[illegible] .....

[illegible]

[illegible]''

([illegible] 3 – 137)

ఇవి గాక నన్నయ అర్థశతానికి పై బడినన్ని సార్లు 'అయ్య' అనే పదం ప్రయోగించాడు.

'మునుగడు నీరు సేసి నీవెక్కడ పోయితయ్య'
(కుమార. 5 ఆ 80)

'మీయయ్య మీరు వనవా
సాయసము విస్తరించి యభ్యుదయమునన్'
(ఆం భార.ఉద్యో1ఆ 260)

'ఉన్నయుఁ దమ్ముఁడుం తనకు నయ్య నగం
బిలువేడి కానకిట్లున్నను......
(ఆం.భార ద్రోణ 5ఆ32)

'అయ్యల గంటె మంచుఁ బుల కాంకురముల్'
(భాగ 10 పూ625)

బాపడు :

'అంతఁ బెద్ద బాపనయ్యల యాసతి
వచ్చె.........'
(అచ్చ.రా బాల 192)

'నందునకు మాకుంగాదిలి,
బందుగుఁ డాతనికి నొజ్జ బాపడ వగుటన్'
(నీలా. 1ఆ192

'అనుటయు బాపనయ్య కత దర్మిలి
నిట్లని పల్కె'
(నీలా 1 ఆ)

'చాటు ప్రౌఢిఁ బిసాళ మాడెదవు కాసల్పాటి
బాపండ నో'...
(క్రీడా. 62)

ఈ విధంగా ప్రయోగాలే కాక శబ్దరత్నాకరం బాపడు, బాపత, బాపన, బాపనక్క, బాపనుడు, బాపటికను అనే వివిధ పదాల్ని లక్షోపాలుగా చూపింది

ఈ ప్రయోగాలు చూస్తే శిష్టులు తమ భాషని పామరుల నుండి రోజు రోజుకీ దూరంగా లాక్కుపోతున్నట్టు లేదా తీసుకు పోయినట్టు కన్పిస్తుంది లేకపోతే కావ్యప్రయోగాల్లో కన్పిస్తున్న ఈ పదాలు నేటి ప్రామాణిక వ్యావహారికంలో లేకపోవడానికి కారణం ఏమనుకోవాలి? పామరులు తమకన్నా నాగరికులనిపించుకుంటున్న శిష్టులకు సమీపమైన భాష మాట్లాడాలని అభిలషించగా శిష్టులు పామరులకన్నా తమ ప్రత్యేకత నిలుపుకోవాలని ఆశించారు. పామరులు నాగరికులతో మాట్లాడేటప్పుడు నాగరికుల వ్యవహారంలోని ఆంగ్ల పదాల్నీ, సంస్కృత పదాల్నీ ప్రయోగించడానికి కుతూహలపడటమూ, నాగరికులు పామరులు తమలాగా పలకలేకపోడాన్ని వేలెత్తి చూపడం దీనికి నిదర్శనం.

ప్రమాణీకరణ

ఇలా పరిశీలించుకుంటూ పోతే శిష్టుల భాషలోని కొన్ని విశేషాలు శిష్ట వ్యావహారికంలో లేవనీ, పామరుల భాషలో లోపాలుగా భావిస్తున్న పదాలు ల భాషలో కూడా వున్నాయనీ తెలుస్తుంది. చారిత్రకంగా సాధువైనంత మాత్రాన ఒక రూపం ప్రమాణీకరించబడుతుందనీ చెప్పలేము. శిష్టులైనవారి భాష పామరులకంటె విశిష్టమైనదిగాకాక కొన్నిచోట్ల శిష్టతను కోల్పోయినదిగా కన్పిస్తుంది. ఆ లక్షణంలోనైతే 'విశిష్టత' అంటే 'విశేష శిష్టత' అని చెప్పాల్సి ఉంటుంది. అందువల్ల ప్రమాణభాషంటే శిష్ట వ్యావహారికం అని చెప్పలేము. శిష్టులూ, పామరులూ ఉపయోగించే భాష ప్రమాణీకరించబడి నేటి ప్రామాణికభాష ఏర్పడుతోంది. భాష ఏ సూత్రాలమీద ప్రమాణీకరింపబడుతుందో తెలిసినవాడు ఆ సూత్రాలప్రకారం దానిని నడిపించడం ప్రమాణీకరించడం అనిపించుకుంటుంది. 'అది సాధ్యమా' అనేది వేరే విషయం. శిష్టులూ, పామరులూ అనే భేదం లేకుండా ఏ భాషైనా దానంతట అదే ప్రమాణభాషగా రూపుదాలుస్తుంది. దీనిలో ఒకరి ప్రమేయం లేదు.

'The real problem in language standardization is to get to know and be able to put into operation the means of making the choice acceptable to all concerned and help it spread at the discarded alternative'

అని శ్రీ ఫటాగే చెప్పిన వాక్యాల్ని ఈ సందర్భంలో స్మరించుకోవాలి.

'రేపు' లోకి

శ్రీ రామా చంద్రమౌళి

ఈ చీకటి గదిలో కూర్చుని
ఎన్నాళ్ళనుంచి సాధన చేస్తున్నానని...,
ఆత్మశోధనంలో మనిషినీ, మనసునీ వర్గీకరిస్తూ—
సృష్టిని పునఃస్థితూ పోల్చుంటే ... ఒక్కొక్క గర్భచరిత్రలో
ఎన్ని విశ్వరూపాలు...ఎన్ని లయాన్విత నిర్వాణ సంచయాలు—
అర్ధరాత్రి దాటిన నైట్‌క్లబ్బుల్లో కేబరే డాన్సులు,
కళ్ళతో మనుషులను తాగుతున్న కోర్కెలు,
పేవ్‌మెంట్లపై చలిపులితో పాటు గురకలు పెట్టే బతుకులు,
గాజుల గలగలలో బేరాలు—
ఇవ్వాల్టి మల్లెపూల వాసనకూ, బ్రాందీ ఖర్చుకూ
"రేపు-" అనేది కన్నీటి బతుకో బలి
మార్చురీ గదుల్లో నిరుద్యోగుల ఆగిపోయిన గుండెల్లో సాగర ఘోషలు
రోడ్డుమీద చిరునవ్వుతూ నిలబడ్డ సినిమా పోస్టర్ వంక చూస్తూ
పెదవులు చప్పరిస్తూ నిలబడ్డ యువతరం—
బెల్‌బాటమ్‌లు. ... బొడ్డుకింద చీరలు
పిచ్చికుక్కలా పరుగెత్తుతూ అరుస్తున్న నాగరికత
ఆ హృత్స్పందనలు...నాం చాతప్త మదులు...పాలిదేవలు
ఓహో—ఎన్ని ఛాయాపరంపరలు నా చుట్టూ
ఈ విశ్లేషణంలో, ద్వైదీభావ సంఘర్షణలో మథనం పొంది పొందీ
తలుపులు తోసుకుని
"బయటికి" పరుగెత్తుకొచ్చాను – అబ్బా
అంతా మంచు వెల్లువ – వెల్లువ – వెల్లువ.

వేంకటాధ్వరి కవితా చమత్కృతి
లక్ష్మీ సహస్రము

శ్రీ బులుసు వేంకట రమణయ్య

సంస్కృతభాషలో లలితాసహస్రనామం, విష్ణుసహస్రనామం, శివసహస్రనామం మొదలైన సహస్రనామాలు ఉన్నవి. అవి పూజలకు ఉపయోగించేవి. ఆ నామాలు శ్లోక నిబద్ధాలయి ఉండడంవల్ల కంఠస్థం చెయ్యడానికి అనుకూలంగా ఉంటాయి. వాటిలో కొన్నిటికి విపులమైన వ్యాఖ్యానాలున్నూ కలవు. ఆ వ్యాఖ్యలు నామావళి వైశిష్ట్యాన్ని వివరిస్తున్నవి.

ఆ విధంగా కాక వెయ్యిశ్లోకాల్లో స్తోత్రంచేసే గ్రంథాలు కొన్ని ఉన్నాయి. వాటిలో వేదాంత దేశికుల పాదుకాసహస్రం, వెంకటాధ్వరి రచించిన లక్ష్మీసహస్రం పేరుపడిన గ్రంథాలు.

వెంకటాధ్వరి అనే పేరు కొంత వింతగా కనబడవచ్చు. అతని అసలుపేరు వెంకటాచార్యులు. వారిది వడగల్ సంప్రదాయానికి చెందిన విశిష్టాద్వైత మత కుటుంబం. ఈ సంప్రదాయానికి చెందినవారు యజ్ఞయాగాదులు చెయ్యడం ఉన్నది. ఇతని తాత, తండ్రి యాగాలు చేసినవారే! ఇతడున్నూ అధ్వరం చెయ్యడంవల్ల ఇతనికి వెంకటాధ్వరి అనేపేరు వచ్చింది. లక్ష్మీసహస్రం చివరనున్న శ్లోకంవల్ల ఈ సంగతి స్పష్టమవుతూ ఉన్నది.

ఆ శ్లోకం యిది —

'ఆత్రేయాన్వయ గోత్రాబరణ పయశ్చణ
శ్రీనివాసాధ్వరీంద్ర
శ్రీమద్దాంపత్య జన్మా విబుధవిత రఘునా
థార్యయజ్వార్యజేన,
వేదాంతాచార్య పాదాంబుజ నిహితహృదా
వేంకటార్యేణ క్లుప్తం
రమ్యం లక్ష్మీసహస్రం సతత దృఢతరం
సత్యకల్యాణ కామాః.'

ఈ శ్లోకాన్నిబట్టి వెంకటాధ్వరి పండితునిది ఆత్రేయ గోత్రమని, తండ్రి రఘునాథాచార్యులని, తాత శ్రీనివాసాచార్యులని తెలుస్తున్నది.

కాని, వెంకటాధ్వరి రచించిన విశ్వగుణాదర్శమనే కావ్యంలో ఇతని తాతపేరు అప్పయాచార్యుడని ఉన్నది.

'కాంచీమండల మండనస్య సుధియః
కర్ణాట భూభృద్గురోః
ఆచార్యస్య దిగంతరకాంత యశసో
యం భాగినేయం విదుః,
లక్ష్మీకాధ్వర పుత్త్ర రప్పయగురో
రప్యేష విద్వన్మణేః
పుత్రః శ్రీరఘునాథ దీక్షిత కవేః ।
ప్రార్థ్యో గుణైరేధతే.
తస్యాత్ర స్తర్క వేదాంత తంత్ర వ్యాకృతి చింతకః,
వ్యక్తం విశ్వగుణాదర్శం విధత్తే వేంకటాధ్వరీ.'

ఇంతే కాకుండా విశ్వగుణాదర్శ, లక్ష్మీసహస్రాలు రెండింటి చివరను ఉన్న గద్యల్లో ఇతని తాతపేరు అప్పయాచార్యులనే ఉన్నది. అప్పయాచార్యునికే శ్రీనివాసార్యుడనే నామాంతరం ఉండి యుండవచ్చును

ఆ గద్యలనుబట్టి, ఈ శ్లోకాలనుబట్టి వెంకటాధ్వరి పితా

సహాయ తాతాచార్యులవారి పేరట గాని, కాని విశిష్టమైన అ తాతాచార్యుల వారనెక యోగాయ రెండు, కర్ణాటకప్రభువైన కృష్ణదేవరాయల గురువని చెప్పుకుని వ్యాసరాయ తీర్థుల పేరుమీద తెలియచేశారు. ఇందువల్ల, వెంకటాధ్వరి ఆంధ్ర దేశీయుడుక నతడని, వెంకటాధ్వరి తర్క వేదాంత వ్యాకరణాది శాస్త్రాలలో గొప్ప పండితుడని తెలుసుకోవచ్చు అంతేకాదు శ్లేషయమక చిత్రకావ్యాలలో ఉన్నతమైన ఆ వ్యుత్పత్తిని గ్రహించవచ్చును.

వెంకటాధ్వరి ఏ ఏ గ్రంథాలను రచించాడో తెలియదు. కాని విశ్వగుణాదర్శ, లక్ష్మీసహస్రాలు మాత్రమే వ్యాప్తిలో ఉన్నవి. విశ్వగుణాదర్శ గద్యలో 'వేంకటాధ్వరి యజ్వనః కృతిషు విశ్వగుణాదర్శ చంపూః సమాప్తా' అని ఉన్నందువల్ల ఇతడు మరికొన్ని గ్రంథాలు రచించి ఉండవచ్చునని అనుకోవచ్చు.

లక్ష్మీసహస్రంలో 1000 శ్లోకాలున్నవి. అసలు లక్ష్మీదేవిని స్తుతించాలని! కవి ఈ గ్రంథాన్ని రచించడానికి ఒక కారణమున్నదట! వెంకటాధ్వరి దీనిని రచించుటకు ముందు విశ్వగుణాదర్శ చంపూ గ్రంథాన్ని రచించాడు. అందులో కృశాను, విశ్వావసులనే ఇద్దరు గంధర్వులను ప్రవేశపెట్టి అనేక విషయాలను గురించి గుణాలు, దూషణాలను చేశాడు. దాన్ని విని విష్ణుదేవుడు దేవమాత్సర్యవల్ల తీవ్ర వ్యాధి కలిగింది. దాన్ని పోగొట్టుకొనుటకు లక్ష్మీదేవిని పెక్కువిధాల స్తుతించి, ఆమె అనుగ్రహం పొంది వ్యాధి విముక్తుడైనాడు. ఈ విషయాన్ని బాలబోధిని వ్యాఖ్య ఇలా తెలుపుతున్నది.

> 'వేంకటాధ్వరి [illegible] ప్రతిపాదక విశ్వగుణాదర్శ కావ్యరచన ప్రమాదాగత [illegible] సమాపస్తరయా బహుతర నిష్ఠేవ ముకుంద [illegible] పుష్ప [illegible] హారం ...... శ్రీ లక్ష్మీదేవ్యాం వైశిష్ట్య [illegible] నిర్వర్తకతయా [illegible] సహస్రం మన్యమానః ......'

ఇందులో లక్ష్మీదేవి వర్ణన వివిధ స్తబకాలలో ఇవ్వబడినది స్తబకాలలో మిక్కిలి రసవంతంగా ఉన్నది అవి క్రమంగా–ఆరంభ–ప్రాదుర్భావ – వక్ష – స్థలావస్థాన – కారుణ్య–కటాక్ష –ప్రయుక్తం– మంగళ – సౌందర్య – శృంగార – ఐశ్వర్య – క్షాంతి – ఉత్సవ, ఔదార్య – యమక – చిత్రరసాలా – విచిత్ర – నామవైభవ – పద్మవైభవ – లక్ష్మీ – పరిసంఖ్యా – దశావతార – చిత్ర – సంపద – విభూతి – మంగళ బలాలు.

వీటిలో కొన్ని చిన్నవి; కొన్ని పెద్దవి. అన్నిటికన్నా పెద్దది సౌందర్యస్తబకం. దీనిలో రెండువందల ముప్పైయెనిమిది శ్లోకాలున్నవి. అన్నిటికంటె చిన్నది ఏది [illegible] స్తబకం. ఇందులో పదిహేను శ్లోకాలే ఉన్నవి. మంగళస్తబకం, నిర్వేదస్తబకం కూడా దాదాపుగా చాలా చిన్నవి.

తాను విశ్వగుణాదర్శాన్ని చంపువుగా రచించడానికి కారణం చెబుతూ వెంకటాధ్వరి "పంకజ కస్య హి [illegible] వాక్యైక ప్రస్తుతయా' అని గద్యపద్య మిశ్రితమైన కావ్యం చెప్పి, గద్య కవిత్వము మిశ్రిత మాధుర్యయుక్తమై ఉంటుందని తెలుపుతూ అట్టి కవిత్వం లేకపోయినా ఉంటుందనే అభిప్రాయం వ్యక్తం చేశాడు. ఇందులో ఇతని కవిత్వం తేనెలూరుతూ ఉంటుంది. సాధారణంగా నేనే వాడినే, పదిహేనికి తెలియని పంక్తి [illegible] కవిత్వాలు కూడా – ఇతని రచనలో కనుపించే తీరాయి. శైలి దక్షిణాత్యమైనది. తాను చెప్పలేకపోయినా [illegible] 'శ్లేషయమక చక్రవర్తి' అనే బిరుదు ఉన్నది.

వెంకటాధ్వరి రచనా మాధుర్యాన్ని చూపడానికి లక్ష్మీసహస్రం నుండి ఎన్నైనా ఉదాహరణలు చూపవచ్చును. వివిధ స్తబకాల నుండి కొన్ని శ్లోకాలు మాత్రం దిఙ్మాత్రంగా ఇక్కడ చూపుతున్నాము–

(1) నాలుగవదైన చాతుర్యస్తబకంలో 15వ శ్లోకం –

"శారి శ్రుతిస్మృతిషు [illegible]
ఉక్తాసి దేవి! హృదయం భగవాన్ ప్రవిష్టః!
పద్మే! సదాపి హృదయే ఖలు తా దయేయం
దామేన నా [illegible]."

భక్తులు కోరేది దేనినైనా అది ఇస్తే, వారికి అసాధ్యమైన పని ఏదీ ఉండదు. అన్నింటిని అతిశయించిన ఆ ఉదయ [illegible] లభిస్తాడు. అది ఎక్కడ సాధ్యమైన ప్రదేశంలో ఉంటుందనే విషయం ఈ శ్లోకం వ్యక్తం చేస్తున్నది.

దీని అభిప్రాయం ఇది –

ఓ లక్ష్మీదేవీ! శరీరధారులందరికీ హృదయాలలో విష్ణుదేవుడు ఉంటున్నాడు. ఆ దేవుని హృదయంలో నీవు ప్రకాశించి ఉన్నావు.

కారుణ్యమనేది నీ హృదయంలోనే ఉంటున్నది ఆ దయనే మేము అభిలషిస్తున్నాము.

లక్ష్మీదేవియొక్క దయనిగూఢమైనదని ఇందులో మనోహరంగా వర్ణింపబడి ఉన్నది.

(2) సౌందర్య స్తబకమనే ఎనిమిదవ స్తబకంలోని 22 వ శ్లోకం.

> 'చరణ నలిన యుగ్మం సంసృతిక్లేశ సింధో
> స్తవ హరిసఖి! సంతతస్తారకం సంగిరంతే,
> ఇదముచిత మవేమో యేన తత్సంశ్రితానాం
> తతిరపి చ నఖానాం తారకాఖ్యాం బిభర్తి:'

ఇందులో లక్ష్మీదేవియొక్క పాదపద్మాలు వర్ణించబడుతున్నవి. దీని అభిప్రాయం ఇది —

విష్ణుదేవునికి పత్నివైన ఓ లక్ష్మీదేవీ! నీ పాదపద్మాలు రెండున్నూ సంసారక్లేశ సముద్రాన్నుండి తరింపచేసేవి — అంటే సంసారతారకాలు అని విద్వాంసులు చెప్తుతూ ఉంటారు. ఇది మిక్కిలి ఉచితంగానే ఉన్నది ఎందుచేతనంటే — నీ పాదాలను ఆశ్రయించిన గోళ్ళుకూడా 'తారకము లగుతున్నవి.'

సౌందర్యాన్ని వర్ణించేటప్పుడు గోళ్లను చుక్కలతో పోల్చడం సంప్రదాయం. పాదాల నాశ్రయించియున్న గోళ్లే తారకాలయినప్పుడు పాదపద్మాలు సంసారతారకాలు అగుటలో ఆశ్చర్యంలేదని అభిప్రాయం. ఇక్కడ శ్లేషమూలంగా ఈ కల్పన సమర్థించబడింది. తారకాలంటే తరింపజేసేవి, చుక్కలని కూడా అర్థం!

(3) శృంగార స్తబకంలోని ఈ 33 వ పద్యాన్ని చూడండి—

> 'సరసిజవనే సంకేళీయా: సకౌతుక మిందిరే
> సలిల విహృతౌ శౌరేర్లోలేక్షణస్య ముఖస్య తే,
> అలిక — వలితా లోల శ్యామాల కస్య, సరోరుహా
> దలిక వలితా చ్ఛ్యామాలాక్ష్యా దభూన్నభిదాగ్రహ:'

'ఓ యిందిరాదేవీ! నీవు వేడుకగా నీ భర్తయైన శౌరితో కూడా జలక్రీడలాడుటకై తామరకొలనులో ప్రవేశించినప్పుడు అక్కడి తామరపువ్వులమధ్యను నీ ముఖం పద్మంలాగే ఉండినది. చలించే నీ కన్నులు తుమ్మెదలవలెనే ఉండినవి. నుదుటిపై చలిస్తూఉన్న ముంగురులు నాచువలెనే కానవచ్చినవి. అందువల్ల పద్మాలేవో నీ ముఖమేదో తెలుసుకోవడం ఆయనకు సాధ్యపడలేదు.'

ముఖానికి పద్మంతోనూ, చూపులకు తుమ్మెదలతోనూ, కేశాలకు నాచులోనూ పోలిక కవి సమయసిద్ధమై ఉన్నది. అది యిక్కడ ఎంతో చమత్కారంగా కూర్చబడింది.

(4) ఇక యమకస్తబకంలోని యిరవై రెండవ శ్లోకం —

> సురక్షయా దేవహితా ధృతాహీన మా
> సురక్షయా దేవ హితాద్భుతావ మా,
> ముదారమే దేహి గిరా విహీనతా
> ముదారమేధే హి గిరా విహీనతాం.

ఇందులో మొదటి రెండుపాదాలూ ఒక్కవిధంగానూ, తర్వాతి రెండు పాదాలూ ఒక్కవిధంగానూ ఉన్నవి. ఇందులో పాదయమకం ఉన్నది. వినడానికి ఇది దురవగాహంగా కనబడినా పదాలను విభజించే పద్ధతినిబట్టి అర్థం చేసుకోవడం సుసాధ్యమే.

దీని అర్థం: ఉదారమేధే= గొప్ప బుద్ధికల, రమే= ఓ లక్ష్మీ దేవీ! యా =ఎక్కడ, అహీశా= శేషశైలమునందు, ఆనతా= పొంది ఉన్నదానవై, అసురక్షయా దేవ= రాక్షసులనాశము మూలము గానే, దేవహితా =దేవతలకు హితము కలుగజేయుదానవై. అవమా= అప్రతిమమైన కాంతిగలదానివై — కాంతిమతివై — లేదా రక్షకురాలవై , తాదృశా అటి, సురక్షయా =మేలైన సంరక్షణ చేత, మా= నన్ను, అవ= రక్షించుము, హి =ఇంకను, సుదాగిరా= సంతోషపూర్వకమైన వాక్కులతో, విహీనతాం= హాని లేకుండుటను, దేహి =ఇమ్ము - కలిగించుము—అని.

ఓ లక్ష్మీదేవీ! నీవు శేషశైలం మీద ఉండి రాక్షసులను నశింపచేస్తూ, దేవతలకు మేలు కలుగజేస్తూ ఉన్నావు. నీవు నన్ను రక్షించాలని ప్రార్థిస్తున్నాను. ఇంతేకాక, ఆనందకరమైన వాక్కులతో నాకు హానిలేకుండా చెయ్యాలని కోరుతున్నాను—అని దీని అభిప్రాయం.

(5) పదిహేనవది నక్షత్రమాలాస్తబకం. సాధారణంగా ఇరవై ఏడు శ్లోకాలుగాని, పద్యాలుగాని చెప్పి— నక్షత్రాలు ఇరవై యేడు గనుక—నక్షత్రమాల అని నామకరణం చెయ్యడం ఉంటున్నది.

వెంకటాధ్వరి కవి యీ స్తబకంలో—నక్షత్రాల పేర్లు వచ్చే విధంగా శ్లోకాలు రచించడం ఒక విశేషం.

విశాఖా నక్షత్రం పేరు వచ్చినట్లు చెప్పిన శ్లోకం—

"పూర్ణం వర్ణయితుం రమాం నిగమా:
న క్షమా భవత్ప్రాభవం
యస్యా:స్వర్గణికా ముదం విదధతే
దాస్యేన లాస్యేన చ,
వాణీ సాపి విశాఖ దంతి ముఖయో
ర్మాతా పి జాతాదరే
ధన్యే చామరవీజనం రచయతో
ధత్తే కలాచీం శచీ"

"అమ్మా! లక్ష్మీదేవీ! నీ సామర్థ్యాన్ని సంపూర్ణంగా వర్ణించడానికి వేదాలకు కూడా సాధ్యం కాదు. అప్సరసలు నీకు సంతోషాన్ని కలిగించడానికి నీ సమక్షంలో నాట్యం చేస్తున్నారు. నీకు దాస్యం చేస్తున్నారు. సరస్వతీదేవియు, విశాఖ, వినాయకులకు తల్లియైన పార్వతీదేవియు నీకు ఇరు ప్రక్కలం నిలిచి వింజామరలు వీస్తున్నారు. దేవేంద్రుని భార్య అయిన శచీదేవి నీ తమ్మపడిగాన్ని పట్టుకొని వుంటున్నది" అని దీని భావం

ఇందులో విశాఖా నక్షత్రం పేరు వచ్చింది.

(6) విచిత్ర స్తబకంలోని ఒక శ్లోకాన్ని గమనించండి.—

"స్వబాధకాన్ సాధుజనో—సి శక్తో
బాధేత నేత్యేవ సుతే జగత్యామ్,
బాధావిధాత్రీ ర్న్యచరీ ర్రరక్ష
రక్ష: స్త్రియ ప్రత్యుత వాయుపుత్రాత్.'

ఎంత సాధువయినా సరే—తనకు సామర్థ్యం ఉన్నప్పుడు తను బాధించేవారిని బాధించకుండా ఉండలేడు. ఇది లోకంలో సహజం. కాని, ఓ లక్ష్మీదేవీ! నీవు జనకరాజ పుత్రివై లంకా వనంలో ఉన్నప్పుడు రాక్షస స్త్రీలు నిన్ను నానా హింసలు పెట్టినా, హనుమంతుడివల్ల వారికి అపాయం లేకుండా, ఆ క్రూర రాక్షస వనితలను రక్షించావు ఇది చాలా విచిత్రంగా కానవస్తున్నది" అని దీని భావం!

ఈ విధంగా చూపాలంటే అన్ని శ్లోకాలను ఉదాహరించ వచ్చును

సామాన్యంగా స్తుతి శ్లోకాలు కొన్ని విన్న తర్వాత—విసుగు కలగడం సహజం. కాని, ఎన్నో రమ్యంగా ఉన్నప్పుడు విసుగు కలగదు వెంకటాధ్వరి చెప్పిన వెయ్యి శ్లోకాలయీ ఒక్కొక్కటీ ఒక్కొక్క వైశిష్ట్యం కలిగి వున్నందువల్ల—వినడానికీ చదవడానికీ కౌతూహలాన్ని కలిగిస్తూనే ఉంటాయి.

ఇట్టి ఉత్తమ స్తుతి కావ్యాన్ని రచించి వెంకటాధ్వరి మహాకవి తన కీర్తికి శాశ్వతత్వాన్ని సంపాదించుకున్నారు.

దీన్ని 1906 వ సం లో కాశీలోని చౌఖంబా పుస్తకాలవారు దేవనాగరి లిపిలో చక్కగా సవ్యాఖ్యానంగా ముద్రించి ప్రకటించారు. దీనికి శ్రీనివాస పండితులు రచించిన బాలబోధినీ వ్యాఖ్య, కాశీ గవర్నమెంటు సంస్కృత కాలేజీలో ప్రొఫెసరుగా ఉండిన మానవల్లి రామశాస్త్రిగారు రచించిన అవతరణిక శ్రేణి అనే వివరణము ఉన్నవి. ఈ దాక్షిణాత్య విద్వత్సార్వభౌముని కృతికి వ్యాఖ్యలతో ప్రకటన మూలంగా భారత దేశమంతటా వ్యాప్తి కలగడంలో కాశీ నివాసులై, మహా విద్వాంసులైన ఆంధ్రులు శ్రీ మానవల్లి రామశాస్త్రిగారే కారకులైనట్లు తెలుస్తున్నది.

శ్రీ భీమేశ్వర పురాణ ప్రబంధము

డా. కేతవరపు వేంకట రామకోటి శాస్త్రి

శ్రీ భీమేశ్వర పురాణమునకు మూలము స్కాంద పురాణమునందలి గోదావరీ ఖండమనియు ఆదియే ఆ పురాణమునకు సార భూతమనియు శ్రీనాథుడీ గ్రంథముయొక్క అవతారికలో (1-30,27) వ్రాసినాడు. మరియు నీ పురాణ ప్రబంధమును—పూర్వ ఖండంబునం బారాశర్యుండు నిజాపరాధంబు కారణంబుగా విశ్వనాథుచేత నధిక్షేపింప బడి వారణాశి వెడలియెనని విన్నవారగుటం జేసి యటమీది వృత్తాంతంబు వినువేడుకను (1-120) వా శౌనకాదిమునులు కథకుని అడిగినారనియు చెప్పి తదనుసారముగా ఈ 'పురాణము కథనము చేయ బడినట్లు ప్రారంభించెను. ఇది గోదావరి ఖండము "శ్రీమద్దాక్షారామ భీమేశ్వర మాహాత్మ్య సంయుతంబగుట జేసి భీమేశ్వర పురాణంబనం బరగు" (1-30) చున్నది. దీనికంటె స్కాంద పురాణమున ముందున్న ఖండమేది? అందుకదా వ్యాసుడు కాశి వెడలిన కథ యుండవలయును? స్కాంద పురాణము పంచాశత్ఖండ మండితమని శ్రీనాథుడు ఈ భీమేశ్వర పురాణమునందును (1-30) కాశీఖండము నందును గూడ 'పంచనాగర ఖండంబు, కమలాలయ ఖండంబు, రేవా ఖండంబు, ఏకవీర ఖండంబు, మైలార ఖండంబు, గోదావరీఖండంబు లివియాదిగాగల పంచాశత్ఖండంబులందు" (1-80) అని వ్రాసి పెట్టినాడు. గోదావరీ ఖండమునకు పూర్వఖండముగా నిందు మైలార ఖండము కనిపించుచున్నది. ఈ యాభింటిలో చేరక మిగిలిన నలుబది యారింటిలో కాశీఖండ మొకటియా? అయినచో గోదావరీ ఖండమునకు పూర్వఖండమందుండవలసిన వ్యాసుడు కాశీనగరమును వెడలిన కథ కాశీఖండము చివర యెట్లున్నది? సప్తమాశ్వాసమున (126-197) డెబ్బది గద్య పద్యములుగా నావ్యాసుని కథను శ్రీనాథుడే వ్రాసినాడు. గోదావరీ ఖండమునకు అందలి విషయమును బట్టి భీమ ఖండమని భీమేశ్వర పురాణమని పేరుపెట్టినట్లే, దానికి పూర్వ ఖండమైన మైలార ఖండమునకు కాశీఖండమని పేరున్నదా? ఉన్నచో దాని కోసమే వ్యాసుని కథ యుండవచ్చును. అప్పుడు కాశీఖండము తరువాయిదగా భీమేశ్వర పురాణము వచ్చినదని చెప్పవలయును. కాని శ్రీనాథుని యొక్క రచనల వరుసలో ముందు భీమేశ్వర పురాణమే రచింప బడినది. ప్రథమ రచయ వచినందున ఈ పురాణమును "ఆంధ్ర భాషా ప్రబోధము"గా చెప్పిన పిదట ఈ దక్షిణ కాశి యందున్న వ్యాసాగస్త్య మహర్షు లిరువురు కాశీనగరము వెడలి రావలసిన కారణ కథలు కాశీఖండమునందుండుటను బట్టియు, మరియు నీ దక్షిణ కాశిమాహాత్మ్యమును అసలు కాశీమాహాత్మ్యము దీప్తమంతము చేయగలదన్న ఆలోచనను బట్టియు శ్రీనాథుడు "ప్రౌఢిమంతకు మిగుల కైవ్రాలకుండ" కాశికా ఖండమును "తెనుగు జేసెద"నని చేసి యుండవచ్చును.

అసలు స్కాంద పురాణము యొక్క స్వరూప స్వభావము లంత సుగమములుగా లేవు. అందు సంహితా విభాగ మొకటి కలదు. ఖండికా విభాగ మొకటి కలదు. సంహితలయందే ఖండములున్న వన్నచో ఏ సంహితయందే ఖండములున్నవో చెప్పవలయును. శ్రీనాథుడు చెప్పలేదు. (కాశీ. 1 80) కాశీ ఖండము ఏ సంహిత లోనిదో తెలియదు. మరియు కొన్ని బ్రహ్మవైవర్త బృహన్నారదీయాది పురాణములయందు సంహితా విభాగ ప్రసంబంధము లేకుండ మొత్తము స్కాంద పురాణము సప్తఖండమండితముగా చెప్పబడి యున్నట్లును అందు నాలవదిగా కాశీ ఖండము పేర్కొనబడి యున్నట్లును పరిశోధక విద్వాంసులు చెప్పుచున్నారు. ఆ యేడు ఖండములలో శ్రీనాథుడు పేర్కొనిన గోదావరీ ఖండము లేదు. కాశీ ఖండము తరువాత అవంతికా ఖండము కలదు. అవంతికా ఖండము గోదావరీ ఖండము కాదు. అందువలన కాశీ ఖండము చివరకు గల వ్యాసనిష్క్రమణ కథానంతర కథగా గోదావరీ ఖండమని చెప్పబడెడు భీమేశ్వర పురాణము ప్రారంభింపబడుటకు వీలు లేదు. కానీ ప్రారంభింపబడినది కదా!

స్కాంద పురాణమునకు దేశకాలముల నిడివిపెద సంహితా విభాగమునకు కుదిరిన "సప్తవాతఖండికా విభాగము[illegible] లేదు. స్కాంద పురాణము చెప్పబడుచున్న గ్రంథ భాగములలో [illegible]

ఎవరెప్పుడు వ్రాసి చేర్చినదియు చెప్పలేము. అది ఒక కాలమున ఒకరిచే వ్రాయబడిన పురాణము కాదు. ఏ పురాణమునకీ పరిస్థితి యున్నను స్కాందమునకు మరియు ఎక్కువ.

మరి శ్రీనాథుడు తన భీమేశ్వర పురాణ ప్రబంధమును "స్కాందంబను నాదిపురాణంబునందు గోదావరీఖండమందు" అని చెప్పబడిన "ఆంధ్రభాషా ప్రబంధంబు" (1-30) అని స్పష్టముగా ప్రకటించినాడు కదా? నిజమే కాని స్కాందమునందు గోదావరి ఖండమే లేదు కదా? లేదు నిజమే. [illegible] కాశీఖండము నందున్నదే వ్రాసి పెట్టినాడు కాని కథా? అయినచో [illegible] కాశీఖండమే ప్రమాణమా? కాదన్నచో ఆయనను అసత్యవాది అన్నట్లు యగును కదా? అందుకనియే కదా ఈ సమస్య పుట్టినది!

II

భీమేశ్వరపురాణమును రచించునాటికి కాశీఖండమును తెనుగు చేయదలంచియున్న శ్రీనాథునకు దానిమీద బుద్ధి పనిచేయుచున్నది. కాని ప్రకటీకృతము కాలేదు కాని అంతయూ, కొంతయూ అప్పటికే కాశీఖండమును తెనుగుచేసి పెట్టుకొనియుండవచ్చును. కాశీఖండమును బట్టియే భీమఖండము నిర్మింపబడినది. ఒక విధముగా కాశీఖండము యొక్క కొనసాగింపే భీమఖండము. అందులో భీమఖండము వ్రాసిన వారికి కాశీఖండము మనసులో లేదని చెప్పుటకు వీలులేదు. కాశీఖండము యొక్క ముందు వెనుకలు ముడివేసి సాగదీయగా భీమేశ్వర పురాణ ప్రబంధము రూపుగట్టుకొన్నది. కాశీఖండమునకు ముందు అగస్త్యుడు చివర వ్యాసుడు. ఇవి వ్యాసాగస్త్యులను కాశీనగరమునుండి వెడలించిన [illegible] ఉభయుల [illegible] వ్యాప్తించుటచేత వారిద్దరి [illegible] దక్షారామమునకు [illegible] నది. క్రియ కాశీఖండమునందున్నది. ఫలానుభవ పరిణామమంతయు భీమఖండమునందున్నది. ఇట్టి పరిస్థితి యందు కావ్యము మొదలు పెట్టినవానికి తాత్పర్యము తెలియకపోవుటయెట్లు? అందువలన శ్రీనాథుడు కాశీఖండము చెరిపి భీమేశ్వర పురాణము రచించినాడు. ఎందుకనగా ఆ చెరిపినందుకే ఇది పూర్తి తీరవలయును గనుక. ఈ భీమఖండమునకు శ్రీనాథుడు చేసిన పునాది తన కాశీఖండ పరిజ్ఞానము. వ్యాసాగస్త్యులు లేనిచో భీమఖండము లేదు. భీమఖండమున కక్కరపడిన వ్యాసాగస్త్యులు కాశీఖండమునందే కలరు [illegible] వల్లనే కాశీఖండమునకు దీటుగా భీమఖండము రచింపబడుటకు వీలైనది

ప్రాకారమును గడిచి రాలేదని వ్యాసాగస్త్యులు అన్నట్లు గనుక లేదు. వారిరాక యెందుకు? వారెంతటివారు [illegible] తోచిన పరిస్థితులను శ్రీనాథుడు తన స్వస్థాన వేషభాషాభిమానమునకు దీటైన తన మహాబుద్ధి వైభవముచేత కల్పించినాడు.

కాశీనగరము వెడలిన అగస్త్యుడు వింధ్య దాటిన తరువాత దక్షిణ భారతమున ఏలాగో ఉండవలయును [illegible] కాశీఖండము చెప్పును. అగస్త్యుని శ్రీనాథ [illegible] కాశీ నగర వియోగ దుఃఖము అగస్త్యుడు అనుభవించి దానిని కాశీ ఖండము [illegible] అంతగా కాశీనగరము [illegible] దక్షారామమునకు వచ్చి ఇక తిరిగి వెళ్ళలేదు [illegible] దక్షిణ భారతమునందు అగస్త్యుని ఉనికి ఎక్కడిది? ఆయన కాశీ వియోగ దుఃఖముతోనే యున్నాడా? ఉన్నచో ఏమి కారణమున్నది? దానిలో ఆయన ఏమైనాడు? లేనిచో అది ఎట్లు శమించినది? అని ఈ విధముగా కాశీఖండము చెప్పని దానిని గురించి శ్రీనాథుడాలోచించినాడు.

వ్యాసుని విషయము కూడా దాదాపు ఇట్లే యున్నది. కాశీనుండి పంపించి వేయబడినాడు. [illegible] పూర్వగాథ వ్యాఖ్యానించినారు. వ్యాసుడు కాశీ [illegible] అమ్మవారికి దయపుట్టి ఆమె [illegible] ఉనికి [illegible] వానిని [illegible] కాశీ నగరము వెలుపలనుండి [illegible] ప్రవేశము చేయుటకు వ్యాసునకు అనుమతి లభించినది. అంతవరకే కాశీ ఖండము చెప్పినది. కాశీనగరము వెలుపల వ్యాసుడెక్కడ ఉన్నాడు? కాశీనగరము నుండి బహిష్కరింపబడిన అవమాన దుఃఖము ఆయన [illegible] లేదా? ఎట్లు? [illegible] ప్రవేశించు [illegible] ఎవ్వరు చేయుగలరు? [illegible] వ్యాసుని [illegible] తక్కువేమి? తాను పెట్టిన [illegible] వ్యాసునకు కోపము వచ్చునట్లు చేసి, [illegible] కోపించుట [illegible] చమత్కారము పరమై [illegible] బాగుండును గాని అంతకుమించి [illegible] భరించుట [illegible] కదా? కాశీఖండము [illegible] అది శ్రీ [illegible] దేవతా మాహాత్మ్యమును [illegible] లేదే! [illegible] అనుగ్రహశక్తిని [illegible] కాశీఖండము [illegible]? దాని తాత్పర్య [illegible] ముగా [illegible] లేము. మరి దీనికి [illegible] శ్రీనాథుడు [illegible] అది [illegible]

చించుచు నాలోచించుచు అగస్త్యుని కైవుమాడగా ఆయకాభార్యుడు కొల్లాపురము దాకనన్ని పోవుట కనిపించినది. ఇంతవంకు సంస్కృత కాశీఖండము ఇక భీమేశ్వర పురాణము

అగస్త్యునకు దక్షిణ కాశీనివాసమేర్పాటుచేసినచో కాశీ వియోగ దుఃఖోప శమనమును పొంది దక్షిణాదిన ఆయన ఉండవచ్చును. ఆయన వెట్లును కాశీనగరమునకు పోవు లవకాశము లేదు గనుక దక్షిణ కాశియగు దక్షారామమును చూపించినచో ఆయన దీని కాశీ లక్షణములనింకను పెంచ గలడు దక్షారామక్షేత్రమహాత్మ్య మిను మిక్కిలి యగును అందువలన దక్షారామమునకు ముందు లోపాముద్రాసహితుడు అగస్త్యుడు రావలయును. అయన ఎప్పుడో వచ్చినాడు

వ్యాసుని అన్నపూర్ణా మహాదేవి అనుగ్రహించినటువంటి దానిని శ్రీనాథుడు భావించినాడు ఆమెయే వ్యాసులవారికి ఆ కిటుకు చెప్పినది. (భీమేశ్వర 2–156)

> వెఱవకుమో కుమార పదివేలవిధంబులనైన నిన్ను నే
> మఱవ మపేడకుం జనుట మాని సుఖంబున దక్షవాటిక
> డుఱగికొన్న సమ్మదముతో గమనింపుము భీమనాయకుం
> డుఱుగోఱులేనివేల్పు నిఖిలాభ్యుదయంబులు నీకునయ్యెడున్.

కాశీఖండమునుచూచి ఆలోచించిన దానికి ఫలితముగా భీమేశ్వర పురాణమునకు పునాది భావముగా లున్నవారు శ్రీనాథుని కనుగ్రహించిన కీలకమిది దానిని వినియోగమునకు పుల్పింపగా శ్రీభీమేశ్వర పురాణాంధ్రభాషా ప్రబంధము సిద్ధించినది. కాశీఖండమునుండి భీమఖండము వచ్చినదనగా ఇట్లు వచ్చినది.

శ్రీనాథుడు ముందు ఉత్పాద్యమును చూపించి ఉత్పాదకమును గూర్చి ప్రసంగవశమున చెప్పిన దానినిబట్టి బెండపూడన్నయ మంత్రిగారి నేలిన వీరభద్రేశ్వర ప్రభువు దానిని తనపేర వెలయింపవలసినదిగా కోరియుండును. అప్పుడు శ్రీనాథుడు తెనుగుజేసె కాశీఖండమును బయటపెట్టియుండును. అందువలన శ్రీనాథుని కృతులపరుసలో భీమఖండము ముందై కాశీఖండము తరువాతైనది.

కాశీఖండము త్పాదకము. భీమఖండముత్పాద్యము. అయినచో గోదావరీఖండమునకు దీనితో ఏమి సంబంధము? ఏమియునులేదు అసలు స్కాంద పురాణములో గోదావరీఖండము లేదు లేనిది మనలు చెప్పుటకును శ్రీనాథుని ప్రస్తావన వేషభాషాభిమానమే కారణము కావలయును శ్రీకాశీవిశ్వేశ్వర వియన్నదీ మహాత్మ్య సంయుతమైన కాశీఖండము స్కాంద పురాణమునందున్నది. శ్రీమద్దక్షారామ భీమేశ్వర మహాత్మ్య సంయుతమైన భీమేశ్వర పురాణము పంచ త్రుండమండితమైన స్కాందమున లేకుండవలయును గనుక గోదావరీ ఖండముగా చెప్పబడినది దక్షిణకాశీ కాశీతో సమానము భీమేశ్వరుడు విశ్వేశ్వరునితో సమానము గోదావరి గంగతో సమానము. గోదావరీఖండము కాశీఖండముతో సమానము ఒక్క గోదావరీఖండము తప్ప మిగిలినవన్నియు నున్నవి. గోదావరీ ఖండమునకు బదులుగా భీమేశ్వర పురాణ ప్రబంధమున్నది గోదావరీఖండమున్నను అది స్కాంద పురాణమున సంస్కృత పయియుండుడును గనుక స్వస్థాన వేషభాషా పూనముగల రసపలుబులయిన తెలుగు ధీమంతులు దానినెటులను తొలగబెట్టి ఆంధ్ర భాషా ప్రబంధమునే స్వీకరించెదరు. ఆంధ్రభాషాభిమానులకు గోదావరి ఖండమున్న దానికిని లేనిదానికిని భేదములేదు సంస్కృతమూలము లేక తెలుగులో ఏమియు నుండరాదనెడు పట్టుదల రాజమహేంద్రవరము విద్వాంసులకు గోదావరి ఖండము చూపింపబడినది దానికే భీమఖండమనియు పేరు. సంస్కృత భీమఖండమున కెవరు కర్తలు? శ్రీనాథుడే కావచ్చును కాదని పరిశోధక విద్వాంసులనుచున్నారు. అసలు వాడెవడో తెలియనప్పుడు ఆ అనామకుని పట్టుకొని వేలాడుటకంటె అది తెలియవచ్చెడునంత వరకు శ్రీనాథుడే తన భీమేశ్వర పురాణ ప్రబంధమును సంస్కృతీకరించుకొనియుండి యుండవచ్చుననుచు ఊరకుండవచ్చును

అందువలన శ్రీనాథుడనృత మాడినది లేదు. ఉన్నదే. అది ఆయన విషయమున పాపహేతువుకాదు. దాని విషయమింకను లోతుగా నాలోచింపవలయును.

III

భీమేశ్వర పురాణావతారికలో ఈ పద్యములును కలవు.

> చెప వసుధాస్థలంబున కవీంద్రులు కొందఱు శేముషీవిశే
> షపము పుస్తకతుహా కుహరంబులనంచి కలంచి జిహ్వా శా
> కీలయు లాలితంగొని లిఖింతురు కబ్బము లెన్నగా మహో
> ష్మసనముతో విజానన వియత్తల తాళపలాశ రేఖలన్.

బోధమల్పంబు గర్వమభ్యున్నతంబు
శాంతి నిష్ఠురంబు మచ్చరము ఘనము
కూపమండూకములబోలె కొంచెమెఱిగి
పండితంమన్యులైన వైతండికులకు.

ప్రౌఢి పరికింప సంస్కృత భాషయందు
పలుకు నుడికారమున నాంధ్రభాషయందు
ఎవ్వరేమన్న నండ్రుగాకేల కొఱత
నా కవిత్వంబు నిజము కర్ణాట భాష.

నవ మరుత్తు చరిత్రంబు నైషధంబు
సప్తశతి పండితారాధ్య చరితమనగ
కావ్యములు పెక్కు చెప్పియు కాంక్షనుడుగ
నైడియును కావ్యమొకటి గావింప దలచి.

రసప్రసవిమ్మైన ప్రతిభాలక్షణముచేత మనసును మథించి కావ్య రసము ను వాఙ్మయముచేసి జిహ్వాగ్రమునకు తెప్పును మహాకవులు కావ్యములు రచింతురు అది వారికి ఒక వ్యసనము. కావ్య రచన వ్యసనమ్మైనవారు మహాకవులలో నింకను మహాకవులు కావచ్చును అంతే వారెప్పుడును కొందఱుగానే యుందురు. శేమో మారమునుండి లిప్పించువానిని గదా వ్యసనములందురు? మరి శ్రీనాథుడు తన కావ్యరచనమును దానిని చెప్పుచున్నాడేమి ? అయినను దాని వాచ్యార్థమునందు వివక్షలేదు అందువలన అది తిరస్కరింపబడవలసినదే. వ్యసనము మనుష్యుని నెంతగా వశము చేసికొన గలదో, కావ్యరచనా వ్యాపార మింతకుమించి శ్రీనాథుని వశము చేసికొన్నది. వశము చేసికొనగలుగుటలో కావ్యరచనా వ్యాపారమునకెంత సామర్థ్యమున్నదని చెప్పుటకు వ్యసన ముపమానముగా లక్ష్యము కావలయునన్న ఉద్దేశ్యములోననే ఆ పద్యములు వ్రాయబడినవి.

అయినచో ఆ కొందరు గాక మిగిలిన కవులు కావ మునకట్లు గాక ఏలు వ్రాయుదురు? లేషములేదు. పట్టి సిరామరి యున్నది మనస్సులేదు. పట్టి కటహకుహరము సిరాబుడ్డి యున్నది. ఏంచుటయున్నది. కలించుటకూడ యుండవచ్చును. జిహ్వలేదు తూలికయున్నది. వ్యసనము దాని వాచ్యార్థములోనుండిన ఉండ వచ్చును. నిదానములులేవు. పుష్కలముగా లాటియాకులున్నవి. లేని వాటినివదలి ఉన్నవాటిని పట్టుకొనియే కటహకుహరములో మసిరస మును పోసి తూలికనందు ముంచి, ఏలాగైనను కావ్యములు వ్రాసి పారవేయవలయునన్న వ్యసనముతో, లాటియాకులమీద వ్రాయుచున్నారు. ఇట్టి బాహ్య సామగ్రీ సమగ్రత్వముతోనే చాలమంది కవులు కావ్యములు చెప్పుచున్నారు. బాహ్యదృష్టిని అభ్యంతరముగా మరచు కొన్నవారు మహాకవులు. అంతటి వారైదారుగురకంటె ఎట్టును ఎక్కువుండరు.

అయినచో శ్రీనాథుడింతటి అభ్యంతర దృష్టితో ఈ కావ్యమును రచించినాడా ? నిస్సందేహముగా రచించినాడు. శ్రీనాథుని శేముషియందు నన్నయ్యగారి గాఢప్రతిభ యున్నది. ఇతివృత్తమును ఘట్టమునుండి ఘట్టమునకుగా లంఘింపజేయుచు కథన శిల్పమును ప్రదర్శించెడు పతిభను మహాభారతమునందు ప్రగాఢ లక్షణ లక్షితమ్మై యుండుటను చూచి దానిని తానలవాటు చేసియున్నాడు గనుక ఇప్పుడు ఈ భీమేశ్వర పురాణమును రచించుటలో దాని అక్కరయున్నది గనుక నన్నయ్యగారిని స్మరించుచున్నట్లు ప్రతిభను స్మరించి దాని నావేశింపజేసికొనినాడు. ఆ యావేశింపజేసికొన్న క్రమమునే ఆ పద్యమునందు చెప్పినాడు

భీమేశ్వర పురాణమునందలి ఇతివృత్తమును తాను తన మనస్సుచేత సంకల్పించి ప్రతిభాలక్షణ లక్షితమ్మైన తన మోహ లలిత మగాని బుద్ధివైభవముచేత దానిని ఘటమునకమర్చిన పరమసౌందర్యము - దాని నాంధ్రభాషా ప్రబంధముగా జిహ్వాగ్రముద్వారా శ్రీనాథుడు వెల యించినాడు అట్లు కల్పించినమ్మైనను భీమేశ్వర పురాణమును రచింప వలసిన అక్కరయేమి? ఏమియునులేదు. వ్యసనమే కారణమని అనుకొనవలెను. ఆ వ్యసనముయొక్క ప్రయోజనము అయినకున్న సర్వాంగ సౌందర్యావిష్కారమునందున్నది. వ్యసని - మనస్సు జిహ్వ-అని వరాలక్ష్మియొక్క ఆవిష్కార మారము. శ్రీనాథుడు నన్నయ్యగారి గాఢ ప్రతిభను వైభవోపేతముగా తన నావే శింపజేసికొన్నాడు. అనగా పరావాగ్దేవతయొక్క వేడుకొనుటను సాధింపగోనాడని యర్థము. పరావాగ్దేవి తన ఆంధ్రభాషా రూప మును వైభవోపేతముగా శ్రీనాథునకు ప్రసన్నముచేసినది. భీమేశ్వర పురాణము ఆంధ్రభాషా ప్రబంధముగా సిద్ధించినది

బోధమల్పమితా నిగాదం మనము వాగ్దేవతా వరాలక్షణము యొక్క బోధాలేని కావ్యరచనకు-సిరా సిరాబుడ్డి తూలిక లాటి యాకులు ఇవ్వేకదా కావలసినవనుకొని ప్రవర్తించెడు పండితుం

మ్మన్యుల సంభావమును చెప్పచున్నది. కావ్యములకు ఇతివృత్తములు కవుల బుద్ధివైభవమునుండి ఆవిష్కృతములైనవన్న నిశ్చయ జ్ఞానము లేకపోవుటయే అల్పబోధము. ఏభాషయందైనను కవులు కవులే. సంస్కృత భాషాకవుల బుద్ధివైభవమునుండి మాత్రమే ఇతివృత్తములు పుట్టవలయునని యెక్కడ యున్నది? ఇంక ఏ భాషా కవుల బుద్ధివైభవమునుండి కూడ పుట్టవచ్చును. ఆ తెలివియుండ వలయునుగాని అది ఏ భాషయైననేమి?—అని ఈ విధముగా గట్టి ఆలోచనచేసి స్వస్వాభిజ్ఞ్వేషభాషాభిమానముతో ఒక నిశ్చయమునకు పచ్చి ప్రవర్తించెడు దమ్ములేని విద్వాంసులందరును పండితంమన్యులు పండితంమన్యులనగా ఎటుక చాలిన బుద్ధివైభవములేని [illegible] వేత్తలని యర్థము కనుకనే వారి బోధమల్పమనుట. ఈ బుద్ధి వైభవమునుండి కల్పించి చెప్పిన ఇతివృత్తముల భీమే శ్వర పురాణమును కొంచెమెఱిగిన పండితంమన్యులు మాత్రమే, అబుద్ధితోనే చూడగలరని శ్రీనాథునకు తెలియును. వారికింకొక విధముగా చూడలేరుగదా—అందుకని. ఈ ఇతివృత్తము మనము కల్పించినదికాదు—సంస్కృతమునందే యున్నదన్నచో ఎఱుక సమగ్రము కాని పండితంమన్యులు సరే లెమ్మనుకొందురు. అట్లనువారి అల్ప బోధము నాదరము చేసికొని స్కాందపురాణమున గోదావరీ ఖండ మును శ్రీనాథుడు కల్పించియుండునా? బోధమల్పమైనవారి

స్కాందపురాణమున జటిలదా? అయినను [illegible] [illegible] గోదావరీఖండ [illegible] సంస్కృతాంధ్ర గ్రంథముల సంబంధము [illegible] [illegible] గా లో [illegible] రోకము [illegible]!

[illegible] కాకుండ అనుకూలము [illegible] కాదు [illegible] వంటిది [illegible] కాదు. [illegible] అవి [illegible] చేరి [illegible] గోలచేయుదు [illegible] భీమేశ్వర [illegible] గోలము చేయుచున్నారు. [illegible] నుండి [illegible] [illegible]

(ప్రౌఢి బరించప ఇత్యాది పద్యమునందు రోకము చేయుచున్న) గండరగండుడయో [illegible] శ్రీనాథుడు [illegible] తన [illegible] చెప్పుచున్నాడు.

(సశేషము)

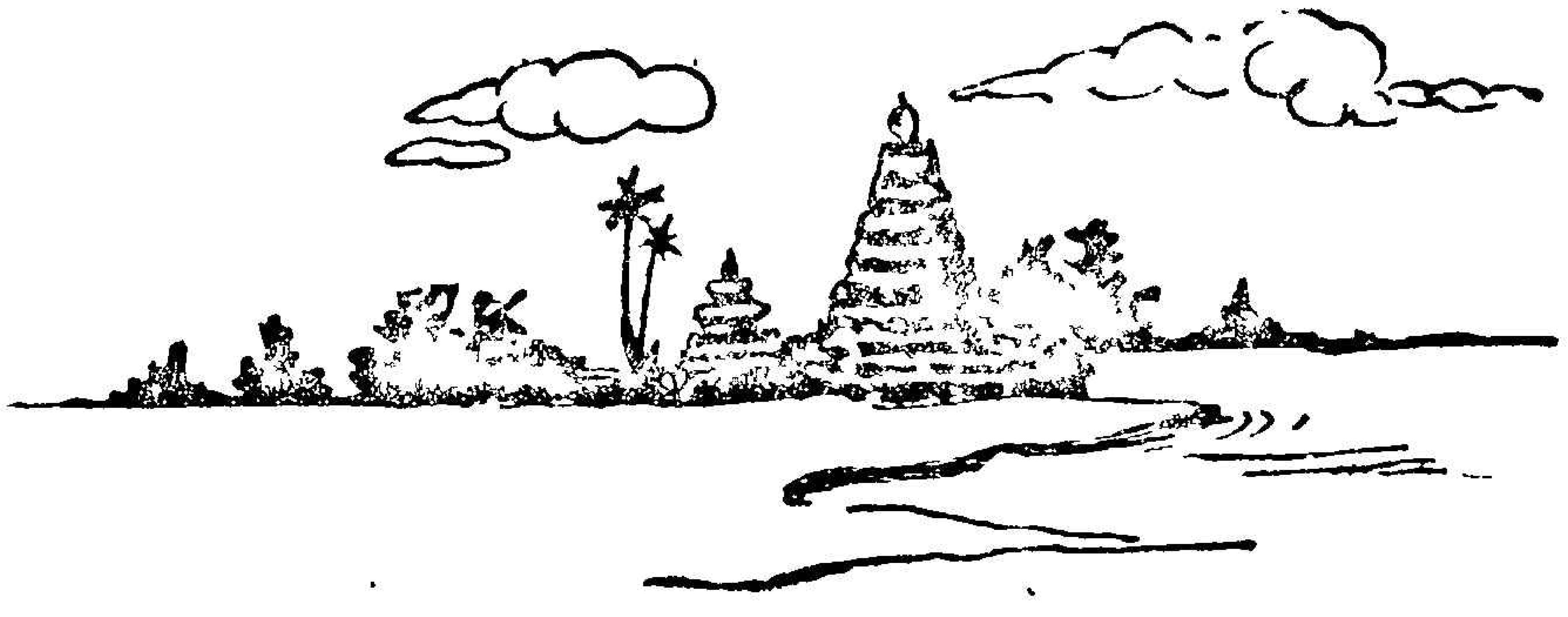

ప్రాకృత సాహిత్యంలో సామాన్య మానవుడు

శ్రీ తిరుమల రామచంద్ర

(గత సంచిక తరువాయి)

గాథాసప్తశతిలో కొంతకు కొంతైనా తెలుగు పదాలు పెక్కు ఉండడం పండితులు గుర్తించినవిషయం. దీనిలోని సామాన్య జీవిత విషయాలు వివరంగా చెప్పవలసి ఉన్నది. దీనిలోని తెలుగు పదాలను గురించి 25 సంవత్సరాల క్రిందటే భారతిలో వ్రాశాను.[8]

వజ్జాలగ్గంలో

వజ్జాలగ్గంకూడ గాథాసప్తశతివలెనే ముక్తకాల సంకలనమే. దీని సంకలనకర్త జయవల్లభుడనే శ్వేతాంబర జైనముని. ఇతడు 8వ శతాబ్దం ప్రారంభంలో ఉన్నవాడు. తాను ధర్మార్థ కామాలనే త్రివర్గం గురించిన సుభాషితాలను సంకలనం చేశానని ఇతడు చెప్పుకొన్నాడు.

"సవ్వన్ను వయణ పంకయ
ణివాసిణిం పణమిఊణ సుయదేవిం,
ధమ్మాఇ తివగ్గజుయం
సుజయాణ సుహాసి అం వోచ్ఛం"   వ-1

(సర్వజ్ఞ వదన పంకజ
నివాసినీం ప్రణమ్య శ్రుతదేవీం,
ధర్మాది త్రివర్గ యుతం
సుజనానాం సుభాషితం వక్ష్యామి.)

వివిధ కవుల గాథలలో మేలివాని గ్రహించి జయవల్లభుడనే వజ్జాలగ్గం విభిన్నరీతిగా రచించెను-రూరాసు-అన్నాడు.[9]

వజ్జా అంటే పద్ధతి. వజ్జాలగ్గం-సంకలనం, గుచ్ఛం.

ఒక సందర్భంలో చెప్పిన గాథల పద్ధతిని వజ్జా-(వజ్యా) అన్నారని తెలుస్తున్నది,[10] ఇతడు ప్రాకృతం గురించి గొప్పగా చెప్పుకొన్నాడు. లలిత మధురాక్షరమయింది ప్రాకృత కావ్యం. అది స్త్రీలకు ఇష్టమయింది. శృంగార రసయుతం. అలాంటిది ఉండగా సంస్కృతం ఎవరు చదువుతారు ?-అని ఇతని ప్రశ్న.

"లలిఏ మహురక్ఖరఏ
జువఈ జణ వల్లహే ససింగారే
సంతే పాఇఅ కవ్వే
కో సక్కఇ సక్కఅం పఢిఉం.   -20

గాథలరసం తెలియని మోటువాళ్ళు దానిని చదువలేక, తోకకు తోక లాగి పాడుచేస్తారని, పాలు పితకడం సరిగా తెలియనివారు, ఆవులను బాధపెట్టినట్లు అని, "ఓ గాథా, నన్ను మోటు మనుష్యులు అడదిడంగా చదువుతారు, కరకరోలంగా, ఎక్కడ పడితే అక్కడ విరుస్తారు, చెరుకుతినడం తెలియని మోటువాళ్ళు చెరుకు నమిలినట్లు !" అని ఇతడు వాపోతాడు."

వజ్జాలగ్గం భర్తృహరి సుభాషిత పద్ధతిలో సంకలనం చేసినట్టిది. దీనిలో 96 వజ్జాలలో దాదాపు వేయి గాథలున్నాయి. సామాన్యజనుడే ఈ కవి లక్ష్యమైనాడు. తనను వలసిన [illegible], ఇతరులను స్వేచ్ఛగా వర్ణించాడు. [illegible] [illegible] [illegible] లో సిద్ధులందరిలో మహా సిద్ధుడు.

"వీసంతి జోయసిద్ధా
అంజణ సిద్ధా వి [illegible],
దారిద్దజో [illegible]
[illegible]"   141

(దృశ్యంతే యోగసిద్ధాః
అంజన సిద్ధా అపి కేచన దృశ్యంతే,
దరిద్ర్యయోగ సిద్ధం
మాం తే లోకా న ప్రేక్షంతే.)

దరిద్రుణ్ణి ఎవ్వరూ పాటించరు అనడాన్ని కవి ప్రకారాంతరంగా చెప్పాడు. ఒక దరిద్రుడు ఇలా అనుకుంటాడు యోగసిద్ధులు కనబడుతారు. అంజన సిద్ధులూ కనబడుతారు. నాబోటి దారిద్ర్య యోగసిద్ధులు ఎప్పుడూ, ఎవ్వరికీ కనిపించరు—అని.

ఇతడు రాజసేవకులు దంభధర్మాంకులు, పరస్త్రీ వ్యాపారులు, పల్లెటూరిలో తెలివితేటలవారు, వడే వాళ్ళు, వైద్యులు, జ్యోతిష్కులు, మొదలయినవారి మనస్తత్వాలను బాగా చిత్రించాడు. రాజసేవకునికి ఏదైనా సౌఖ్యం కాకతాళీయంగా సంభవిస్తే, అది క్షపణకుని స్వర్గారోహణం వలె, ఎన్నో కష్టాల తర్వాత మరణానంతరం సంభవించవచ్చునంటాడు.

"జఇ నామ కహవి సోక్ఖం
హోఇ తులగ్గేణ సేవఅజణస్స,
తం ఖవణఅ సగ్గారో
హణం న విగ్గోవఅ సహిహం." —153

(యది నామ కథమపి సౌఖ్యం
భవతి తులాగ్రేణ సేవకజనస్య,
తత్ క్షపణక స్వర్గారోహణ
మివ వ్యాకుల భావశతైః.)

క్షపణకుడు, సన్యాసికి సుఖం కలిగేదెప్పుడు? మరణించిన తరువాత; అతని గొప్పదనం గ్రహించిన జనం అతనికి విమానంకట్టి మోసుకొనిపోతారు, వాద్యాలు మోగుతుండగా; దానాలు ఇస్తారు. అతనిపేర ఇలా అంత్య సంస్కారం కోసం తీసుకువెళ్లుతారు. ఇలాగే రాజసేవకునికి కాకతాళీయంగా ఏదైనా సుఖం కలిగితే, అది మరణానంతరమే. జీవితకాలంలో సుఖం కలుగదు.

ఒక సేవకుడు ఇలా అనుకుంటాడు..."మంచి పాడిగలు గల మూడు ఆవులు, నాలుగు మంచి ఎడ్లు, చేతినిండా వరికంకులు పండిచాయి. ఓ సేవాధర్మమా, నీవు ఎక్కడున్నా సుఖంగా వుండు" అని,

"గా-జాడ తిణ్ణి సువఓహరా ఉ
చత్తారి పక్కం వఇల్లా,
నిప్పణ్ణా రాలయ మంజరీ ఉ
సేవా సుహం కుణసు." —160

(గావ స్తిస్రః సుపయోధరాః
చత్వారః సదుర్ధబలీవర్దాః
నిష్పన్నా రాలవ మంజర్యః
సేవా సుఖం కరోతు)

గ్రామాలలో చతురులు చాలామంది ఉంటారు. వారిని గురించి, వారి ఎత్తులనుగురించి ఇతడు చాల మనస్తత్వ వివేచన చేశాడు. ఒకతె ఒక అమాయిక రాలిని హెచ్చరిస్తుంది. "అమ్మాయి నీవు గ్రామాలలోని ఛేకులు-చతురులు- బహుకూట కపట నిపుణులు. వారి చేతుల్లో పడినవారికి స్వప్నంలోను సుఖంలేదు. వారికి అరవ జ్ఞానముంది. ఆ అరవ చూపులో పడినవానికి సుఖం వుండదు."[12] నగరమందే మేడలతో, మిద్దెలతో, ప్రాకారాలతో, శిఖరాలతో వుండేదికాదు. చతురులున్న గ్రామమూ నగరమవుతుంది.[13]

లావణ్యాన్నిగురించి ప్రాకృతకవి ఊహలు గొప్పవి. అది శరీర సౌందర్యానికి, అంగాంగ సౌష్ఠవానికి మించినది; వాటినిండా, వాటిపైనా పారాడేది. అలాటి లావణ్యాన్ని ఒక సుందరిలో తొణికిసలాడే దాన్ని చూచాడు కవి. అతనికి నిరంతరం తన ఎదుట సంచులలో ధాన్యమో, పత్తో కూరిపెట్టి సర్దుతున్న పరిస్థితి జ్ఞాపకం వచ్చింది కాబోలు గొప్పగా గాథలో నింపాడు, కూరిపెట్టాడు: విధి ఒక తన్వంగిని లావణ్యంతో కూరికూరి నింపాడట. పైనుంచి నొక్కి నొక్కి కూరిన చేతుల గుర్తులే వంకులజుట్టు సుమా!

"తహ చంపిఊణ భరిఅ
విహిణా లావణ్ణ ఏత తణు అంగీ,
జహ సే చిహురతరంగా
అంగుళి మగ్గ వ్వ దీసంతి." 314

(తథా సంపీడ్య భృతా
విధినా లావణ్యేన తన్వంగీ,
యథా అస్యాః చికురతరంగా
అంగుళిమార్గా ఇవ దృశ్యంతే.)

ప్రాకృతకవి ప్రేమసిద్ధాంతం అపూర్వమైనది. దాని ఉత్పత్తి పరిణామాలను అతడు ఊహించినట్లు రాజరంజకకవులు ఎన్ని జన్మలెత్తినా ఊహించలేరని నా విశ్వాసం. "ప్రేమ అనేది అనాది పరమార్థ ప్రకటనం, మోహానురాగ జనకం, మధుమథనునివలె బహురూపమయింది." అని అతని సిద్ధాంతం. ఈ ప్రేమ ఆలాపం, ఉల్లాపం (సంభాషణ), కలిసి ఉండడం కుతూహలం, ప్రియ గుణగణం అనే మెట్లగుండా పైకి ఎక్కుతుంది [14] ఇంతగా వటవృక్షంవలె వ్యాపించిన ప్రేమ కూలిపోతే, కూలిపోయిన మర్రిచెట్టు వేళ్ళు కూడ కనిపించనట్టు. కొంచెమైనా సదు లేకుండా కూలిపోతుంది. [15] ఈ ప్రేమను ప్రాకృతకవి దానిమ్మకాయ పండే పద్ధతితో పోల్చి తన నిత్య వ్యవసాయ విజ్ఞానాన్ని ప్రదర్శించాడు.

"దాడిమఫలం వ్వ పెమ్మం
ఎక్కేపక్కేవ్వ హోఇ సకసాయం,
జావ న బీఓ రజ్జఇ
తా కిం మహురత్తణం కుణఇ." 334

(దాడిమఫల మివ ప్రేమ
ఏకైకస్మిన్ పక్షే సకషాయం,
యావ న్న ద్వితీయో రజ్యతే
తావ త్కిం మధురత్వం కరోతి.)

దానిమ్మపండు తక్కిన పళ్ళవంటిదికాదు. తక్కిన పళ్ళు ఒకే సమయంలో అంతటాపండి తియ్యనవుతాయి. దానిమ్మపండు క్రమంగా పండుతూవస్తుంది. గింజ ఎర్రబడేవరకు పూర్తిగాపండదు. ఒక పక్కన ఒగరుగా వుంటుంది. ప్రేమకూడా ఏకపక్షమయితే, సకషాయమయితే, ఒకే పక్కన ప్రేమ వుండి మరొక పక్కన బింకం వుంటే, ఒగరుగా వుంటుంది. రెండవ పక్షమూ రాగరంజితమయ్యేవరకు—అంటే ఇద్దరూ ప్రేమమయులయ్యేవరకు మాధుర్యం ఏర్పడదు. బీఓ అనే మాటను శ్లేషతోవాడి కవి ఈ మాధుర్యం తెచ్చాడు. బీఓ అనే మాటకు బీజమని, ద్వితీయం, రెండవ అని శ్లేషార్థం. గింజ ఎర్రబడేవరకు, రెండవపక్షం ఈ రాగరంజితమయ్యేవరకు అని అర్థం. ప్రేమ అనేది ఎప్పుడూ ఏకపక్షం కాగూడదు. ఉభయపక్షంగా వుండాలి.

బింకం వున్నచోట ప్రేమ వుండదు. ప్రేమ వున్నచోట బింకం మాన వుండరాదు. అవి రెండూ పరస్పరం విరుద్ధమైనవి. ఒక కట్టు కంబానికి రెండు ఏనుగులను ఎవరైనా కట్టేస్తారా ? రెండూ ఒకచోట వుండలేవు.

"జఇ మాణో కీస పిఓ
అహవ పిఓ కిస కీరఇ మాణో,
మాణిణి దోవి గఇందా
ఎక్కకంభె న బజ్జంతి."— 355

దీనినే కబీర్ మరొక విధంగా అన్నాడు: "ప్రేమరసం [illegible] అంటే మానం—అహంకారం పేరు [illegible] ఒక ఒరలో రెండుకత్తులు ఇమడవోయ్! ఇటువంటి దెవరూ ఎరుగరు; కనలేదు."

పియా బాహై ప్రేమరస
రాఖా చాహై మాన
ఏకమ్యానమేఁ దో ఖడగ
దేఖా సునా న కాన."

"ప్రేమించడం అనేది పెట్టుకోకు ఎవరినీ ప్రేమించకు నీవు నన్ను ఎవరికీ సమర్పించుకోకు. [illegible] అంతవరకు సుఖంగా ఉంటావు. ఎప్పుడైతే నీవు ప్రియ వ్యక్తితో సంబంధం పెట్టుకున్నావో, నిన్ను నీవు దుఃఖానికి సమర్పించుకొన్నట్టే సుమా!" అని ఒక అనుభవజ్ఞురాలు ఒక నవ యువతికి సలహా యిస్తుంది.

నేడు పల్లెటూరి వారికి బూతులన్నా, సెక్సు విషయాలన్నా ఎలాటి సంకోచమూ లేనట్టే నాడూ ప్రాకృత [illegible] లేరు. అందువల్లనే విజ్జాలగ్గ రాయడు ఒక నవ దంపతులు [illegible] రాత్రంతా గాఢం చూపిన దీపం మూసె అయినాయి రెప్ప వెళ్ళిక అలాగే చూసూ నిలబడి పోయినదన్నారు [illegible] అలా గడపనాలేని సిగ్గు అతనికెందుకు ? దీపానికెందుకు ?

"దట్ఠూణ తరుణ సురఅం
వివిహ వలోర ంత కరణసోహిల్లం,
దీఓ వి తగ్గయ మణో
గఅం వి తేల్లం ణ ల క్ఖేఇ." 319

(ప్రత్యూష తరుణ సురతం
వివిధ ప్రచురిత కరణ సహితం,
దీపోపి తప్తతమనాః
గతం మపి తైలం న లక్షయతి.)

బాతుధ్వనియిచ్చే సర్కోటులు నేడూ మనం కార్మికులు పనిచేసే ప్రాంతాలలో వినవచ్చు. ఇలాటి గాథలు పనివాళ్లను, జ్యోతిష్కులను, రేఖలను గురించినవి చాల ఉన్నాయి వైద్యులను గురించినవీ వున్నాయి.

“చూచావా, ఉప్పరయ్య గట్టిగా సద్దరిలో పాడినాడు. బావి నీటిలో నిండిపోయింది. నీరు బుస్సున పైకి చిమ్మింది. అయినా, ఉప్పరయ్య వదలడంలేదు.” అంటుంది ఒక యువతి.

“నిద్దయ కుద్దాలయ ముజ్జు
బహలుచ్ఛలంత జలసోత్తం,
ఓడో లద్ధప్పరిసో
ఖరిలం వి న మేల్లఏ వాహీం” 588

(నిర్దయ కుద్దాలక మధ్య
బహులోచ్ఛల జ్జలస్రోతసం,
ఖనకో లబ్ధ స్పర్శో
ధృతా మపి న త్యజతి వాపీం.)

రాజరంజక కవులకు ముక్తారత్న భరణ పరిపాటులు, సౌధాంతరాల అందాలు కనిపిస్తాయి గాని సాధారణమైన బట్టలంగళ్ళు, వస్త్ర విక్రేతలు, కనిపించలేదు. ప్రాకృతకవి వారినీ, శృంగారం బరువు కొంచెం ఎక్కువయినా, తన కవితలో చిత్రించాడు. వీరిని దోసిల—దేషికః—అన్నాడు.

“ఓయ్! బట్టలంగడి మనిషీ, కొలతలు సరిగా వుంటే, వెడల్పూ పొడుగూ బాగావుంటే, ఉడికితే, రంగు వెలిసిపోకుండా వుంటే, కట్టుకుంటే సుఖంగావుండే గుడ్డను ఇవ్వు. అలాకానిదానిని దూరంగా నర్మదాతీరంలో విసిరివేయి.” అని ఒక యువతి బట్టలంగడివానితో అంటుంది. కొలతలు సరిగా వుండాలట, సుఖంగా వుండాలట.

“హుణ విహీణం రుందిఅ
ఇచోదయం శిలాఘోయ గయుచ్ఛాయం,
అంగ వహీణం ణ సుహావఇ
ఎంత దూరం ణమ్మయాతీరే” 739

(మానవిహీనం దుంది
? ఇచోదకం శిలాధౌతగతచ్ఛాయం,
యద్ వాసం న సుఖయతి
క్షిపంత దూరం నర్మదాతీరే.)

ఇతడు తాటిచెట్టును గురించి చెప్పింది చూచి కబీరు ఖర్జూ రపు చెట్టును గురించి చెప్పాడా అనిపిస్తుంది. “ఓ తాటిచెట్టూ ఎందుకు నీ ఎత్తు? నీవు ఆకాశాన్ని అంటుకొంటావు. అలసి ఎవ్వరు ఉందామని పాంథులు దగ్గర చేరుతారా ఏమన్నానా? 17 కబీరు “బడయ్యా గొప్పవాడవే, ఖర్జూరంలాగ, పిట్టవానికి నీడలేదు; పండ్లు కోసుకుందామంటే, దూరంగా వున్నాయి; అందవు.” అంటాడు.

“సాధు భయా తో క్యా భయా
జైసే పేడ ఖజూర్,
పంఛీకో సాయా నహీం
ఫల లాగే అతిదూర్!”

వేశ్య బలహీనురాలు సారిసా—నాగసంపెంగ రొమ్మె కొంటెచేట. నాగసంపెంగరొమ్ము రుచిగా వుంటుంది. అంగిట్లో అంటుకుంటుంది. మింగుడుపడదు. మింగుడుపడి ఆమాశయంలోకి పోయిన తర్వాత గుండెదడ పుట్టుతుంది. ఇంచి పోలిక.[18]

పంటకు పంటయింటికుందేలు అనే పదబంధం ఉంది. పంట ఇంటిలోని కుందేటికి మరణం తప్ప మరొకటి లేదు—అని దీనికి అర్థం చెప్పారు. “ఇది పంట ఇల్లుకాదు, పెంటయిల్లు. పేదవాండ్రు అడవులలో పశుమృగాలు పడడంకోసం దోనులవంటి ఇళ్లను కట్టే వారు. దానిలో పడిన మృగానికి, ఇక నిష్కృతిలేదు. కుందేలు అసలే పిరికిది గనుక మరణం తథ్యం” అని శ్రీ ఆరుద్ర అన్నారు. ఈవాదం సకారణమని చెప్పడానికి వజ్జాలగ్గం శశకపజ్జలో ఒక గాథ దొరికింది.

ఒక మహిళ ఒక చిన్నదానికి చెబుతున్నది—ఓ వెర్రి అమ్మాయి పీటలలో తిరుగుతున్న నీ ప్రియుడు ఎత్తులైన అందగత్తెల

పేటులో నటుతాడు స్కంధావారంలో దూరిన కుందేలుకైతే భద్రతుంటుందనుకోలేదు". వెంట ఉండే కుందేలు అనే నానుడి దీనివల్లనే వచ్చిందనుకుంటాను.

"భమఇ భుల్లంతో రథ్యా
ముహేసు వరమహిం యాణ హత్థేసు,
ఖందారహారి ససఓ వ్వ
పుత్తి దంఓ న చుటి హిఃిః." 625

(పరిభ్రమన్ రథ్యాముఖేషు
వర మహిళానాం హస్తేషు,
స్కంధావార హారి శశక ఇవ
పుత్రి దయితో న మోక్ష్యతే.)

స్కంథావారమంటే శిబిరం—సైనికుల శిబిరం—సైనికుల శిబిరంలో పొరపాటున ఏదో రక్షణ స్థానమనుకొని కుందేలు దూరిందనుకోండి. బతుకుతుందా? కుందేలు మాంసం చాల రుచ్యం. సైనికులు యుద్ధసమయంలో శిబిరాలుగా విడియడమే కాక రాజులు వేటకు పోయినప్పుడుకూడ, శిబిరాలు ఏర్పరచుకొనేవారు. అంటే పెద్ద పల యాకారంగా ఏర్పడేవారు. దానిలో ఒకచోట దారిపుండేది. దానిలో దూరి లోపలికి మృగం రాగానే క్రమంగా బిగించి, చంపేవారు. దీనిని మనవారు వెంటఇల్లు, వేటఇల్లు అని పుంటారు. వెంట యిల్లు క్రమంగా వంటయిల్లు అయివుంటుంది; ఉచ్చారణ వేగంతో.

వెబ్బెటూరివారి విశిష్ట పొడుపుకథలలోనూ ప్రజ్ఞ చూపడం. ఇవి చాల వినోదంగాను, విజ్ఞానదాయకంగాను వుంటాయి. వీటిని ఒక విధంగా ప్రహేళికలు అనవచ్చు. ఈ ప్రహేళికలు వజ్జా లగ్గంలో [14] హియాలీవజ్జా అనే శీర్షికలో ఉన్నాయి. ఇవి పూర్తిగా గ్రామీణ మేథా విలసితాలు. వీటితో విపరీతంగా శృంగారంపున్న వాటిని కాక కొన్ని టిని వివరిస్తాను:

"నీ ముఖం చంద్రబింబంలా వుంది అని సెప్పేబులు ఒక యువతిని ప్రశంసించారు. ఆ యువతి వెంటనే తన చెక్కిలిని చేత్తో సవరించు కొంది. ఎందుకు?" దీనికి సమాధానం ఏమిటంటే, "నిజ్జనా ముఖం చంద్రబింబ సదృశమంటున్నారే. నీవేమో నా ముఖాన్ని కర్పూర కేతకీ ధూళిలో అలంకరించుకొన్నాను. చంపంకు నా ప్రియుని పెదవులకు తాలి నా కాటుక అంటవేయుగదా! అని ఆమె చెంపలు సవరించుకొంది" అని.

"నకు తిలకం దిద్దుతాను. రా. అని భర్త పిలిస్తే, ముద్దరాలు సిగ్గి ముఖం తిప్పుకుంది ఎందుకు?" తిలకం దిద్దుతాననే వ్యాజంతో ముద్దు పెట్టుకుంటాడని ఆమె నవ్వు.

"పరిజనం మధ్యనున్న యువతికి మాచింది యువతి చేతిలో వికసించిన పద్మాన్ని మరో చేత్తో మూసింది. ఎందుకు?" అస్తమయం తర్వాత నన్ను కలుసుకోమని సంకేతం.

"వ్యాధుడు పెద్ద మదగజేం దాన్ని ఒక్క బాణంతో చంపి, వెంటనే మడుగు దగ్గరికి వెళ్లి బాణం కడిగి, ఆ నీళ్లు తాగాడు. ఎందుకు?" విషం పూసిన బాణంతో ఏనుగును చంపాననే అనుమానం కలుగకుండ నీరు త్రాగాడు అని సమాధానం [18]

వజ్జాలగ్గ రాసు ఇలా అసంఖ్యాకంగా కన్యా రత్నాలను కుమ్మరించారు.

సేతుబంధంలో

సేతుబంధ కావ్యం వాకాటి ప్రఖ్యాయిన ప్రవరసేనుడు రచించినది. ప్రవరసేనుడు కాళిదాస సమకాలికుడు. 5వ శతాబ్దంవాడు. ఈ సేతుబంధాన్ని దండి మహారాష్ట్రీ ప్రాకృతంలో రచితమైన మహాకావ్యంగా పర్కొంచాడు. "మహారాష్ట్రాశ్రయం భాషం

ప్రకృష్టం ప్రాకృతం విదు "—అని, [20]

ఈ సేతుబంధానికి రావణవహో అని, దశముహవహో అని నామాంతరాలున్నాయి. ఇది 15 ఆశ్వాసాల మహాకావ్యం. ఈ రాజకవి ప్రాకృతాన్ని విశేషంగా ఆదరించి, దీనిని ఆర్యాగీతి ఛందస్సులో రచించాడు. దీనిలో హనుమంతుడు సీతనుంచి చూడామణిని తెచ్చినప్పటినుంచి, రావణ వధానంతరం రాముడు అయోధ్యకు పోయేవరకుగల కథ ఇతివృత్తం. వానరసేన ప్రస్థానం, వానరులు సేతువును కట్టడం, యుద్ధవ్యూహాలూ అపూర్వంగా వర్ణించబడినాయి. వంతెన కట్టేప్పుడు వానరులు కొండలను, గుండ్లను అందుకోడం, గోడసర్దడం, గండ్లుపూడ్చడం వంటి కార్మికుల పనులను వివరించడంలో ప్రవరసేనుడు ప్రవరుడని నిరూపించుకొన్నాడు.

సాధారణంగా బరువులు మోసేవారు భుజాలమీద బరువు మోసుకొని ఒకచేత్తో ఆ బరువు మస్తువును పైనుంచి పట్టుకొని వెళ్తారు. వంతెన కడుతున్నారు. వానరులు కొండలను ఎడమ భుజంమీద పెట్టుకొన్నారు. ఎడమ చేతిని వంచి నడుముమీద పెట్టుకొన్నారు. కుడిచేతిని ఎత్తి కొండ శిఖరం గట్టిగా పట్టుకొని మోసుకొని వస్తున్నారు.

"అంస ట్ఠవిఅ మహిహరా
ఉచ్ఛిఅ దాహిణ కరావలంబిఅ సిహరా
'ఉత్తాణ వామ కరఅల
ధరి అ ణియంబప్పసరా ణిఅత్తంతి కఈ."

(అంసస్థాపిత మహీధరాః
ఉచ్ఛ్రిత దక్షిణ కరావలంబిత శిఖరాః
ఉత్తాన. వామకరతల
ధృత నితంబ ప్రసరా నివర్తంతే కపయః)

బరువులు మోసేవారిని ప్రవరసేనుడు ఎంత సూక్ష్మంగా చూచి, సహజంగా వర్ణించాడో ఈ గీతి స్పష్టం చేస్తున్నది.

నేడు గోడలు కడుతున్న తాపీ మేస్త్రీలకు కింది పని వారు రాళ్ళు అందిస్తున్నట్టే సేతువు కడుతున్న నలనీలులకు వానరులు కొండలను ముక్కలు ముక్కలుగా అందించారట.[21] వానరులు మోసుకొని వచ్చిన కొండలను విసిరి సముద్రంలోకి వేస్తున్నారు. దానితో నీరు ఎగజిమ్మి, కడుతూవున్న సేతువుకు విసురుగా తగిలి కట్టడాన్ని సడలించి సందులు పడుతున్నాయి. ఆ సందులకు గుండ్లు కొట్టి మళ్ళీ పూడుస్తున్నారు.[22] ఒకచోట స్ఫటికపు కొండలతో వంతెన పడింది. దానిమధ్య నల్లటి కొండల అతుకు వుంది. అది స్తిమితమైన సముద్రపురంగులో వుండడంవల్ల, గండిలాగనే కనిపిస్తున్నదట[23] వీటినిబట్టి ఈ కవి కార్మికుల చర్యలను శ్రద్ధతో పరిశీలించడం మనకు స్పష్టమవుతుంది.

'యుద్ధాలలో భూదగ్ధ విధానం ఉభయ పక్షాలవారూ అనుసరించడం అనాదిగావుంది. ఈవిధానం (Searched earth Polioy) ద్వితీయ ప్రపంచ సంగ్రామంలో రష్యావారి విజయానికి కారణమయింది. వారు తమ శత్రువులకు ఏమీ దొరకకుండా కాల్చి బుగ్గి చేసి గ్రామాలు ఖాళీచేసి వెళ్ళేవారు. ఈ విధానాన్ని ప్రవరసేనుడు వర్ణించాడు. సముద్రం "ప్రళయ దగ్ధ విధ్మాత తలోర్వీ శ్యామలం"— ప్రళయకాలంలో కాల్చి ఆరిన భూమివలె నల్లగా వుందట.24

ఆశాబంధమనే పదబంధాన్ని గాథాసప్తశతీకారుడు మొదట వాడాడు. కాళిదాసు దానిని "ఆశాబంధః కుసుమ సదృశః" అని వాడినాడు, మేఘదూతంలో. ప్రవరసేనుడు ఈ ఆశాబంధాన్ని సముచితంగానే వాడినాడు. సీతాన్వేషణకోసం హనుమ బయలుదేరాడు; తిరిగి రావడం తడవయింది. ఆ రాముని అదృశ్యమానమయిన ఆశాబంధంవంటి హనుమంతుడు వెళ్ళి, తిరిగి రావడం తడవుకాగా, మొదటే చిక్కి పోయిన రాముని శరీరం మరింత క్షీణించింది, కన్నీరు నిండిన ముఖం మరింతగా రోదించినట్టు కనిపించింది. —అంటాడు కవి.

"ఖిజ్జఇ జుణ్ణావి తణూ
అత్థిఅ వాహం పుణో పరుణ్ణంవ ముహమ్,
రామస్స అణుసంతే
ఆసాబంధే వ్వ చిరగఏ హణుమంతే. 1 35

(క్షీయతే కృశాపి తనుః
అస్థిత బాష్పం పునః ప్రరుదిత మివ ముఖమ్
రామస్య అనుశయమానే
ఆశాబంధ ఇవ చిరనిర్గతే హనుమతి)

కుంభకర్ణాదులు మరణించినప్పుడు రావణుడు దుఃఖించాడు. అతని కనుల నుండి కన్నీటి చుక్కలు మండుతూ పడ్డాయట. దీపం నుంచి మంటతోపాటు పడే నూనె చుక్కల్లాగ. 25

ప్రవరసేనుడు రాజయినా, రాజరంజకవులు చెప్పని 'అపూర్వ భావనలను, సామాన్య విషయాలకు సంబంధించిన వాటిని ఎన్నిటి నయినా చూపవచ్చు.

గఉడవహోలో

గఉడవహో అంటే గౌడవధం గురించిన కావ్యం. ఈ కావ్యకర్త వాక్పతిరాజు పాలవరాజయిన యశోవర్మ ఆస్థానకవి. కాలం క్రీస్తుశకం 750. యశోవర్మ మగధ గౌడరాజును వధించడం దీని ఇతివృత్తం. కాని, కావ్యమంతా యశోవర్మ రణప్రస్థానంతోనే పూర్తయి, చివర కొన్ని గాథలతో గౌడవధను తెలుపుతుంది. ఇది సర్గ విభాగంతో కాక, కులకమనే పద్ధతిలో రచితం. కావ్యమంతా రణాభియాన ప్రధానం కావడంవల్ల, వాక్పతిరాజు తలచిన మహాకావ్యానికిది పూర్వరంగమై ఉంటుందని విమర్శకులు భావిస్తున్నారు. వాక్పతిరాజు ఈ కావ్యంలో గ్రామీణుల రామణీయకాన్ని, ప్రజల సహజస్వభావాన్ని పాడయిపోయిన గ్రామాల [illegible], గ్రామీణుల నిత్య జీవి

తంలోని చర్యల సహజ సౌందర్యాన్ని మనకు అద్దంపట్టి చూపాడు. తన భావనా వ్యాఖ్యను గూడ జోడించాడు.

నగరం పెరుగుతూ పోయింది నేటి నగరాల వలెనే. కనుక కుమ్మరివారికి కుండలు చేయడానికి బంకమట్టి కరువయింది, నగర పరిసరాలలో. కనుక రాజులు కుంభకారులకోసం భూములను ప్రత్యేకించి పెట్టారట 26 నేడు బియ్యం రేషనింగులాగ బంకమన్ను రేషనింగు వాక్పతిరాజా కాలంలో వుండడం ఆశ్చర్యంగా లేదూ!

యశోదవర్మ పత్తి గింజలు విడిపించే యంత్రాన్ని లోహ లోత్కలం అని వర్ణించాడు. నిశ అనే స్త్రీ అంధకారమనే లోహలోత్కలం -పత్తి గింజలు తీసే యంత్రాన్ని త్రిప్పిందట. ప్రభాతమనే పత్తి ముందుకు వచ్చి గ్రహ నక్షత్రాలనే పత్తి గింజలు వెనుకకు మిగిలి పోతే, నిశాదేవి వాటిని ఏరి వెనుకకు తోసిందట. పగలు కాగానే గ్రహ గణం కాంతిని కోల్పోతుందనే విషయాన్ని కవి నిత్య జీవితంలో, గ్రామాలలో ఉన్న పత్తిగింజలు తీసే రాట్నంతో పోల్చాడు.

"తమ లోహలో త్కయాణుగఅ
ముక్కాగో సప్పహో తలిణ మూలో
గహ ఫలిహబీయని వహో
పచ్చా పుంజిజ్జఇ ణిసాఏ." 1193

(తమోలోహ లోత్కలానుగత
ముక్త ప్రభాత ప్రభః విరలమూలః
గ్రహకార్పాసబీజ నివహః
పశ్చాత్పుంజీక్రియతే నిశయా)

చింతచిగురు, చింతపూవు చాల రుచ్యమైన వస్తువులు. చింతపూత చిరుపులుపు, చిరుతీపులతో ఎంతో ఉల్లాసకరంగా ఉంటుంది. ఒక బాటసారి పూచిన చింతచెట్టు చూశాడు. నోట్లో నీళ్ళూరాయి. పూత కోసుకొన్నాడు. అరచేతిలో వేసుకొని, నలిపి ముద్దచేసి నోట్లో వేసుకొని చప్పరించాడు. ఆ పూత మనశ్శిలగుప్ప రెక్కలవలె కర్పూరంగా వుందట.

"ఇహ చించిణీణ ఘేత్తూణ
కరయ లోలంపి పిండియం సహఓ.
కబలేఇ జరఠకలఛింక
పక్కపరికబ్బురం కుసుమం." 677

(ఇహ చించిణీనాం గృహీత్వా
కరతలాపరిమర్దిత పిండితం పథికః
కబళయతి జరఠ కలవింక
పక్ష పరికర్బురం కుసుమం)

వాక్పతి రాజు దృష్టి గ్రామాలలో చింతచెట్లు [illegible] పిల్లలు, పెద్దలు ఎక్కడంపై పడడం ఆశ్చర్యకరం కాదు.

గ్రామాలలో బావుల లోపలి గోడలు ఉప్పు [illegible], పూడుకుపోయి, బావులు పైకి లేచిపోతున్నట్లున్నాయట. [illegible] వర్ణనం అనాదిగా రాదేమో!

"ఇహ లవణుగ్గమ పరిహీణ
భిత్తి పలియత్త దేణ దీసంతి
అహిల వియడాఓ
పూరణ సముణ్ణఅ కూవసేణీఓ" 679

(ఇహ లవణోద్గమ పరిహీన
భిత్తి పర్యస్తత్వేన దృశ్యంతే,
అధికవికటాః పూరణేన
సమున్నతా కూపానాం శ్రేణ్యః.")

ఉప్పు ఊరి గోడలు లోపలి పడిపోయి బావులు లోతుగా [illegible] కనిపిస్తున్నది. పూడిపోయి [illegible] వెడల్పుగా [illegible] బావులు. [illegible] బావులు [illegible] కనిపించే బావులు [illegible] పైకి [illegible] వచ్చినట్లున్నాయి.

గుడ్డ చిగిలి, పొగ కారణాన్ని కూడ వాక్పతి రాజు [illegible] లేదు. గాలికి [illegible] కింద [illegible]. [illegible] కంటం – [illegible] పోతున్నది [illegible], గాలికి [illegible].

"ఇహ వేల్లంత దుకుల్లం
థిప్పిఅయా అంద కలం సి అచిణో.

వాలంబి మేహ సలిల
ధారానివహేణ పహిక" 650

(ఇహ పల్లవిత ప్రియతములు
వన్ను వయూందకలల చిరిణా.
వాంఛి మేఘశీలు ధూళివో
రేవణశిలా నవనాః.)

ప్రాకృతిరాజ గ్రామోత్సవాలను విశేషంగా వర్ణించాడు. దారిలో కనిపించిన, మామిడి చెట్టు నుంచి వేలాడుతున్న మామిడికాయలు పసుపు పూసుకున్న గ్రామీణ సుందరుల గండమండలంవలె సుందరంగా ఉన్నాయట.

"ఇహ హి హరిద్రాహరి లం
ఉవిడ సామలీ గండమండలానీలం,
ఫల ముసల పరిణామ
ఫలంది లహిహరణ చూయాణం." 598

ఇలా ఎన్నయినా సుందర రమ్యోదాహరణలు చూపవచ్చు.

ప్రాకృత కవులు సహజ సుందరంగా వర్ణించిన గ్రామదృశ్యాలను రాజరంజక సంస్కృత కవులు స్పృశించినా, పారమ్యం పొందలేదు. కాళిదాస, భారవి, మాఘులు అడపా దడపా గ్రామపరిసరాలను శాలికలను క్షేత్రాలను వర్ణించినా ప్రాకృత కవులను మీరలేక పోయారు. వారిని అనుసరించారన్నా తప్పుకాదు. సుభాషితాలు, లోకోక్తులు. పొడుపులు మొదలయినవాటిలో ప్రాకృత ప్రజారంజక కవులదే పైచేయి.

ఇలా సామాన్య మానవుడు, అతని సామాన్య గ్రామీణ జీవితం— ఇవి రెండూ గాథాసప్తశతిలో ఉన్నాయి, ఏరాటి ఇతర ప్రకృతి లేని కవిత్వ మయిన గాథలన్ని కలిసి సంపన్నమయి, ప్రాకృత సాహిత్యమంతా ఆక్రమించి నవా, మేధావుల దృష్టిలో పడినవి. 27 [సమాప్తం]

అథోజ్ఞాపికలు

8. భారతి - 1948, ఏప్రిల్.
9. వజ్జాలగ్గం - గా :- 3, 10, వజాలం - 4.
11. వజ్జా - 15, 16.
12. వజ్జా - 280, 281., 13. వజ్జా - 270.
14. వజ్జా - 329, 330.
15. గాథా - 5-32.
16. వజ్జా - 339
17. వజ్జా : 736
18. వజ్జా | 550
19. వజ్జా: 613, 615, 617. 618,20 వజ్జాలగ్గం
21. సేతు : 8-37
22. సేతు :8-74, 23.సేతు: 8-91,24.సేతు:230.
25. సేతు : 15-38
26. గాథ :- 503.
27. [1974 మార్చి 22, 23 తేదీలలో ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం వరంగల్లు స్నాతకోత్తర కేంద్రంలో జరిగిన సెమినార్ ఉపన్యాసాలలో మొదటి ఉపన్యాసం సమగ్ర పాఠం... తి.రా.]

ప్రాచీన భారతదేశంలో పశువైద్యము

— డా. సూర్యదేవర రవికుమార్

భారతదేశం పురాతన కాలంనుంచీ శాస్త్ర సంప్రదాయాలకు ఆటపట్టయి, ప్రపంచములోని వివిధదేశాలకు ఆదర్శప్రాయముగా నిలిచినది. వివిధశాస్త్రములలో ఉన్నతజ్ఞానానికి వివిధదేశాల విద్యార్థులు ప్రాచీనకాలమున భారతదేశము వచ్చేవారనుటకు ఎన్నో నిదర్శనములున్నవి. ప్రాచీన భారతీయ శాస్త్రగ్రంథాలు ఎన్నో ఇతర దేశ భాషలలోనికి తర్జుమా చేయబడినవి. భారతీయ విజ్ఞాన జ్యోతి ప్రపంచమునకు క్రొత్త వెలుగులు ప్రసాదించినది.

అయితే, ఈనాడు మన ప్రాచీనులను గురించి ప్రాచీన గ్రంథాలను గురించి పలువురి భారతీయుల ఆలోచన విధానం ... కింపవరముకానిదిగా ఉన్నది. పాశ్చాత్య ప్రభావానికి లోనయిన ... కులు ప్రాచీన భారతీయులు మిథ్య శాస్త్ర పరిజ్ఞానముతో మూఢ నమ్మకాలతో మత విశ్వాసాలతో జీవించేవారని భావిస్తు ఉన్నారు. మూఢనమ్మకాలు, మత విశ్వాసాలు ప్రాచీన భారతీయుల జీవితాలపై అధికారం చెలాయించిన మాట వాస్తవమే. కాని యిది ఒక్క భారత దేశానికి, ఆదేశప్రజలకు మాత్రమే పరిమితము కాదు. ఆంగ్లేయుల పూర్వులు, జర్మనివారి పూర్వులుకూడ ఇటువంటి విశ్వాసములు, నమ్మకములు కలిగినవారే. ఒకవైపున ఈ నమ్మకాలు ప్రజల భావాలను సంకుచిత పరచినా, మరొకవైపున అసాధారణ ప్రతిభలో వివిధశాస్త్రాలు, విజ్ఞాన గ్రంథాలు భారతీయుల ప్రతిభకు గీటురాయిలా వెలసినవి. సమాజములోని కొన్ని కట్టుబాట్లు, మత, కులతత్వాలు ఈ శాస్త్రగ్రంథాలను, విజ్ఞాన విషయాలను సామాన్య ప్రజలకు అందుబాటులో లేకుండా చేసినవి. ఆ గ్రంథములు సంస్కృత భాషలో రచింపబడుట, సామాన్య ప్రజలలో నిరక్షరాస్యత ప్రబలి యుండుట, దీనికి పరిపూర్ణత తోడయినవి. విదేశీయులు కొందరు ఆ గ్రంథాలలో చెప్పబడిన విషయాలను అర్థంచేసికొని సంస్కృత భాషను అధ్యయనముచేసి ఎటువంటి తమ తమ భాషలలోనికి తర్జుమా చేసికొని ప్రచురించి వారివారి దేశాలకు, ప్రజలకు మహోపకారం చేసినారు. ఇది పాశ్చాత్యుల విజ్ఞానాభిలాషకు, మన వారిలో వేళ్లు పాతుకొనిన పాత చింతనాయుతమైన ఉదాసీనతకు నిదర్శనము. కొంతమంది మనుష్యులలో ప్రచురింపబడిన గ్రంథాలను, తాటియాకులపై వ్రాయబడిన శాస్త్రగ్రంథాలను ముద్రించి వెలుగులోనికి తెచ్చే ప్రయత్నమే మనవారికి లేదు. మనవారు, మన ... గ్రంథాలు ముద్రించి ప్రచురించినవి ఏవైనా ... మన భారతీయ శాస్త్రగ్రంథాలను వారే ప్రచురించి ప్రచురించుచున్నారు. ... దానిని తెలుసుకొని ... మన ... ప్రాచీన గ్రంథాలు ... వాటి గొప్పతనానికి ... ఎటువంటి కొట్టులో సమాధిచేయుచున్నారు. పాశ్చాత్య పరిశోధకులు, విజ్ఞానాభివృద్ధికి ప్రాచీన భారతీయ ... మూలమని చెప్పినపుడు మనం మా ... గొప్పవారమని ... చెప్పుకొనుచున్నారు. కాని ఆ గొప్పతనాన్ని ... ప్రపంచానికి చెప్పలేకపోతున్నారు. ... వ్రాయబడిన శాస్త్రగ్రంథాలలోని విషయాలు ఆధునిక శాస్త్ర పరిశోధకులకు తగిన సమాచారాన్ని అందించగలుగుతున్నాయంటే, ఆ శాస్త్రగ్రంథాలు అజరామరాలని, ఎన్నో సంవత్సరాలు గడిచినా నాటివిలువ తగ్గిపోదని ... భావించరాదు. అటువంటి శాస్త్రవిషయాలలో పశువైద్యమును గూర్చి, ప్రాచీన భారతదేశములో ...

పశుపోషణ పద్ధతులను గూర్చి స్థూలంగా పరిశీలించటమే యీ వ్యాసోద్దేశము.

పశువులు, పక్షులు మానవుని నిత్యజీవనంలో విశేషమైన పాత్రను పోషిస్తున్నాయి. అదికాలంనుంచి మానవుడు పశుపక్ష్యాదులను ఆశ్రయించే జీవనము గడుపగలుగుచున్నాడు. అవి మానవుని ఆకలి బాధను తీర్చటమే కాకుండా అతనికి అనేక విషయాలను బోధించినవి. పోట్లాడుకొనే కోడిపుంజుల పోరును, పౌరుషాన్ని, కుక్క జాగ్రత్తను, పిల్లి నిశ్శబ్దంగా నడవటాన్ని, పాము పాకటాన్ని, గుర్రం పరుగును, ఈ విధంగా అనేక జంతువులు అనేక విషయాలను బోధించినవి. మానవునకు వివిధ అనుభవాలను నేర్పాయి. అనుభవమే విజ్ఞానాభివృద్ధికి తొలిమెట్టు కదా!

ప్రసవ సమయంలో స్త్రీలను ఎలా కాపడవలసినది మానవునకు ఏనుగులు నేర్పినవి. చూడి ఏనుగు కొద్ది రోజులకు ప్రసవించునదనగా మగ ఏనుగులు అడవి అంతా తిరిగి, పచ్చిక పత్తుగా పెరిగి ప్రమాదముకాని స్థలమును పరిశీలించి చూడి ఏనుగును ఆ ప్రాంతానికి తీసుకువెళ్లును. అది ప్రసవించే సమయంలో మగ ఏనుగులు దానికి కొంత దూరమున చుట్టూ నిలబడి ఏ ఇతర జంతువు ఆ ప్రాంతమునకు రాకుండా కాపలా ఉండును. అనుభవంగల రెండు మూడు ఆడఏనుగులు ప్రసవించే ఏనుగువద్ద ఉండి మంత్రసానులులా పనిచేయును. ప్రసవం పూర్తి అయిన తరువాత అన్నీ కలిసి పని చేయును, బాలెంతను తగిన రక్షణలో సురక్షిత ప్రాంతానికి చేర్చును. మానవుని ప్రాథమికావస్థలో ఇటువంటి పరిశీలనలు అతనికి ఎన్నో విషయములను బోధపరచినవనటం సత్యదూరం కాదు.

ఆధునిక పరిశోధకులు, శాస్త్రవేత్తలు కొందరు, మానవునకు వైద్యశాస్త్రాన్ని పశుపక్ష్యాదులే నేర్పినవని గట్టిగా చెప్పుచున్నారు. దీనికి వారు కొన్ని ఉదాహరణలు కూడ ఇచ్చారు, హిప్పొపొటమస్ అనే జంతువు అధికాహారం వలన విపరీతంగా లావెక్కినప్పుడు విరిగి మొనదేలిన చెట్టుకొమ్మకో, సూదివలె మొనదేలిన మరొక వస్తువుకో తన తొడను మోటించి తొడలోని ఒక సిరను గాయపరచుకొనును. ఫలితంగా కొంత నెత్తురుపోవును. దానితో దానికి కొంత ఉపశమనము కలుగును. తరువాత ఆ గాయాన్ని బురదలో కప్పివేయును. ఏనుగులు కడుపు నొప్పితో బాధపడుతున్నప్పుడు చవుడు మట్టిని విశేషంగా తినును. అది విరేచనాన్ని కలిగించి బాధను తగ్గించును. ముంగిస, విషసర్పములతో పోట్లాడే సమయములో ఆ సర్పము కాటు వేసినచో వెంటనే సమీపమున గల ఒక వృక్షమును కొరికి తద్వారా ఆ విషాన్ని నివారించుకొని మరల పాముతో పోట్లాడును. తనకు కావలసిన ఆ ఓషధి దొరికేచోట ముంగిస విషసర్పముతో తలపడును. ఈ విధంగా వివిధ జంతువులు తమ తమ బాధలను నివారించుకొనటానికి అవలంబించే పద్ధతులను ఆదిమానవుడు సూక్ష్మదృష్టితో గ్రహించి వైద్య జ్ఞానాన్ని సంపాదించుకొనినాడు.

అథర్వవేదంలోని ఈ క్రింది మంత్రాల వలన మానవునకు వైద్యశాస్త్రము పశుపక్ష్యాదులే గురువులు అని విశదమగుచున్నది.

వరాహో వేద వీరుధం నకులో వేద భేషజీమ్
సర్పా గంధర్వా యా విదుస్తా అస్మా అవసే హువే॥

యాః సుపర్ణా ఆంగిరసీర్దివ్యా యా రఘటో విదుః
వయాంసి హంసా యా విదుర్యాశ్చ సర్వే పతత్రిణః
మృగా యా విదురోషధీస్తా అస్మా అవసే హువే॥

యావతీనామోషధీనాం గావః ప్రాశ్నన్త్యఘ్న్యా
యావతీనామజావయః
తావతీస్తుభ్యమోషధీః శర్మయచ్ఛన్త్వాభృతాః॥

యాః ... మనుష్యా భేషజం భిషజో విదుః
తావతీర్విశ్వభేషజీరా భరామి త్వామభి॥

పై మంత్రాల భావాన్ని స్థూలంగా ఈవిధంగా చెప్పుకొనవచ్చును.

పంది ఓషధులను ఎరుగును. ముంగిస రోగనివారణకారి (యగు ఓషధిని) నెరుగును. సర్పములు, గంధర్వులు వేని నెరుగుదురో వాటిని రక్షణకై సహాయముల కొఱకు ప్రార్థించుచున్నాను.

ఏ దివ్య ఓషధులను ఆంగిరసులెరుగుదురో, హంసలు, సర్వ పక్షిగణము ఏ దివ్య ఓషధుల నెరుగునో, ఆ వివిధ జంతువులు ఏయే ఓషధులను గుర్తించునో వాటిని రక్షణకై సహాయపడుట కొఱకు ప్రార్థించుచున్నాను.

ఓషధులలో ఎన్నింటిని గోవులు, మేకలు ఎరుగునో అవన్నియు నీ కొఱకు తెచ్చి నీకు సుఖమును కలిగించును.

ఓషధులలో ఎన్నింటిని మానవులైన వైద్యులు చికిత్స నిమిత్తము ఎరుగుదురో అన్నింటిని నీ కొఱకు తెచ్చెదను.

ఈ విధంగా పశువులు, పక్షులు మానవునకు వైద్యశాస్త్రాన్ని బోధించటమే కాకుండా ఈనాటికి కూడ వైద్యశాస్త్ర పురోగమనానికి, వివిధ ప్రయోగములను నిర్వహించటానికి ఉపయోగపడుతున్నాయి. కనుక వైద్యశాస్త్రానికి పశుపక్ష్యాదులే మూలమని చెప్పుకొనటము అతిశయోక్తిగా భావించరాదు.

ఆదిమానవుడు పశువులను పక్షులను వేటాడి చంపి మొదట పచ్చిమాంసమును, నిప్పును కనిపెట్టిన తరువాత కాల్చిన మాంసమును తిని జీవనము గడుపుచుండెడివాడు. క్రమముగా అనేక జంతువులను మానవుడు మచ్చిక చేసికొని వాటిని సద్వినియోగ పరచుకొనుచుండెడివాడు. వేదకాలమునాటికి వ్యవసాయము, పశుపాలన బాగ అభివృద్ధి చెందినవి. వ్యవసాయమును అసురగణములు, పశుపాలనను దేవగణము ప్రధాన వృత్తులుగా స్వీకరించినవి. ఆవులు, ఎద్దులు ప్రత్యేక శ్రద్ధతో పోషింపబడినవి. పశువులకు రాత్రిపూట, మిట్టమధ్యాహ్నము కొట్టములలో కట్టివేసి మిగిలిన సమయములలో పచ్చిక బయళ్ళలో మేపెడివారు. పశువుల రక్షణ విషయమై పనిచేయు ఎద్దులకు ప్రథమస్థానమును, పాలిచ్చు ఆవులకు రెండవ స్థానమును, ఇతర జంతువులకు తృతీయస్థానమును ఇచ్చెడివారు. ఈ విధమైన రక్షణను కల్పించవలసినదిగా సహదేవి అను ఓషధిని ప్రార్థించెడివారు. పశువులను దొంగిలించుట ఆ కాలమున కూడ ఉండెడిది. అందువలన పశువుల చెవులకు గుర్తులు (Tatosing marks) వేసెడివారు. పశువుల రెండు చెవులపైన ఈ గుర్తులుండెడివి. స్త్రీ పురుషుల మర్మావయవములను బోలిన ఈ గుర్తులు రాగితో వేసెడివారు. దీనివలన పశువులు వేయిరెట్లు అభివృద్ధి చెందునని అథర్వ వేదములో చెప్పబడినది. ఆవులు మేతకు అరణ్యమునకు వెళ్ళునప్పుడు ఆబోతులు వాటి ననుసరించి వెళ్ళి వాటితో తిరిగి వచ్చెడివి. పాలను రోజుకు మూడుసార్లు పిండెడివారు. పాలు పితుకుటకు ప్రత్యేక నైపుణ్యము గలవారి నుపయోగించెడివారు.

ఆ కాలమున పశువులే ధనము. కనీసము ఆరు పశువులైనను లేనివాడు పేదవాడుగా భావింపబడుచుండెడివాడు. ప్రజలు తమ గోజాతి అభివృద్ధి కొరకు ప్రార్థనలు చేసెడివారు. పశువులు పవిత్రముగా భావింపబడుచుండెడివి. వాటిని అందముగ అలంకరించుట ఆ కాలము వారికి బాగుగ తెలియును. ముక్కుకు త్రాడునువేసి లొంగని పశువులను వశపరచుకొనెడివారు.

యజ్ఞ యాగాదులలో పశువుల పాత్ర విశిష్టమైనది. యజ్ఞమునకు కావలసిన సోమరసమును [illegible] నిర్మింపబడిన వస్త్రముతో వడబోసెడివారు [illegible] పవిత్రమనెడి వారు. సోమరసమును [illegible] చర్మము నుపయోగించెడివారు. చర్మములో [illegible] చేసెడివారు. యజ్ఞయాగాదులలో వివిధ [illegible] బలియిచ్చెడివారు. బలి యిచ్చుటకు ముందు ఆ [illegible] ముగ అలంకరించెడివారు. పశువును చంపి, [illegible] తాకకుండా చర్మముపై [illegible] ఆ పశువుయొక్క [illegible] ములు కోసి హోమము చేసెడివారు. [illegible] లలో పశువుయొక్క [illegible], కండర[illegible], [illegible] ఖండములను హోమము చేయుట [illegible] పశువుయొక్క అంతర్ శరీర నిర్మాణము [illegible] ములు, ఎముకలు, కీళ్ళు, నరములు మొదలు [illegible] వివరములను అధ్యయనము చేయుటకు చక్కని [illegible] దివి. వివిధ మాంసఖండములను [illegible] చున్నవి. [illegible] హోమము [illegible] వివిధదేవతలకు వివిధ పర్వములలో [illegible] దేవతలకు ఆయా పర్వములలో [illegible] వివిధకాలములలో బలియిచ్చుటకు [illegible] లింపబడినవి. ఈవిధముగా [illegible] పేరగలవని వారి నమ్మకము. ఉదాహరణకు [illegible] ఆదిత్యదేవతలకు బలియిచ్చుటవలన [illegible] పుట్టినవట. హోమమునకు ఉపయోగించిన [illegible] స్థ్యముల నుపయోగించుమని చెప్పబడినది. [illegible] నప్పుడు తప్ప ఇతర సమయములలో [illegible].

ఎద్దులను ప్రధానముగా నాగలి దున్నుటకు [illegible] ఉపయోగించెడివారు. నాగలికి 6 నుండి 24 [illegible] వారు. ఆవు వత్సమునకు [illegible], [illegible] కలవని ఆనాటి వారికి తెలియును. [illegible] ఆవుపాలు ఇతరపశువుల [illegible] [illegible] ని తెలియబడినది.

మొకాలయిన పశువైద్యము [illegible] విధములగు రోగములను నివారించుటకు [illegible] సూచింపబడినవి. [illegible] టకు ప్రార్థింపబడినది. [illegible]

రణ లక్షణవేదములో చెప్పబడినది. దూడలపై ఆవులకు ప్రేమ కలుగుటకు, దొంగలు, పులులు, పశువులను కబళించకుండుటకు వివిధ సూక్తములు చెప్పబడినవి. పశువైద్యము అంతగా అభివృద్ధి చెందకున్నను పశుపాలన, పోషణ విషయముపై వేదకాలమున చూపబడిన శ్రద్ధ ప్రశంసనీయమని, నేటికిని ఆదర్శప్రాయమైనదని వేరుగా చెప్పవలసిన పనిలేదు.

వేదకాలమున వివిధ దశలలోగల పశువులకు వివిధములైన పేర్లు వాడుకలో నున్నట్లు తెలియుచున్నది. పశువుల వివిధాంగములు ఆ యా పేర్లతో పేర్కొనబడినవి. ఇది పశుపాలన, పోషణలపై ప్రాచీనులకు గల శ్రద్ధకు ఆసక్తికి నిదర్శనము. వేదములలో ఉదహరింపబడిన కొన్ని పదములు ఈ క్రింద పేర్కొనబడినవి.

ధేనువు	: పాడి ఆవు
అభివాన్య	: దూడ చచ్చిన ఆవు
పష్ఠౌహి	: లేత చూడి ఆవు
పర్యారిణి	: ప్రసవకాలము నతిక్రమించిన పిమ్మట ప్రసవించిన ఆవు
వేహతము	: దూడలు చచ్చుచున్న ఆవు
సూతవశ	: ఒక పర్యాయము ఈని పిదప ఈనక గొడ్రాలయిన ఆవు
వశ	: గొడ్రాలయిన ఆవు
వృషభము	: ఆబోతు
మహానిరష్టము	: విత్తులు కొట్టబడిన వృషణములు గలది (ఎద్దు)
కకుత్	: ఆబోతు భుజములమీద నున్న మాంసపుకండ
వత్సతరి	: పాలు త్రాగుటను మానిన దూడ
ఊధస్సు	: పొదుగు
సితాముడు	: ముందరికాలు
అణి	: వృషణములు
శక్తి	: తొడ ఎముక
క్రవ్యము	: పచ్చిమాంసము

వైదిక వాఙ్మయములో పశువులకు దేవత్వము కల్పించబడినది. శతపథ బ్రాహ్మణమున ఎద్దు ఇంద్రుని రూపముగా చెప్పబడినది. వేదములలో ఇంద్రుడు, అగ్ని, రుద్రుడు, ఇతర దేవతలు కొందరు వృషభశబ్దములో పేర్కొనబడిరి. 'వృషభో వర్షితాపః' అని నిరుక్తములో వివరించబడినది. అనగా వర్షమును కురిపించునదే వృషభము అని భావము. [దీనికనుగుణముగనే కాబోలు వృషభరూపమైన నందికి అభిషేకములు చేసిన విస్తారముగ వర్షము కురియును అను సంప్రదాయ మేర్పడినది. కొన్నిచోట్ల దేవాలయములలో ఈ విధముగ అభిషేకములు జరుగుచున్నవి. ఇటీవల తంజావూరు బృహదీశ్వరాలయములోని నంది విగ్రహమునకు అభిషేకము జరిపిన పిదప ఆ ప్రాంతమున మంచివాన కురిసినట్లు పత్రికలలో వచ్చినవార్తయీ సంప్రదాయమును గమనింపదగినది] దేవతలు కొన్నిచోట్ల గోజాతులుగా పిలువబడిరి. గోమాంసమును భక్షించిన పునర్జన్మను పొంది అపకీర్తిపాలగుదురని శతపథ బ్రాహ్మణము చెప్పుచున్నది. అయినప్పటికిని అతిథులకు గోమాంసమును పెట్టు ఆచారము ప్రాచీనకాలమున ఉండెడిది. (ఉత్తరరామచరిత నాటకమున భవభూతి యీ ఆచారమును సూచించినాడు) మేక పూషదేవత రథమును లాగే జంతువుగా వేదములలో చెప్పబడినది. అనంతర కాలమున ఇది అగ్నిదేవతకు సంబంధించినదిగా పేర్కొనబడినది. అశ్వినీ దేవతల రథమును లాగుటకు గాడిదలు నియమింపబడినట్లు పేర్కొనబడినది. [illegible]—పంది, కోతి, తాబేలు, కప్ప మొదలగు జంతువులు వేదములలో దేవతలతో సంబంధము కల్పింపబడినవి.

పక్షులు కూడ వేదములలో తగిన స్థానమును గల్గియున్నవి. అమృతమును సంపాదించుకొనుటకు ఇంద్రుడు గరుడుని రూపమును దాల్చెనట. పావురము, గుడ్లగూబ యమునివార్తాహరులుగా చెప్పబడినవి. ఇంద్రుని ప్రత్యర్థియైన వృత్రుడు పాముగా చెప్పబడినాడు. వేదకాలమున [illegible] ప్రాణులను పోషించుకొనుటలో [illegible] చాలును.

అనంతరకాలమున పశుపోషణ ఎక్కువగా పశువైద్యశాస్త్రము విశేషముగా అభివృద్ధి చెందినది. ధనమన్న పశుసంపదయే అను అభిప్రాయము గాఢముగా ఏర్పడినది. గృహ్యసూత్రములలోని కొన్ని మంత్రములు పశువృద్ధియైన ధనప్రాప్తికై ఏర్పరుపబడినవి. సమాజములో ఉన్నత కుటుంబికులు పశువులను విశేషముగా పోషించెడివారు. బహుమానములు విశేషముగా గోరూపమున నుండెడివి. గార్గి, యాజ్ఞవల్క్యుల సంవాదములో గెలుపొందిన యాజ్ఞవల్క్యునకు జనక మహారాజు ఒకొక కొమ్మునకు అయిదేసి-బంగారు నాణెములు అమర్చబడిన వేయి ఆవులను బహుమానముగా ఇచ్చెనట.

పశుసంపద తరిగినపుడు వాటి పునరభివృద్ధికై హోమములు చేసెడి వారు. గోవధ యాగాలయందు క్రమముగా నిషేధింపబడినది. శాస్త్ర పురాణములు పశువులను వివిధ దేవతలకు వాహనములుగా నిర్ణయిం చుటేకాక పశు పాలన, పోషణ, చికిత్సలపై అనేకాంశములను వివరించినవి.

అగ్నిపురాణమున అశ్వ, ఏనుగు, గుఱ్ఱములను గూర్చి వాటి వ్యాధులను గూర్చి చెప్పబడినది. మత్స్యపురాణమున పశువుల రకములు వర్ణింపబడినవి. గరుడ, బ్రహ్మాండపురాణములలో కూడ యీ విషయమై వివరింపబడినది. విష్ణుపురాణమున ఆవులను గూర్చి యీవిధముగా చెప్పబడినది. ఆవులు, ఎద్దుల పాలు శుద్ధ ఆకులు దూడగా తిని, ఆరోగ్యముగా యితర జంతువులకంటె ఎక్కువగలిగి యుండవలెను. ఆవులకు తమ ఆప్తుల పుట్టిన దూడలన్న సజీవముగా ఉండవలెను. ఏదీ చనిపోయి ఉండకూడదు. శుక్రనీతిలో పలువిధ పశు వైద్యశాస్త్ర విషయములతో పాటు వాని వయస్సును నిర్ణయించు పద్ధతులవంటి ఆసక్తి కరమైన విషయములు వివరింపబడినవి. హారీత సంహితలో వివిధ జంతువుల వ్యాధులకు చికిత్సలు తెలుపబడినవి. పరాశర సంహితలో కూడ ఆవుల అభి పాలన వివరింపబడినది. మహాభారతములో నకుల సహదేవులు అశ్వ, గోపాలకులుగా విరాటుని కొలువులో నున్నట్లు చెప్పబడినది. అందే పశువుల లెక్కలు (cattle cences) ఆవులు వంశవృక్ష (pedigree) పట్టికలు తయారుచేయు విధానములు వివరింపబడినవి. కౌటిల్యుని అర్థశాస్త్రమున పశుపాలన, చికిత్సలను గూర్చి అనేక విషయములను పేర్కొనుచున్నది. అశోకుని శాసనాలలో, గుఱ్ఱము లకు ప్రత్యేకముగా ఒక్కొక్క అధికారి నియమింపబడెనోవారు. దేశములో గల పశువుల లెక్కలను సేకరించుట, మంచిజాతి పశువులను అభివృద్ధిచేయుట, పశువుల శాలలను నిర్మింపచేయుట మొదలగు విషయములపై శ్రద్ధవహించుట ఆ యధికారి విధులు.

శాస్త్ర పురాణములలోనేకాక కావ్య, నాటకములలో కూడ పశుపాలన, చికిత్సలను గూర్చి సందర్భానుసారముగా తెలియజేయ బడినది. ప్రతిజ్ఞా యౌగంధరాయణములో నాయకుడు ఏనుగు గాయములకు చికిత్సలు చేసెను. రఘువంశము (5–73)న కాళిదాసు వ్రాసిన దానినిబట్టి అకాలమున సైంధవలవణము (Rock Salt)ను గుఱ్ఱపుశాలలో వుంచేవారని, గుఱ్ఱములు ఉదయకాలమున ఆ ఉప్పును నాకొనుచున్నట్లు చెప్పియున్నాడు. అట్లే వాటికి చెందిన గుఱ్ఱముల విషయమై యీ విధమైన ప్రస్తావనలు ప్రపంచమంతటను కనుపడుచున్నవి. హర్షచరితలో బాణభట్టు రాజాశ్వములను గురించి అనేక విషయములను చెప్పియున్నాడు. సంస్కృత రత్నాకరమను గ్రంథమున బసవమంత్రి వాటి నిర్వ ఉపయుక్తకరమగు విషయములను వివరించెను. మరికొన్ని కావ్య నాటకములలో కూడ పశువైద్యమును గూర్చి వివరములు గలవు.

సాధారణ వైద్య గ్రంథములలో కూడ పశువైద్యమును గూర్చి వివరింపబడినది. చరకుడు వివిధ జంతువులను వాటి ప్రవృత్తి ననుసరించి 11 రకములుగాను, చెప్పబడిన జంతువులను వాటి ఆహారపు అలవాట్లు నివాస స్థానములను బట్టి, ఎనిమిది రకములు గాను పరీక్షించెను. సుశ్రుతుడు ఆనూపము, జాంగలము అని జంతువులను రెండు ప్రధాన వర్గములుగాను పిదప అనేక వర్గములుగా తిరిగి విభజించెను. చరకుడు జంతువుల వర్గీకరణలోపాటు వివిధ జంతువుల పాలు, మూత్రములు, మాంసముల ఔషధగుణములను చక్కగా వివరించెను.

శాలిహోత్రుడు పశువైద్యమునకే ప్రత్యేకముగా ఎన్నియో గ్రంథములు వెలువడినవి. వాని ప్రముఖముగా చెప్పదగి నవి సహదేవుని పశువైద్యశాస్త్రము, శాలిహోత్రుని అశ్వశాస్త్రము, పాలకాప్యుని హస్త్యాయుర్వేదము. ఈ గ్రంథములలో మొదటి రెండిటికిని తెలుగు అనువాదములు గలవు. శాలిహోత్రుని గ్రంథము శాలిహోత్రీయము అనుపేరున ప్రఖ్యాతి గాంచినది. మొగలాయీ చక్రవర్తి షాజహాన్ పాలనలో ఈ గ్రంథమును సింధియా దానిని సయ్యద్ అబ్దుల్లాఖాన్ బహదూర్ ఫిరోజ్ జంగ్ అనువారు పర్షియన్ భాషలోనికి తర్జుమా చేయించెను. ఆంగ్లేయులు భారతదేశమునకు వచ్చిన తొలిరోజులలో ఈ అరబ్బీ గ్రంథమును ఆంగ్లములోనికి తర్జుమా చేయించినట్లు, ఆ గ్రంథప్రతులు రెండు—ఒకటి లండన్ మ్యూజి యంలోను రెండవది బర్లిన్ ప్రదర్శన-మ్యూజియంలో నున్నట్లు తెలియుచున్నవి. ఇదే గ్రంథము టిబెట్ భాషలోనికి కూడ తర్జుమా చేయబడినది. ఇంత ప్రఖ్యాతిగాంచిన ఈ గ్రంథము నేటికి భారతీయుల ఆదరాభిమానములకు నోచుకొనలేదు. దేశము నందు వివిధ గ్రంథాలయాలలో ఈ గ్రంథప్రతులు ప్రతిబింబకాయ కాగితములపై దుస్థితిలో నున్నవి. వీటి నన్నిటిని సంకలనము చేసి పట్టించి మూలగ్రంథమును వెలుగులోనికి తేవలసిన బాధ్యత

సంస్కృత పండితులపైన, భారతీయ పశువైద్య శాస్త్రజ్ఞుం పైన గలదు.

రాజతరంగిణిని వ్రాసిన కల్హణుడు "శాలిహోత్ర సారసముచ్చయ" మను గ్రంథమును కూర్చెను. శాలిహోత్రమను పేరున అనేకులు పశు వైద్య శాస్త్ర గ్రంథములను వ్రాసిరి. కాశ్మీరదేశీయుడగు జయ దత్తుడు అశ్వశాస్త్రమను గ్రంథమును వ్రాసెను. వాగ్భటుడు అశ్వాయుర్వేదమును వ్రాసెను.

నీలకంఠ కవి వ్రాసిన మాతంగలీల, నారాయణ దీక్షితులవారి గజగ్రహణ ప్రకారము, పాలకాప్యుని హస్త్యాయుర్వేదము ఏనుగులను పట్టుకొను పద్ధతులను, వాటికి తగిన శిక్షణ నిచ్చు విధానమును పాలన, పోషణ, రోగశాంతి మొదలగు విషయములను వివరించును. ఈ గ్రంథములలో చెప్పబడిన ఏనుగులను పట్టుకొను పద్ధతులలో కొన్ని నేటికిని వాడుకలో గలవు. అశ్వ, గజ, గోవైద్య శాస్త్రము లపై వ్రాయబడిన సంస్కృత గ్రంథముల పట్టిక ఈ వ్యాసమున కనుబంధముగ నీయబడినది.

తెనుగున కూడ పశువైద్య శాస్త్ర గ్రంథము లనేకము వెలసి నవి. వీటిలో నారన మంత్రి వ్రాసిన సహదేవ పశువైద్య శాస్త్రము బహుళ ప్రచారము పొందినది. మనుమంచిభట్టు లక్షణ శాస్త్రము నొకదానిని వ్రాసెను. శాలిహోత్రీయమును నారన రచి గించెను. ఇవిగాక తుది మొదళ్ళులేనివి, అసంపూర్ణమైనవి మరి కొన్ని గ్రంథములు కన్పించుచున్నవి.

తెనుగు శాసనములలో కావ్యములలో పశుప్రశస్తి పశుపాలన, పశువైద్యము పలు సందర్భములలో చెప్పబడినవి. పద్యకావ్యములలో విజ్ఞాన సర్వస్వ మనదగిన 'వాణీవిలాస వనమాలిక'లో పశువైద్యము, సంవర్ధనము వివరింపబడినవి. అందే "శాలిహోత్ర, గర్గ, శ్రీ శుత, నైషధ, గణ, మానప్రియ, అతికాంత, రాజకాభ్యలం గల శాస్త్రంబు లెనిమిదియును గజరోగ నిదాన హేతుభావ చికిత్సలు వక్కాణించు"నని తెల్పబడినది.

క్రీ. పూ. ఏడవ శతాబ్దమున వెలసిన తక్షశిల విశ్వవిద్యాలయ ములో బోధింపబడిన 16 విద్యలలో పశువైద్యము ఒకటి. స్త్రీలు నేర్చుకొనవలసి 64 కళలలో గజపరీక్ష, అశ్వపరీక్షలు కూడ చేర్చబడి

ఇవి ఆ ప్రాచీన భారతీయుల పశు వైద్య శాస్త్రాధ్యయనానికి, పశు విషయ పరిజ్ఞానాసక్తికి నిదర్శనములు.

అశోక చక్రవర్తి కాలమున దేశమున వివిధ ప్రాంతములలో పశువైద్య శాలలు నెలకొల్పబడినవి. అశోకుడు ఆషాఢ మాసమురోను, పునర్వసు నక్షత్రమున్న రోజున, చతుర్దశి, దశమి, త్రయోదశి, పౌర్ణమి, అమావాస్యలుగల దినములలో పశువులను ఎద్దు పలు రాదని నియమము చేసెను. ఆ కాలమున పశువులు ప్రత్యేకముగా పచ్చిక బీదులను ఏర్పరచి పలురకముల పశువులను పెంచుచుండెడివారు. పశువులను కాయుటకు పశుపాలకు లుండెడివారు. వీరికి పశుపోషణ, ప్రాథమిక పశువైద్య పద్ధతులను గూర్చి శిక్షణ నిచ్చెడివారు. నిబంధనలను అతిక్రమించి పశువులను బాధించుట ఈ కాలమున నేరముగా పరిగణింప బడెను.

అశోకుడు బౌద్ధమును స్వీకరించక పూర్వము దేశమున మృగముల వేట, పశువుల పందెములు, ఏనుగు, ఎద్దు, గొఱ్ఱె మొదలగు జంతువుల పోట్లాటలు తరచు జరుగుచుండెడివి. ఈ విధమైన వినోద కార్యక్రమముల నన్నిటిని అశోకుడు బౌద్ధధర్మము నవలంబించిన పిదప నిషేధించెను.

బౌద్ధులు జంతు బలులను పూర్తిగా నిషేధించిరి. వారి కాలమున పశుసంవర్ధనకు విశేష ప్రాధాన్య మీయబడినది. పశువులకొరకు వైద్యశాలలు దేశమున నలుమూలల స్థాపింపబడినవి. పచ్చిక కొరకు విస్తారమగు భూమిని ప్రత్యేక పరచిరి. అటవీ శాఖాధ్యక్షులు, పశుగణాధ్యక్షులకు బౌద్ధరాజ్యాంగమున ప్రముఖ స్థానముండెడిది. బుద్ధుని కాలమున ఆవు పెయ్యలను కొమ్ములతో, చెవులతో, తోకలతో లాగగూడదనియు, వాటిపై ఎక్కరాదని నియమము లుండెడివి.

గుప్తరాజుల కాలమున పశువుల పందెములు పునరుద్ధరింప బడినవి. వివిధ పందెములలో గెలిచిన పశువులకు బహుమతు లిచ్చెడి వారు. జంతుబలులు కాలమున నిషేధింపబడలేదు.

అయిదవ శతాబ్దమున భారత దేశమును సందర్శించిన ఫాహి యాన్ మధ్య భారతదేశములో చండాలురు తప్ప ఇతరు లెవ్వరు మాంసమును గైకొనరని, పశువధ కన్పించదని వ్రాసెను. తొమ్మి

దశ కలాల యందు ఒక్కొక్క జాతి జంతువులకు ఒక్కొక్క వైద్యుడు నియమింపబడినట్లు నిదర్శనము లున్నవి.

కాకతీయుల శిలా శాసన ఫలకములపై ఆవు, లేగదూడ, ఎద్దు మొదలగు జంతువుల చిహ్నములు కనిపించుచున్నవి. ఈ కాలమున భారతీయులు ఎద్దుల విగ్రహములను నొసట కట్టుకొని తిరుగుచున్నారని ఒక విదేశీయుడు వ్రాసెను. గుజరాత్‌కు చెందిన చాళుక్య రాజులు కుమారపాలుడు (1220–1229) జంతు వధను నిషేధించుచు ఒక శాసనము చేసెను. కాని ఇదేకాలమున ఆంధ్రదేశమున జంతుబలులు కొనసాగుచుండినవి. పల్నాటి బ్రహ్మనాయుడు యుద్ధమునకు వెళ్ళునప్పుడు దున్నపోతును బలియిచ్చెనట.

క్రీ. శ. 14 వ శతాబ్దిలో భారతదేశమును సందర్శించిన ఫియర్ అను విదేశీయుడు ఈదేశమున ఎద్దును ఆరేండ్లు మాత్రము పనిచేయించి తరువాత బహిరంగ ప్రదేశములలో విడిచిపెట్టు ఆచారము కలదని వ్రాసెను. 15 వ శతాబ్ది ప్రారంభమున కాటయవేముని కుమార్తె అనితల్లి వేయించిన కలువచేరు శాసనమున పామునకు వైద్యముచేసిన ఒక వ్యక్తి ఉదంతము గలదు. అనితల్లిచేత కలువచెరువు దానముగా గ్రహించిన బ్రాహ్మణుని మూలపురుషుడు గొప్పవైద్యుడని, అతను తన పొలముదగ్గరగల పుట్ట సమీపమున ఒక పాము దవడలలో నిసుక గుచ్చుకొని బాధపడుచుండగా ఆ నిసుకను తీసి ఆ గాయములకు మందువేసి మాన్పెనని, అతని వంశీయులు పాములకు వ్యాధులు వచ్చినపుడు చికిత్స చేయు[illegible] ఆ శాసనమువలన తెలియుచున్నవి. రెడ్డిరాజులు, విజయనగర రాజులు అనంతరరాజులు పశుపోషణ, వైద్యములను గురించి చాల శ్రద్ధను కనబరచిరి. ఈ కాలములోనే అనేక పశువైద్య శాస్త్ర గ్రంథములు రచింపబడినవి.

ఆధునిక పశువైద్య విద్యాలయము 1761లో ఫ్రాన్సులోను, 1791 లో ఇంగ్లండులో ప్రారంభమై క్రమముగా [illegible] వ్యాపించినది. భారతదేశములో మొట్టమొదటి పశువైద్యశాల 1877 లో బొంబాయిలో నెలకొల్పబడినది. శాస్త్రీయ పద్ధతులలో నిర్వహింపబడుచున్న అనేక ప్రయోగములు పశువైద్యశాస్త్రము [illegible] పుష్టము చేయుచున్నవి. కొన్ని శాఖలకు సంబంధించిన ఆధునా పరిశోధనల ఫలితములు ప్రాచీన భారతీయ పశువైద్య శాస్త్ర గ్రంథములలో సూచింపబడిన విషయములతో సరిపోలుచున్నవి. కనుక ఈ విషయములో ప్రాచీనుల మౌలిక సిద్ధాంతములను, [illegible] వాతములను, [illegible] నిదానము నాధారము చేసికొని [illegible] కముగ పరిశీలించి వాటిని స్వతంత్రముగ స్వీకరించుటయో, [illegible] కరించుటయో, [illegible] పశువైద్యశాస్త్ర [illegible] నిర్ణయింపవలసి యున్నది. ఈ కృషికి [illegible] ఉన్న శాస్త్రగ్రంథములను వెలికితీసి ప్రకటింపవలసి యున్నది. [illegible] శుద్ధితో ఈ కార్యములు నెరవేర్చిననాడు భారతీయ [illegible] నిశ్చయముగా [illegible] గలదు.

అనుబంధము

క్రమసంఖ్య	గ్రంథనామము	రచయిత	ప్రతి భద్రపరుపబడిన ప్రదేశము లేక ప్రతిని గురించిన ఇతరవివరములు.
1	2	3	4
	(క) అశ్వవైద్యశాస్త్ర గ్రంథములు		
1	అశ్వ చికిత్స	జయదత్తుడు	దర్బార్ లైబ్రరి, నేపాలు.
2	అశ్వ చికిత్స	నకులుడు	...
3	అశ్వతంత్రము	తెలియదు	సరస్వతీమహలు, తంజావూరు.
4	అశ్వ దోషనిరూపణము	తెలియదు	బిర్ లైబ్రరి, ఖట్మండు, [illegible]
5	అశ్వనేత్ర పరీక్ష	తెలియదు	బిర్ లైబ్రరి, ఖట్మండు, [illegible]
6	అశ్వ పరీక్ష	తెలియదు	బిర్ లైబ్రరి, ఖట్మండు, [illegible]

క్రమసంఖ్య 1	గ్రంథనామము 2	రచయిత 3	ప్రతి లభ్యమగుచున్న ప్రదేశము లేక ప్రతిని గురించిన ఇతర వివరములు 4
7	అశ్వ పరీక్షణము	నలమహారాజు	...
8	అశ్వ పూజ	తెలియదు	పంజాబ్ యూనివర్సిటీ లైబ్రరి, లాహోరు.
9	అశ్వ ప్రశంస	శాలిహోత్రముని	ఓరియంటల్ లైబ్రరి, మద్రాసు.
10	అశ్వ ఫలప్రకాశము	జోగరాజు	మాతృభూమి కార్యాలయము, గ్వాలియర్.
11	అశ్వలక్షణము	బృహస్పతి	...
12	అశ్వలక్షణ శాస్త్రము	శాలిహోత్రముని	ఓరియంటల్ లైబ్రరి, మద్రాసు, మైసూరు.
13	అశ్వవైద్యకము	దీపంకరుడు	దర్బార్ లైబ్రరి, నేపాలు.
14	అశ్వవైద్యము	శాలిహోత్రముని	ఓరియంటల్ లైబ్రరి, మైసూరు.
15	అశ్వశాంతి	నారదుడు	ఓరియంటల్ లైబ్రరీ, మద్రాసు.
16	అశ్వశాంతి విధానము	శాలిహోత్రముని	సరస్వతి మహాలు, తంజావూరు.
17	అశ్వశాలాయాం కర్తవ్యక్రమః	తెలియదు	సరస్వతిమహాలు, తంజావూరు.
18	అశ్వశాలిహోత్రమ్	తెలియదు	బిర్ లైబ్రరి, ఖాట్మండు, నేపాలు.
19	అశ్వశాస్త్రము	నకులుడు	ఉర్వరసాయనశాల, ముక్త్యాల.
20	అశ్వశాస్త్రము	రామచంద్రకవి	ఓరియంటల్ లైబ్రరీ, మైసూరు.
21	అశ్వశాస్త్రము	సుభానందుడు	ఓరియంటల్ ఇన్‌స్టిట్యూట్, బరోడా.
22	అశ్వశాస్త్రము	దయసింహుడు	లాల్‌చంద్ రిసర్చి లైబ్రరి, డి. ఏ. వి. కళాశాల, లాహోరు.
23	అశ్వశాస్త్రము	రేవంతుడు	ఉత్పలచంద్రుడు తన కృతియగు అశ్వశాస్త్రమున ఈ గ్రంథమును పేర్కొనినాడు.
24	అశ్వసారము	తెలియదు	...
25	అశ్వసారసముచ్చయము	కల్హణుడు	లక్షణప్రకాశములో ఉదహరింపబడినది.
26	అశ్వహృదయము	శాలిహోత్రముని	కవీంద్రాచార్య లైబ్రరి, వారణాసి.
27	అశ్వాయుర్వేదగణవృత్తి	తెలియదు	బిర్ లైబ్రరి, ఖాట్మండు, నేపాలు.
28	అశ్వాయుర్వేదము	గణుడు	ఓరియంటల్ లైబ్రరి, మద్రాసు.
29	అశ్వాయుర్వేదము	తెలియదు	గద్వాల సంస్థానము, ఆంధ్రప్రదేశ్.
30	అశ్వాయుర్వేదము	గర్గఋషి	...
31	అశ్వాయుర్వేదము	జయదత్తుడు	లక్షణప్రకాశలో ఉదాహరింపబడినది
32	అశ్వాయుర్వేదము	వాగ్భటుడు	భండార్కర్ ఓరియంటల్ రిసర్చి ఇన్‌స్టిట్యూట్, పూనా.
33	అశ్వాయుర్వేద సారసంగ్రహము	వాహడ	
34	అశ్వాయుర్వేద సారసింధువు	మల్లదేవపండితుడు	సరస్వతి మహలు, తంజావూరు
35	అశ్వాయుర్వేద సారసింధువు	వైశంపాయనుడు	సరస్వతి మహలు, తంజావూరు
36	శాలిహోత్రమ్	భోజరాజు	ఓరియంటల్ ఇన్‌స్టిట్యూట్, బరోడా
37	శాలిహోత్రమ్	జయదత్తుడు	ఓరియంటల్ ఇన్‌స్టిట్యూట్, బరోడా
38	శాలిహోత్రమ్	నకులుడు	ఓరియంటల్ ఇన్‌స్టిట్యూట్, బరోడా
39	శాలిహోత్రమ్	తెలియదు	రాజస్థాన్ ఓరియంటల్ రిసర్చి ఇన్‌స్టిట్యూట్, జోధపూరు

క్రమసంఖ్య 1	గ్రంథనామము 2	రచయిత 3	ప్రతి భద్రపరుపబడిన ప్రదేశము లేక ప్రతిని గురించిన వివరములు. 4
40	శాలిహోత్రక్	నకులదేవుడు	పై ఇన్‌స్టిట్యూట్, జోధపూరు
41	శాలిహోత్ర ఉత్తర సంగ్రహము	తెలియదు	బిర్ లైబ్రరి, ఖాట్మండు, నేపాలు
42	శాలిహోత్ర తత్సార సంగ్రహానుస్వరము	కల్హణుడు	ప్రాజ్ఞ పాఠశాలా మండలి, వాయ్.
43	సింధుయోగ సంగ్రహము	శాలిహోత్ర ముని	రఘువంశ (5.73) వ్యాఖ్యానమున మల్లినాథుడు పేర్కొనిన గ్రంథము
44	హరిహర చతురంగము	గోదావరమిశ్రుడు	ఓరియంటల్ ఇన్‌స్టిట్యూట్, మైసూరు

(చ) గజశాస్త్ర గ్రంథములు

45	గజ గ్రహణ ప్రకారము	నారాయణ దీక్షితులు	శ్రీ వేంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయ ప్రాచ్యపరిశోధనాలయము, తిరుపతి.
46	గజ చికిత్స	పాలకాప్యముని	సరస్వతీమహలు, తంజావూరు.
47	గజనీరాజన విధి	తెలియదు	...
48	గజపరీక్ష	తెలియదు	భండార్కర్ ఓరియంటల్ రిసర్చి ఇన్‌స్టిట్యూట్, పూనా.
49	గజప్రశంస	సారంగధరుడు	బిర్ లైబ్రరి, ఖాట్మండు, నేపాలు.
50	గజలక్షణ చికిత్స	వేదవ్యాసుడు	సరస్వతీ మహలు, తంజావూరు.
51	గజవైద్యము	తెలియదు	సరస్వతీ మహలు, తంజావూరు.
52	గజశాస్త్రము	దినకర కవి	...
53	గజశాస్త్రము	వైశంపాయనుడు	సరస్వతీ మహలు, తంజావూరు.
54	గజశాస్త్రము	శరభోజిరాజు	సరస్వతి మహలు, తంజావూరు.
55	గజాయుర్వేదము	తెలియదు	బిర్ లైబ్రరి, ఖాట్మండు, నేపాలు.
56	మాతంగలీల	నీలకంఠ కవి	త్రివేండ్రములో ప్రచురితము.
57	రాజపుత్రీయము	తెలియదు }	రఘువంశ (4.39) వ్యాఖ్యానమున
58	మృగపక్షీయము	తెలియదు }	మల్లినాథునిచే ఉదాహరింపబడినవి.

(ఛ) గో వైద్యశాస్త్ర గ్రంథములు

59	గోరక్ష సంహిత	తెలియదు	అడయారు లైబ్రరి, మద్రాసు.
60	గోవైద్యము	కీర్తి శర్మ	...
61	గోవైద్యశాస్త్రము	తెలియదు	...
62	గోశాస్త్రము	తెలియదు	...

వాడు

కే ఎ స్వీ

వాడెలాంటివాడో తెలుసునాకు. తెలిసే వాడితో స్నేహం చేసేను. నేనెలాంటి వాణ్నో మొదట వాడికి తెలీదు. తెలుసుకుండా మరి వాడు నాతో స్నేహం చేసేడు ఆ సంగతి నాకు తెలుసు మా ఇద్దరి మధ్యా స్నేహం నిలిచుండాలంటే నేను వాడికి పూర్తిగా ఎప్పుడూ అర్థమైపోకూడదు! మా ఇద్దరి సంగతేకాదు. అసలు స్నేహముంటేనే అది. ఇద్దర్లో కనీసం ఒక్కరైనా ఆ ఇంకొకరికి ఒక తరహా పజిల్‌గా వుండిపోవాలి. పజిల్ పజిల్‌గా వున్నంతకాలమే ఆసక్తి, పజిల్ సాల్వైపోతే? ఇస్! అంతవరకూ పజిల్ కలిపించే గ్రావిటి, ఒక తరహా గొప్పతనం-పోతుంది. పజిల్ని సాల్వ్ చేసిన వాడు-పజిల్‌కంటే తనే గొప్పవాణ్నని అనుకుంటాడు!

నేనొక పజిల్‌నని వాడికి తెలుసు. నేను వాడికి అర్థంకాను. అర్థంచేసుకోవాలని వాడు ప్రయత్నిస్తాడు. అర్థంకాకూడదని నేను ప్రయత్నించుచున్నాను. నేను వాడికి ఎన్నియుగాలకైనా అర్థం కాను. ఎన్ని యుగాలకైనా.మా స్నేహం చెక్కు చెదరదు. నాతో స్నేహంచేసేప్పుడే ఈ సంగతి వాడికి తెలుసు. వాడికి తెలుసని నాకు తెలుసు.

నా హృదయం ఒక ఆటోమేటిక్ పంజరం. దాని తాళంచెవి దాని లోపలే వుంది. తలుపు మాత్రం నేనే మూసేను. తాళం బిగిసి పోయింది. వున్న వొకేవొక్క తాళంచెవి లోపలే వుండిపోయింది. ఇహ దీన్ని ఎవరూ తెరవలేరు తలుపులుకేసి తలకాయలు బద్దలు కొట్టుకున్నాసరే—వూహూఁ—ఈ తలుపు తెరుచుకోవు.

నాతో స్నేహమంటే ఏమిటో వాడికి తెలుసు. అమాయకంగా గొర్రెలా వాడు నాతో స్నేహానికి సిద్ధపడ్డాడు.

అమాయకులంటే నాకు అసహ్యం గొర్రెలంటే నాకు అసహ్యం, అందమైన గొర్రెలన్నా అసహ్యమే! అందమైన గాడిద అన్నా అసహ్యమే!

వాడో అందమైన గొర్రె వాడో అందమైన గాడిద.

మరి వాడితో స్నేహానికి ఎందుకు సిద్ధపడ్డాను నేను?

సరే అందుక్కారణా లనేకం! కాని, కారణాలు—వున్నాయి!

నా అంతటి బుద్ధిమంతుడు, నా అంతటి మంచివాడు, నా అంతటి ఉదాత్తుడు, నా అంతటి రసహృదయుడు, నా అంతటి గొప్పవాడు-కారణం లేకుండా ఒక గొర్రెతో—ఒక గాడిదతో స్నేహం చేస్తాడా? అందంవుంటే వుండొచ్చుగాక—నిజానికి గొర్రెలంటే ఎంత అసహ్యమో, గాడిదలంటే ఎంత అసహ్యమో—అందం అంటే కూడా అంత అసహ్యంనాకు. చెప్పలేనంత అసహ్యం! ఆసంగతి ఎప్పుడూ గుర్తు వుంటూనే వుంటుంది నాకు!

లేదు, ప్రపంచానికి—పూర్తి ప్రపంచానికి చెప్పుకోవడం లేదు నేను, ప్రపంచానికే అంతే—ఇంకా పెద్దమాటల్తో ఉపయోగించే వాణ్ని, బుద్ధిమంతుణ్ని, మంచివాడు, ఉదాత్తుణ్ని, రసహృదయుడు, గొప్పవాడు—ఈ మొదలైన విశేషణాలు నాకునేను తగిలించు కున్నవికావు. నా జీవితంలో ఏదోఒక సందర్భంలో ఎవరోఒకరు నిండుమనసుతో నాగురించి పలికిన మాటలే! వాళ్ళు అన్నారుగదా అని—నేను బుద్ధిమంతుణ్ణి—గొప్పవాణ్ణి...అయిపోలేదు. పుట్టుక లోనే నాలో ఈ గుణాలు వున్నాయి. ఎవ్వరూ కనిపెట్టి చెప్పకుండానే ఈ సత్యాన్ని నేను నా ఎరుకలో వుంచుకోగలను.

అయితే—ఇంత మంచివాడికి, ఇంత రసహృదయుడికి, ఇంత గొప్పవాడికి—ఆ అందమైన గాడిదతో స్నేహం చెయ్యాలని ఎందుకు కలిగింది వుద్దేశం??

ప్రపంచానికి కారణాలు కావాలి. ప్రతి చిన్న పనికి పెద్ద కారణాలుండొచ్చు. ప్రతి పెద్దపనికీ చిన్నచిన్న కారణాలుండొచ్చు. చెప్పనవసరం లేకుండానే బయటపడిపోయేవి. అందరికీ తెలిసినా ఎవరికీ తెలిపినట్లు కనిపించనివి, నిజానికి చెప్పుకోలేనివి. చెప్పుకో కూడనివి. సరే—కారణం—నేను చెప్పుకోనేం? నేనుచేసే ప్రతి

చిన్న పనివెనుకా పెద్ద పెద్ద కారణాలు బోలెడుంటాయి. ఎందుకు చెయ్యాలి ఈ పని? అని ఎవరైనా అడిగితే బహుశా నేను సమాధానం చెప్పను, కాని, నా కారణాలు లేకుండా నేను ఏపని చెయ్యను.

అప్పుడు చండప్రచండమైన ఎండాకాలం, ఊళ్ళో ఎక్కడా మంచినీటి చుక్కలేదు. ఇదో కారణం.

అప్పుడు ఆంధ్రోద్యమం వచ్చింది: జై ఆంధ్రా. జై తెలంగాణా. ఇది రెండో కారణం.

పోలీసు కాల్పుల్లో దిక్కూమొక్కూ లేకుండా జనం చచ్చిపోయేరు. మా ఊళ్ళో ఫైరింగ్ జరగలేదు కాని సి. ఆర్. పి. దళాల తుపాకీల మోత నా చెవుల్లో అనునిత్యం ప్రతిధ్వనిస్తూనే వుండేది. ఇది మూడో కారణం.

రక్తం రక్తం రక్తం నా కలల్లో చీకట్లో నల్లటి చీకట్లో రక్తం...ఇది ఇంకో కారణం.

రక్తం ఎవరిదో తెలీదు. కాల్పుల్లో చచ్చిన అమాయకు లెవరో? ఏమో!

నా మంచితనం, నా బుద్ధిమంతతనం, నా దయాహృదయం, నా గొప్పతనం...ఇవేవీ ఆ రక్తాన్ని ఆపలేవు. ఛీ! నా మనుషుల్ని నేను రక్షించుకోలేను! నేను ప్రశాంతంగా వుండిపోదలచుకోలేదు. అందమైన గాడిదలతో నేను స్నేహం చెయ్యాలి. ఆకలి దైన్యం గురించి, దుష్టశక్తుల ప్రాబల్యం గురించి, అమాయకుల మరణం గురించి, చీకట్లో నల్లటి చీకట్లో రక్తం ఎర్రటి రక్తం గురించి—అన్నిటి గురించి మర్చిపోవాలి.

ద్వేషం కక్షలు, దుష్టశక్తులు, మృత్యుభయం, చీకట్లో రక్తదాహం—అందంతో స్నేహం, అందమైన గాడిదలాంటి వాడితో—స్నేహం...అని అనుకున్నాను.

అందుకే—వాడితో చేసేను స్నేహం!

ఎవరూ నమ్మరు. ఎవ్వరితోనూ చెప్పలేను నేను. వాడూ నమ్మడు. వాడితోనూ చెప్పలేదు నేను —— నాలాంటి అబ్బాయిలో నాలాంటి ఉన్నతుడు స్నేహం చెయ్యడానికి కారణం ఇదే!

ప్రపంచ మహా సంగ్రామానికో కాదు-ప్రాంతీయ పోరాటానికో కూడా-ఫలితాలంటూ వుండనే వుంటాయి. ఏ చరిత్రకారుడికీ అందని ఫలితాలు. ఏ చరిత్రకారుడూ వూహించలేని ఫలితాలు!

పూర్తి నిజం చెప్పకపోయినా అబద్ధం చెప్పకుంటే చాలు! ఏం? నేను పూర్తి నిజాలూ చెప్తాను.

వాడితో నేను స్నేహం చెయ్యడానికి ఇల్లాంటివే ఎన్నో కారణాలు.

అందంగా వుంటాను వాడని మొదట వాడికి తెలీదు. నాలోని గొప్పతనం దేశాన్ని ఏ రకంగానూ రక్షించలేనిదని వాడికి తెలీదు. ఏ పని చేసినా అన్నీ తెలిసి చేస్తుంటానని వాడికి తెలీదు.

—వాడికీ తెలీని ఈ అన్నిటివల్లా వాడంటే నాకు ఇష్టం ఏర్పడింది.

ఇష్టం — నేనే ఏర్పరచుకున్నాను.

అయితే మా ఇద్దరికీ మొదట పరిచయం ఎలా ఏర్పడింది?

ఏమో-ఇప్పుడు గుర్తులేదు. ప్రయత్నిస్తే గుర్తు రావొచ్చు. కాని, ఆ అవసరం లేదు.

వాడంటే ఇష్టం ఏర్పరచుకున్నాక, వాడిలో నేనంటే ఇష్టం కలిగించాలనుకున్నాను. కలిగించేను.

ఎలా?

అదే నా గొప్పతనం.

మోసం కాదు. కపటం లేదు. ఆశలు చూపడం లేదు. అబద్ధాలు చెప్పడం లేదు అలాంటి పనికిమాలిన "టెక్నిక్" ఏదీ ప్రయోగించలేదు.

కాని, అతన్ని జయించేను. అతన్నే కాదు. ఎవర్నయినా సరే అలాగే జయించగలను. ఆ రహస్యం ఏదో నాకు బాగా తెలుసు.

మనుష్యుల్ని జయించే రహస్యాలు తెలిసినవాళ్ళు కొంతమంది వుంటారు. వాళ్ళందర్ని జయించే యుక్తులు కూడా నాకు తెలుసు. అలాంటప్పుడు ఈ గాడిదని జయించడం పెద్ద లెక్కా?

పడిపోయేడు.

గాడిద నా వల్లో పడిపోయేడు.

ఏం? స్వార్థమా? లేదే? అందువల్ల నాకులాభం అంటూ ఏమీ

లేదు అతడిస్నేహంవల్ల నాకుసంఘంలో పరపతిపెరగదు. నా ఆదాయం పెరగదు. నా పేరు ప్రతిష్ఠలు పెరగవు. పోనీ – నా మనసుకైనా ఏదైనా తృప్తి లభిస్తుందా అంటే – ఏదీ లేదు.

నిజానికి – గౌరెలో స్నేహంవల్ల నేను చాలా నష్ట పోలాను.

కాని, 'అన్నిటికీ సిద్ధపడాను.

ఎందుకు ? – ఓహ్...ఎన్నో కారణాలు ..అనే కారణాలు...

"నువ్వెంతో మంచివాడివి ... నువ్వెంతో ఉత్తముడవి ... నీ దెంతో మెత్తటి మనసు..."

అంటూ మొదలుపెట్టేడు వాడు.

నాకు తెలుసు వాడు ఆ మాటల్ని అప్పుడు హృదయపూర్వ కంగానే అన్నాడు.

మొహమాటానికి ఇబ్బందిగా ముఖం పెట్టి ఆ మాటల్ని విన్నాను గాని, లోపల్లోపలే నవ్వుకున్నాను నేను.

ఫూల్ ! – అందమైన ఫూల్ ! నా అంచనా ప్రకారం నా వలలో కేవలం నేననుకున్నట్టుగానె పడిపోయేడు...

ఓ ! ... వర్ణించడం అంటే నాకు అసహ్యం ! నాకు నేను వర్ణించుకోవడమంటే కూడా అసహ్యం !

కాని, మా పరిచయం గాఢ స్నేహంగా పెనవేసుకుంటూన్న ఆ రోజుల్లో వాడి అందమైన ముఖంలో ఎంతో అమాయకత్వం కదలాడేది.

రోజూ వెళ్ళి నేను వాణ్ని కలుసుకునేవాణ్ని.

సాయంత్రం సాయంత్రం వెళ్ళే వాణ్ని.

నేను వెళ్ళేవేళకి సరిగా కిటికీనుంచి చూస్తూవుండి నేను వస్తోంటానే ముఖంలో ఆనందరేఖలు చిమ్ముతుండగా – 'వచ్చేవా !" అనేవాడు వాడు.

వాడేం మాట్లాడేవాడో వాడికి తెలీదు. వాడే, మాటాడ లేయి వేసే ఏం మాట్లాడేవాడో నాకు తెలుసు. వాణ్నిగురించి వాడికే తెలీని రహస్యాల్ని ఎప్పటికప్పుడు పరిశీలిస్తూ పరిశోధిస్తూ వుండే వాణ్ని !

"వచ్చేవా !" అని నేను రాగానె అనేవాడు వాడు.

ఆ మాట నాకోసం అనాలి నాకోసం కొనాలి కోజూ అనాలి, నాకోసం రోజంతా ఎదురు చూసినట్టు, నన్ను నిరీక్షణ చేస్తూ నేను ప్రత్యక్షమైనట్టు – "వచ్చేవా !...' ఆమాట ... ఆమాటే... కావాలి నాకు.

రోజుకోసారైనా ఆమాట వినకపోతే బ్రతకలేను.

స్నేహరాక్షసుణ్ని నేను.

పాపం, వాడికి తెలీదు.

సాయంత్రం ముగిసి, దీపాలు వెలిగి, చెట్లు గుసగుసగా గాలి సైగలతో పూలపరిమళాలతో మాటాడుతూ ... వెళ్తాను –" అంటూ వాడినుంచి శెలవు తీసుకునేవాణ్ని. నేను నిష్క్రమించబోతుండగా –

"మళ్ళీ ఎప్పుడు ?–" అనేవాడు.

ఆ మాట – ఆమాటే –

నా కోసమే నేను బతుకుతున్నట్టు – నన్ను కలుసుకోవడం కోసే తన జీవిత సర్వస్వానికి వున్నట్టు – ఎన్నిసార్లు నాతో ఉండేదే గడిపినా తనివి తీరనట్టు – "మళ్ళీ ఎప్పుడు ?–"

రాక్షసుణ్ని – స్నేహరాక్షసుణ్ని నేను !

ఏమీ తెలీదు వాడికి, గౌరె, గడిన

స్నేహమనే కత్తి తాగించేసు వాడిచేత.

నా కావలసినమాటలు వాడినోటంట పలికించుకున్నాను –

"వచ్చేవా ?–" "మళ్ళీ ఎప్పుడు ?-"

ఆ మాటల నిండు - వినే నాకు తెలుసుగాని – మాట్లాడే వాడికి తెలీదు !

సరే – వాడు పూర్తిగా నావశం అయిపోయేడు !

ముందూ మాటా లేదు మంత్రం తంత్రం లేదు.

కూర్చుందిరా నా దగ్గర – అని మౌనంగా సైగచేసేను.

పేరాశతో వాడు కూర్చుండిపోయేడు.

"మాట్లాడు ఏదైనా మాట్లాడు..."

అని ఒక్కుదొందరచేసేవాడు

వాడికోసం ఏదైనా ఒకటి మాట్లాడాల నేను.

"ఏం మాటాడను ?–"

"ఏదైనా సరే ! ..."

"ఏదైనా సరే – అంటే ! ?–"

“[illegible] నా సరే చూడాలను...[illegible]!.”

“ఏమిటో అంత అవసరం ?–”

‘నువ్వు మాటాడుతుంటే వినాలనుంది –”

“నిడూరం నా మాటల్లో ఏముంది ?–”

“ఏమో – లేదు – నీ గొంతులో సంగీతం వుంది. [illegible] కాదు. కాని వినాలనుంది. మాట్లాడు, [illegible] వినాలని. ఏమీ తోచకపోతే – నవ్వు [illegible] ... ప్లీజ్!... నవ్వు [illegible] –”

లోకుల్లోపలే నవ్వుతునేవాళ్ళు.

నానాటికి నాశక్తి నాకే తెలిసి వచ్చింది.

మగవాళ్ళు మగవాళ్ళను ప్రేమించడం సహజమా ? మగవాళ్ళు మగవాళ్ళచేత ప్రేమింపచేసుకోవడం శక్యమా ?–

సాధ్యమే! శక్యమే!

నావంటి గొప్పవాడికి అసాధ్యంలేదు. అశక్యంలేదు.

“వాడు. చూడు. నాలో ప్రత్యేకతేమిలేదు. నాపైన ఇంత కష్టం పెంచుకోవాడు. తరువాత కష్టపడతావు –” అనేవాణ్ణి, అన్నానని అనడం లేదు.

ఆ మాటల్ని నా అద్భుతమైన గొంతుతో హృదయాన్ని ఆర్ద్రతలన్నీ రంగరిస్తూ పలకడం లేదు.

పూర్తిగా– నటించలేదు నేను.

నటన చాతకాదు కాని నటించలేదు. అవసరంలేదు. అవసరమున్నా నేను నటించను.

నటించని నటుణ్ణి!

– అట్లా నేను మాట్లాడితే మరీ కరిగిపోయేవాడు వాడు.

“ఎందుకిలా అబద్ధాలు చెప్తావు? [illegible] హాస్యమున్నాయి. [illegible] అందమైనవి కావు. [illegible] ప్రత్యేకమైన మనిషివి. అందుకే [illegible]...”

“నా చెవ ఎవరికి తెలుసు ? –”

‘[illegible] చెవ [illegible] తెలుసు–”

“[illegible] ? – [illegible]?”

“[illegible]...”

[illegible]

[illegible]

మట్నం సగంలో [illegible]. [illegible] నేనే కృష్ణ[illegible]. కిన్నెరసాని [illegible].

ఓహో! ఎంత కవిత్వం! ఎంత కవిత్వం!!

నా [illegible] వాడి గొప్ప [illegible]!

ఎంతో కవిత్వం మాట్లాడేను వాడితో నేను. [illegible] మాటలే మిగిలిన వాడితో నేను మాట్లాడుతున్నాను.

నా దుబ్బ్ [illegible] – [illegible] మరిచిపోయేడు.

నా కవిత్వంతో నా హృదయంలో [illegible] నా [illegible] – వాణ్ని కలగనే చేసేను.

నామటుకు నేనుమాత్రం ఏమీ [illegible].

ఏం ? ఏముంది చెప్పుకోడానికి ? ... ...

నాతో నేను చెప్పుకోడానికి మాత్రం?......

అవును, వాడు అందమైనవాడు. చాలా అందమైనవాడు.

అందమైనవాళ్ళంటే [illegible] నాకు.

కాని, వాడి అందాన్ని [illegible] చేసేను. [illegible]కోలేను.

[illegible]

[illegible]

కా. [illegible]!

[illegible]

[illegible]

వాడి వ్యక్తిత్వం అంతా అతని కళ్ళలో బైటపడుతుందని నాకు తెలుసు

వాడి కళ్ళలోంచి బైటపడే వాడి వ్యక్తిత్వం చూసి సన్నగా నవ్వుకునేవాణ్ని.

అది చాలా అందమైన వ్యక్తిత్వం అయితే అందులో లోతు లేదు అందులో శక్తి లేదు. ఆ అందం జ్ఞానంవల్ల వచ్చే 'సౌందర్యం' కాదు అది వయసు తెచ్చే పైపై అందం.

నిష్పక్షపాతంగా ఆలోచించడం నా బలహీనత

నేను వాడికళ్ళ నాకు ఇచ్చేటంత గాఢతకళ్ళనే గుర్తు చేస్తుంది

ఏ ఆడదానికైనా ప్రేమవాడికి ఉమాయకుడు అమాయకుడు అందమైనవాడే — అంటే — అందంగా ఎదుటివారికి కనిపించేవాడే — కానీ అందం అంటే ఏమిటో కూడా తెలీనివాడు.

నువ్వు నిజంగా ఎంత అందంగా వుండు కాని కొంచెం నీ అందాన్ని నీకు తెలుసుకో — నువ్వంటే నేను పడతాను...అని వాడికి చెప్పాలనుకున్నా నేను

ఎందుకంటే వాడికి నా తలరాత కంటే తెలీదు!

వాడంటూ నేను అందంగా ఎవరికి కనిపించేవాణ్ని కాను — వాణ్ని వాడి లోపం!...లు

"నిన్ను తలుకనే అడిగిన ఎలాగైనా — ఎంత అదృష్ట వంతురాలు!..." అనేవాడు ఎప్పుడైనా.

ఛీ! — నేనెంత వికారంగా వుంటాను!—" అనేవాణ్ని!

"ఎవరంటారలా? ఇలా రమ్మను నేను చెప్తాను ... నీకేం? అమ్మ మొగపిల్లా వుంటావు —"

నేను హా — మేనవనే సంగతి (?) వాడునాకు జ్ఞాపకం చేయనవసరం లేదు లేకపోయినా — వాడినోటంట ఆ మాట వచ్చిందంటుని నవ్వుకునేవాణ్ని!

వాడి అందం అంటే నాకు అసహ్యం! నిర్లక్ష్యం!!

నా వికారం అంటేనే వాడికి ఇష్టం!

"జీవితంలో వుండే వాళ్ళల్లో మనస్నేహం వొక తమాషా!..." అనేవాడు వాడు!

అలా ఎన్ని మాటలు నా నోటంట విని తలూపేసేవాడు.

"అలా అనకు. నా జీవితంలో మరపు రాని ఘట్టం - నీతో పరిచయం నీ పరిచయంవల్ల నా మనసుకి ఆసరా దొరికింది. ఎంత అదృష్టవంతుణ్ని నేను! నా అదృష్టానికి వొక్కోసారి నాకే ఈర్ష్య కలుగుతుంది ... ఇంతటి అదృష్టానికి పూర్వజన్మలో నేనెంత పుణ్యం చేసుకుని వుండాలో అనేవాడు—"

వాడలా మాట్లాడేకొద్దీ నేను వాణ్ని మరీ రీ పూరించేవాణి. వొక్కోసారి కావాలనే వాడి దగ్గరికి రావడం మానేసేవాణ్ని. మరునాటి దినం వచ్చేసరికి వాడు కళ్ళనిండా పర్యంతం అయిపోయేవాడు —

"నిన్నేమా? ఈవాళ కూడా వస్తావో రావో అనుకున్నాను— ఏం — నిన్నంతా రాలేదేం? సాయంత్రమంతా ఎదురుచూసేను. నువ్వు రాకుండానే సాయంత్రం రాత్రయిపోయింది ఏవో అవసర మైన పనుండి రావడం మానేసేవనుకున్నాను అయినా ఏమో— వస్తావేమో అని అర్ధరాత్రి దాకా ఎదురుచూస్తూనే వున్నాను ... ఏం? ఎందుకు రాలేదు నిన్న?—"

లోపలే నవ్వుకునేవాణ్ని

రావడం అయినందుకు అబద్ధాలూ కుంటి సాకులూ చెప్పేవాణ్ని కాదు.

"రోజూ వస్తే ఇష్టం నీ వదులేదూ" అనేవాణ్ని.

"ఆ మాట అనకు కావాలిస్తే — నీకోసం నేను చచ్చిపోతాను — నీమీద ఇష్టం పోతే ఇక నేను బ్రతక నవసరంలేదు-" అనేవాడు, ఆ జాలికళ్ళలో చూస్తూ

పుటిమూర్ఖుడి కళ్ళు లోతులేని కళ్ళు.

బలపరుపు కళ్ళు, బలపరుపు చూపులు.

వొక్కోసారి వాడి రెప్పల అతను రాసే వుత్తరాలు వింతవింతగా వుండి నాకు విపరీతంగా నవ్వు తెప్పించేవి ... ...

"... ... నీతో పరిచయానికి పూర్వజన్మలో ఎంత పుణ్యం చేసుకుని వుంటానో అనుకున్నాను ఇన్నాళ్ళూ. ఇలాంటి పరిచయానికైతే పుణ్యం కాదు పాపం చేసుకుని వుంటాననిపిస్తోందిప్పుడు...

ఏం? నేనో ఆడపిల్లగా ఎందుకు పుట్టకూడదూ?

చుక్కలు నిండిన ఆకాశం కింద చీకటిలో కూర్చుని నిప్పు

తలపెట్టుకుని — గంభీరంగా నువ్వు మాట్లాడుతుండగా వింటూ ఉండడానికి — ఏ ఆడపిల్ల ఎంత పుణ్యం చేసుకుందో!

ఆ ఆడపిల్లని నేనే ఎందుక్కాకూడదూ? ఎంత దురదృష్ట వంతుణ్ణి నేను! ఎంత దురదృష్ట వంతుణ్ణి !!

పెళ్ళి చేసుకోవద్దని నిన్ను అడగలేను. అడగను. ప్రకృతి విరుద్ధమైన కోరిక నేనుమాత్రం ఎలా కోరుతాను! నేను ఆడపిల్లగా పుట్టకపోయిన నా దురదృష్టానికి మాత్రం నిన్ను వేధించి ఏం లేదు.

"అంతా నీకోసమే! నీ కోసమే! ......"

హోమోసెక్సువల్ అని భ్రమపడేలా వృద్ధిచెందింది మా స్నేహం.

నా కోసం వాడు పిచ్చివాడైపోయేడు. రహస్యాలన్నీ నాతోనే చర్చించేవాడు. నేను చెప్పినే ఏదైనా చేసేవాడు. నాకిష్టం లేదని తెలిసినా - మానేసేవాడు.

వాడికంత నామీద పిచ్చి పట్టడం ప్రారంభమైంది. ఆ తర్వాత — నా సరదాకి — నాకొంచెం కొంచెం వినోదానికి గానా గోవిందూ — ఈ హృదయనాటకం మొదలుపెట్టేను.

మొదలైన ప్రతిది ఎప్పుడో ఒకప్పుడు అంతమవక తప్పదు.

తెరవాలిక తప్పదు. కథ ముగియక తప్పదు.

కాని, ఆరంభమైతే నా చేతుల్లో ఉంది. ముగింపు వాడి చేతుల్లోనే! ఎప్పుడు ముగింపో తెలీదు. అయినా, వాడితో ముగింపు చేసుకోవడంలో కష్టపడుతుంది నా పని!

ఉత్సాహం! ఆనందం! వాడంటే నాకెంత ఉత్సాహం నాలో రోజురోజుకి పెరిగిపోతుంది వాడి ఆరాధనచూస్తే వాడి ఆరాధనను ఆస్వాదిస్తున్నాను. ఏదైనా చెప్పలేనంత నాకు దొంగతనంగా చెప్పుకుని ఏడవాలి అనిపిస్తుంది నాలో ఒకేసారి తోంది.

"మూర్ఖుడా! ఛీ! — వెళ్ళిపో! పాపిష్ఠి! — నువ్వు దగ్గర వద్దు —" అని గట్టిగా అరిచి చెప్పాలనిపించింది.

ఆత్రపడుతున్నంతసేపు నన్ను నేను అదుపులో పెట్టుకుంటున్నాను.

వాణ్ణి తప్పించుకు తిరగాలని ఎన్నో ప్రయత్నాలు చేసేను. గమనించలేదు వాడు. వెంటబడేవాడు. "ఏమిటలా ఉన్నావ్? చెప్పవూ? నాకు చెప్పవా?—" అంటూ ఆరాలు తీసేవాడు.
వాడికి అందకుండా సమాధానాలు చెప్పి తప్పించుకునేవాణ్ణి!

వాడు నా గురించి యాతనలు అనుభవిస్తుండగా — "పోనీలే — నీకు నచ్చితే వాడు నన్ను కలుసుకోవడం మానేస్తాడు—" అనుకునేవాణ్ణి. నా అంచనా తప్పవుతుందని నాకు తెలుసు.

సిగరెట్ అలవాటులేక పోయినా వాడిలో ఆ కొత్త రుచి ఒకటి అయిందేగాని. తగ్గలేదు. "ఏమిటీ మనిషి "ఏమిటీ మనిషి!" అని నా గురించి బుర్రబద్దలు కొట్టుకునేవాడు.

ఎంత బుద్ధిమంతుడికైనా ఎంతటి తెలివైనవాడికైనా ఎంతటి గొప్పవాడికైనా— ఒక్కొక్కసారి స్ఖాలిత్యాలు తప్పవంటారు. నిజమే కాబోలు!

వాణ్ణి ఫూల్ చేస్తున్నాననుకున్నాను. నాకవంక నేనూ ఫూల్ అవుతూనే వున్నాను.

అయితే — నాకు తెలిసే నేను ఫూలయ్యాను నాడి, తెలీకుండా కాదు.

నన్ను నేనే ఫూల్ చేసుకున్నాను. అదే నాకు ఇష్టం అనిపించింది. ఆ బాధలో కూడా ఏదో ఆనందం కనిపించింది.

జీవితంలో నష్టపోయేను. అయినవాళ్ళని వదులుకున్నాను. మనస్సైన వాళ్ళను కించపరిచేను. నా భవిష్యత్తుతో నేనే వింత వింత ప్రయోగాలు చేసుకున్నాను.

లాభనష్టాల బేరీజు వెయ్యడానికి జీవితం వ్యాపారం కాదు— అని నాకు నేనే సర్దిచెప్పుకున్నాను.

వ్యక్తిగతంగా నేను నష్టపోయిన వాటన్నిటికి కారణం వాడెలా అవుతాడు? కాడు!

నేను గొప్పవాణ్ణి!

నష్టపోదలుచుకుంటాను, నష్టపోతాను. అంతా నా చేతుల్లో వుంది.

ఈ [illegible] వాడికో అంటూ [illegible].

“నేను — నువ్విలా అయిపోతావను—హుష్ [illegible]—” అనేవాడు.

ఇప్పుడిప్పుడింది ఏం జరుగుతుందో నాకు తెలిసిపోయింది. నేను జ్ఞాపకమొచ్చిన సంగతి వాడు గుర్తుచేస్తున్నాడు. వాడి పనిలేని నేను. పోవాలా వుండాలో వాడు నిర్ణయించడం ఏమిటి?

అహ — వాడి సంగతి —

వాడి సంగతేం?

దిక్కుంగా సాగిపోనారంభించింది. పరీక్షలు పాసయ్యేడు. జీవితంలో బాగుపడ్డాడు. నలుగుర్లోను మంచిపేరొచ్చింది. ఇప్పుడు ముగ్గురు ఆడపిల్లలు ఒకణ్ని పెళ్ళిచేసుకోవడానికి ఇష్టపడుతున్నట్టు చూచాయగా తెలిసొచ్చింది. అంత కట్నం ఇస్తాం, ఇంత కట్నం ఇస్తాం అంటూ వాళ్ళ బంధువుల్లోంచి సమ్బంధాలు రాసాగినై.

అంతే!

వారం రోజుల్లో వాడు మారిపోయేడు.

నేనో పనిమీద రాష్ట్రాంతరం వెళ్ళేను.

తిరిగొచ్చి ఆదాటునా వాణ్ని కలుసుకుందామని వెళ్ళేసరికి ఓహో!— ఒక [illegible] వెర్రెత్తేసంత మార్పు కనిపించింది.

ఘోరమైన మార్పు, విచిత్రమైన భయంకరమైన మార్పు— హఠాత్తుగా వచ్చినట్టు, [illegible] కనిపిస్తో అది!

“ఓ!-సుబ్బా! కమాన్!రా!రా!-” అని నన్ను ఆహ్వానించేడు. “బాగున్నావా?-” అంటూ కుశలప్రశ్నలు వేసెను.

బస్!

తెలిసిపోయింది. వాడికీ నాకూ మధ్య ఏర్పడిన అగాధం నాకు వెంటనే స్ఫురించింది.

“వచ్చేవా!”- అనేవాడు మునుపు. ఆ సహాయకత్వం లేదిప్పుడు. ఆ దయ, ఆ నిరీక్షణ, ఆ ఆత్మీయత- అన్నీ పటాంపంచై పోయేయి. లోకజ్ఞుడిలాగా వ్యవహరిస్తున్నాడు. బాగానేవుంది. కాని, నా దగ్గరా వాడి లోకజ్ఞత!?

అంతటితో ఆగిపోలేదు. వాడు నాకు తెవ్పెర్లివ్వడం మొదలు పెట్టేడు. [illegible] నోరు మూయించే[illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] వాడెందుకు [illegible] [illegible]! వాడెందుకు [illegible] కావాలా? ఎలాగొచ్చు! [illegible] [illegible]—నిజమైన [illegible] కానేకాదు. “నేను [illegible]. [illegible]. [illegible]. నేను నీ అంతటివాణ్ణి కాను. [illegible] [illegible]-” అని చెప్పుకోవాలని తోస్తుంది [illegible]. [illegible], అప్పుడు—[illegible] [illegible] వాడు. [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] చూస్తున్నాను మొదట. ఏమీ అనుకోలేదు. పట్టించుకోకపోవటం నాకు అలవాటే. [illegible] వాడిని కలుస్తూ వుండేవాణ్ని.

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]—బాగుంటే వాడు: [illegible], [illegible]. [illegible] [illegible] లేదు. [illegible]. అందరికీ వాడో చెప్పు. వాడోగొప్ప. అందరూ వాణ్ణి అంత వాడింత వాడంటారు. దాంలో వాడికి కళ్ళు కనిపించడం మానేసేయి. వాణ్ణి నేను పొగడలేదు. “ఓహో! ఎప్పుడి సాధించేవు [illegible]!” అనలేదు. ఎందుకనలేదు? దానికి వాడు ఏమీ పొందలేడు [illegible]! కాని, వాడి గుర్తించలేదు. ఎందుకు గుర్తిస్తాడా? గొప్పతనం—[illegible]—ఎలా గుర్తిస్తుంది??

నా గుర్తింపు కావాలి వాడికి! ఆ సంగతి నాకు తెలిసింది.

నలుగుర్లోకీ నేనూ వాణ్ని—‘ఓహో!—నువ్వెంత గొప్ప వాడివి” అనాలి!—అందుకోసం వాడు పడే ఆరాటం అర్థమైంది.

[illegible] చూస్తున్నాను. నాలో [illegible] మాట్లాడలేక; మాట్లాడకుండా వుండలేక—లోపల్లోపలే గిలగిల్లాడిపోయేడు వాడు.

వాడు గిలగిల్లాడిపోవడం చూసి నేను అంతరాంతరాల్లో ఎంతో సంతోషించేవాణ్ని!!

[illegible] లాంటి వాణ్ణి నేను. రాక్షసుణ్ని. స్నేహ రాక్షసుణ్ని.

ఇప్పుడు నాకోసం ప్రాణం ఇస్తున్నాడు వాడు. వాడి ముందిప్పుడు నేను [illegible] పోయేను. ఎలా సహించగలను దీన్ని?

[illegible]!

"వాసు. ఏ మంచి పుస్తకాలు—నా మనసులో ఆనందం నవ్వు"—అని వాటికి రెండుమూడు పుస్తకాలు రాసేను.

పుస్తకాలు అందుకున్న రెండుమూడు రోజులు మాత్రం కొంచెం మామూలుగా ప్రవర్తించేవాడు.

కాని, తరువాత మళ్ళీ వెనకటిలాగే అయిపోయేవాడు.

సుబ్బం—నాయుడుగారి మనుషుల స్నేహితుల మధ్య కష్టపడు— నన్ను—ఏదో రకంగా కించపరచాలని చూసేవాడు.

మాటల్తో కాల్చాలనుకునేవాడు.

"వాసు—ఆ ముఖంకేసి చూడు—ఎంత బుద్ధిమంతుడో!—" అని నాగురించి నీచంగా మాట్లాడేవాడు, "నువ్వు—నాకన్నా తెలివైన వాడివా?—" అని, సరదాగా అంటున్నట్టే అనేవాడు— "ఏం? ఎందుకు?—నువ్వేం ఆకాశం నుంచి ఊడిపడ్డావా?—" అని మాట వరసకి—వేళాకోళానికి అంటున్నట్టుగా అనేవాడు.

కాని, ఆ మాటల అసలర్థాన్ని అందించినాకు, అమాయకుడు. పిరికివాడు. నాతో నేరుగా అనే ధైర్యంలేదు. ఎదురుగా వచ్చే ధైర్యం. పాపం, అసహాయుడని అనుకుంటారు. అనకుండా వుండలేరు. రెచ్చగొట్టేవాడు గాని, నాకిది బుద్ధి చెప్పవలసి వుంది.

నాకా మాటలు అంటూంటే నా పిడికిళ్ళు అప్రయత్నంగా బిగుసుకు పోయేవి నా గుండెలు లబలబా కొట్టుకునేవి. నాలో రోషం బుసలు కొట్టేది.

"బుద్ధిహీనుడా! మూర్ఖుడా! నాకు నీ బ్రతుకు—నాకప్పుడు నేను నీకు పెట్టిన భిక్షం! నాకు నేను తెలియకుండగా విని—మాట్లాడ్డమంటే ఏమిటో అనుకుంటున్నావు నువ్వు షటప్!— యూ ఫూల్!—" అని అరవాలనిపించేది.

ఆవేశాన్ని అదుపులో పెట్టుకునేవాణ్ణి.

అతి ప్రయత్నంమీద, అతి ప్రయాసమీద.

వాడితో కలవడం నా అంతట నేను మానుకోవాలి. కాని, ఊహూ అది ఓటమి అవుతుంది. వాడిలా నేను భీరువును కాను.

కాని, ఈ పోరాటం ఎంతకాలం సాగుతుందో— అనుకున్నాను.

అప్పటికే సిద్ధంగా వున్నాన్నేను. కాని, అదే ఆశ్చర్యం!!

నా మనసులో జరుగుతున్నదంతా వాడికి ఎప్పటి కప్పుడు తెలుస్తూనే వుంటుందని, తెలిసి తెలిసీ వాడు నా మనసుమీద దెబ్బ కొట్టడానికి ప్రయత్నిస్తున్నాడని, నా ఉద్దేశ్యాలను నిరూపించుకో చూస్తున్నాడనీ తేట తెల్లంగా తెలిసినా—మునుపట్లాగే మామూలుగా వున్నాను వాడితో.

ఒంటరిగా వున్నప్పుడు మాత్రం నాతో మామూలుగా—మునుపటి లాగానే వుండేవాడు. మునుపటిలా నన్ను మాటాడనిచ్చేవాడు కాదు. నేను మాట్లాడితే ప్రత్యేక శ్రద్ధ కనబర్చేవాడు కాదు, వినబడుతుండగా వినేవాడు. అంతే!

ఆ హాసం నన్ను మరీ మరీ బాధించ సాగింది.

నవ్వుతున్నాడు లోపల నవ్వుకుంటున్నాడు వాడని తెలిసిపోయింది. "మునుపు నేను వాణ్ణి చూసి వాడికి తెలీకుండా లోపలే నవ్వుకునేవాణ్ణి!

ఇప్పుడు వాడు నన్నుచూసి లోపల నవ్వుకుంటున్న సంగతి నాకు సూటిగా తెలిసిపోతోంది.

ఒకసారెందుకో — నాకో వింత బుద్ధి కలిగింది. యథాలాపంగా మాటల సందర్భంలో — "—ఎప్పటికైనా నువ్విప్పుడు పెద్ద వాడివికదా!—" అన్నాను!

సామాన్యం అయిపోయినంత గర్వం వాడిముఖంలో మెరిసింది. ఎంతదాచినా దాగకుండా సంతృప్తి వాడి పెదవులమీద పాకింది!

దొంగ కళ్ళతో ఇదంతా గమనించేను నేను, పైకి మామూలుగా వున్నాను.

"అవును — నేనేం పెద్దవాణ్ణి!—" అన్నాడు వాడు మొహమాటానికి, అంటూ నాకేసి ఓరగా చూసేడు.

కళ్ళు తిరిగిపోయేయి నాకు.

భయంకరం! ఘోరం! క్రూరం! క్రూరం!

అటువంటి కళ్ళు — మాంసపయోగం!

విచిత్రంగా — సమ్మోహనంతోగా — అసహ్యాకరంగా — జుగుప్స కలిగిస్తున్నాయి —

అగ్నిరేకళ్ళు — ఆ లోతులేవి గాడిదకళ్ళు — ఎంతగా మారిపోయేయి !!

గమనించనేలేదు నేనంతకు ముందెప్పుడూ ?

తెల్లగా కనుగుడ్లు — నల్లగా అమాయకంగా కనుపాపలు — ఒకప్పుడలా వుండేవి — ,

ఇప్పుడు —

దారుణం ! దారుణం ! దారుణం !!

ఎర్రగా చూసిన ఆ కనుగుడ్లలో తెలుపు — విరిగిన పాలలా వుంది.

ఆ కనుపాపలో అమాయకత్వంలేదు. దానిస్థానంలో —ఏదో— పచ్చగా — ఎర్రజీరలుగా — విషపుకాతాలు కాచేచెట్లు కొమ్మల పచ్చదనంలాగా —

ఏమిటది — ఏమిటది —

ఒక్కసారిగా వణికిపోయేన్నేను — తెలిసిపోయింది నాకు —

విషం! ఆ కళ్ళలో నిండింది — విషం !

పచ్చి విషం !

నా ఒళ్ళంతా తేళ్ళు జెర్రులూ నాకలల్లో చీకట్లో ముళ్ళూ రాళ్ళూ —

కళ్ళుకాదు — వాటిపేరు కుళ్ళు !!...

అలా కలలుగంటూ కలల్లో కుళ్ళులో యుద్ధం చెయ్యలేక అలిసిపోతూ వున్నా నా అంతరంగంలోకి ఎలా వచ్చిందో — ఎప్పుడొచ్చిందో — ఒకకోరిక అతి రహస్యంగా వచ్చి బలంగా తిష్ట వేసింది.

నా ప్రమేయంలేదు నా సంకల్పంలేదు నాకు చాలా దినాల వరకూ తెలీనే తెలీదు — అలాంటి కోరిక నాలోపుట్టిందని,

ఒకసారి ఒక పెద్దపార్టీలో వాడు నాగురించి అసహ్యంగా ఏవో మాట్లాడుతూండగా విన్నాను. "కాక్ వాడు, చెడ్డ సుపీరియారిటీగాడు—" అని నాగురించే అనడం గమనించేను. నా శరీరం నావశం తప్పింది. "స్టుపిడ్ ! నిన్ను చంపేస్తాను —" అని వాడి మీదకు వెళ్ళబోయేను అంతలో ఏమైందో — కళ్ళు తిరిగినట్టనిపించి, కూచున్న కుర్చీలో అలాగే వొరిగిపోయేను.

నాలో చాలా కాలంగా గూడుకట్టుకున్న ఆ దారుణమైన కోరికగురించి అప్పుడే నాకు తొలిసారిగా తెలిసొచ్చింది.

నేను వద్దనుకున్నా—విస్మరణలాగా ఆ ఆశను తప్పించుకుందామనుకున్నా— ఊహూ — వీలుపడలేదు. ఆ కోరిక నాలోంచి రూపుమాసిపోలేదు.

పచ్చటి వాడిమొహం చూసినప్పుడల్లా నాచేతివేళ్ళు జిల జిలగా పీకేవి. వయొలిన్ డబ్బాలాంటి వాడిఫాలికేసి చూసినప్పుడల్లా నా పిడికిళ్ళు బిగుసుకునేవి.

వాడు స్నేహితులతో వున్నప్పుడలా — వెనకవాటుగా వెళ్ళి ఏ కాలిగుండో తీసుకుని తలబద్దలు కొట్టెయ్యాలనిపించేది

ఆ విషపుకళ్ళలోకి చూస్తూ విషంనవ్వు నవ్వినప్పుడల్లా పట్టరాని ఆవేశంలో వూగిపోయేవాణ్ని.

నేను కళాకారుణ్ని. ఏదిచేసినా కళాత్మకంగా చేస్తాను. వాడికి బుద్ధిచెప్పినా — వాడిని చంపేసినా — కళాత్మకంగానే...

ఇదంతా అలా వుండగా నిన్నటికి నిన్న ఆఖరిదెబ్బ వేసేసేడు వాడు. పాడుమంత్రం ఎన్నరకీ ఐడుబుంచి స్నేహితులమధ్య నన్ను ఎగతాళిచేసి ఎకిలిగా నవ్వేడు — "ఏది నువ్వేం ఉత్సాహంనుంచి వూడిపడ్డావా ?— స్టైలాలజీ మాట్లాడతావు — బోడిస్టైలజీ!... బ్రతుకున్న వాళ్ళందరిలోన్లా — నువ్వు దేంట్లో గొప్ప!?" అన్నాడు. అనేసేడు. అంతే !

వాడి మాటలు కాదు. వాడిమాటల నిజానిజాలు కాదు.

. పార్టీలో వాడు మాట్లాడిన మాటల్లో ఈ మాటల్ని పోల్చికూడా చూసుకో స్ఫురలేదు. కాని, నిష్ఠాయంత్రం వాడి కళ్ళలో విషం —

నల్లటి పచ్చటి ఎర్రెర్ర జీరల విషం !

ఊపిరి బిగబట్టి అక్కడ్నుంచి లేచొచ్చేసేన్నేను. అప్పు

ట్నుంచి దాదాపు ఏడుగంటలసేపు ఊరంతా చెడతిరిగేను. ఉన్మాదిన్నైపోయేను ఎక్కడో పడిపోతాననిపించింది. అతిప్రయత్నంమీద నిలదొక్కుకుంటూ గదికొచ్చి పడ్డాను.

గదంతా చిమ్మచీకటి లైటు వెయ్యబోయి ఆగేను. నిదానించి చూసేను కళ్ళు చిట్లించి చూసేను చీకట్లో ఏదో కదిలింది. నిశ్చలంగా చూసేను ! నాగుండె దడదడలాడింది ! ఏమిటది ?—
అది — ఆకారం — ఒక ఆకారం !
వాడి ఆకారం !

ఆలోచనకి అవకాశం లేకుండా, వాడినుంచి పలకరింపుకి కూడా వీలులేకుండా వొక్కఉదుటున వాడిమీదికి దూకేను. చీకట్లో మెత్తగా ఆదిమిల్లా ఉన్నాడువాడు అందమైన, స్థిరమైన — బక్కపల్చని వాడిశరీరం — చీకట్లో దొరికింది నాచేతికి — వాడి కళ్ళు — కళ్ళలో విషం నింపినకళ్ళు — నాకేసి చూస్తున్నాయి — గొంతు దొరకబుచ్చుకున్నాను పీకనొక్కివేస్తేను ఇంకా నొక్కేస్తున్నాను గింజుకుంటున్నాడు వాడు ఊపిరికై కొట్టుకుంటున్నాడు చీకట్లో వాడికళ్ళు పచ్చకళ్ళు, విషంకళ్ళు, కుళ్ళు దీనంగా భయంకరంగా విచిత్రంగా దారుణంగా చూస్తున్నాయి నావేపు — పిల్లికళ్ళు — గొర్రెకళ్ళు — గాడిదకళ్ళు — విషం కళ్ళు—

శక్తినంతా ఉపయోగించి వాడి ఆ అందమైన పీకని నొక్కేను హాహా - నాశక్తి చాలదంలేదు ... కుడిచేతి పిడికిలి బిగించి ఆఖరిప్రయత్నంగా తీవ్రంగా వాడిగుండెల్లో కుమ్మేను —

అంతే !
జావలాగా శబ్దం లేకుండా — చీకట్లో నీరసంగా నేలమీదికి జారిపడిపోయేడు వాడు.

చీకటి చీకటి చిమ్మచీకటి.
నా గుండెలు నా గొంతులో నా చెవుల్లో కొట్టుకుంటున్నాయి...
ఒక్కసారిగా ఒంటిరా తేలికైపోయేన్నేను. కళ్ళు తిరిగేయి. రెప్పవిప్పకుండా కళ్ళు మూసుకుని పక్కమీద పడిపోయేను.

బాగా తెల్లారేక, నాగది తలుపెవరో దబదబమని బాదేస్తుంటే మెళకువొచ్చింది —

ఇద్దరు మిత్రులు ...వొగురుస్తూ చెప్పేరు —
"—మన ఫ్రెండు ... రాత్రి హఠాత్తుగా చచ్చిపోయేట — గుండెపోటు అంటున్నారు డాక్టర్లు ...అదైనా ఏమొచ్చిందో అర్థం కావడంలేదు—"

వాళ్ళు చెప్తున్నది వాడి మరణం గురించి.
తెల్లబోతూ నాగది నేలమీదకి చూసేను.
ఏమీలేదు ! గదినేలమీద ఏమీలేదు !!
మరిరాత్రి — నేను చంపిన ఆకారం ?—

* * *

చిత్తుగా తాగేసి తూలుతూ బార్‌నుంచి వొస్తున్నాను.
"పాపం ! చూసేవా ! ఫ్రెండ్ చచ్చిపోయిన బాధ భరించలేక తాగుతున్నాడు—" నన్నెరిగిన ఇద్దర్లో ఒకడెవడో అన్నాడు.
"ఫూల్స్ ! ఫూల్స్ !— అందరూఫూల్స్ ! వాడు చచ్చిపోలేదు ! చచ్చిపోలేదు ! వాడోఫూల్ ! బ్యూటిఫుల్‌స్టుపిడ్ ! వాణ్ని నేనే చంపేసేను ! నేనే చంపేసేను ! గుండెల్లో ఈ పిడికిలితోనే వాడిని చంపేసేను ! చచ్చిపోలేదు వాడు ! నేనే... చంపేసేను!..."

తాగేసి ఉన్నాను. ఈ మాటలే అన్నానో, ఈ మాటలే అంటున్నాననుకుని వేరేమాటలే అన్నానో గుర్తులేదు.
"పాపం !... మతిపోయింది..." అనుకుంటూ వాళ్ళు వెళ్ళిపోయేరు.

నేను మాత్రం నవ్వుతూనే ఉన్నాను.
నవ్వుతుంటు నే ఉన్నాను ... ...
వికటంగా ... వికటంగా ... ...

కీ॥ శే॥ నూతలపాటి గంగాధరం

శ్రీ జానమద్ది హనుమచ్ఛాస్త్రి

మంచిని పెంపొందించాలని
మానవతను పోషించాలని
అలుముకొన్న చీకట్లను
సాంతం అంతం చేయాలని

లోకమంతా వెలుగులతో
నాకంగా మార్చాలని
మనుగడ సాగించినట్టి
మధుర భావమూర్తి ఆతడు

మనుషుల్లా మిన్నాగులు
పొంచి తిరుగుతున్నాయని
కన్నువేసి జాగ్రత్తగ
మసలుకొంటు నడవాలని

కేకవేస్తు కవిత చెప్పి
హెచ్చరికలు చేసుకుంటూ
ఉరకలు వేస్తున్నాడు
కనపడడే ! నేడు గంగాధరకవి !

మనకుండుండిన మిత్రుడు
మాపటినె కలిసిపోయె.

———— : o : ————

కవితామృత జలధరం గంగాధరం

శ్రీ మధురాంతకం రాజారాం

"ఏ పంచాంగమూ ప్రకటించలేదు
ఈ దినం ఆకాశాన్ని కప్పి మేఘాలు కప్పేస్తాయని!
ఏ శాస్త్రవేత్తా చెప్పలేదు
ఈ రోజు అందరి మనసులో
ఇంత చీకటి వ్యాపిస్తుందని!..."

శ్రీ నూతలపాటి గంగాధరం కవిత 'ఆవలి గట్టు' యిలా ప్రారంభమవుతుంది. సమాజ జీవనానికి మధ్య పెద్ద అగడ్త. ఈవలి గట్టున అనుభవాల పూరిగుడిసెలు. ఆవలిగట్టున ఆదర్శాల ఉద్యాన మేడలు. ఈ అగడ్త పూడేదెప్పుడు?— అన్నది కవికి ఎదురైన ప్రశ్న. తన ముప్పై అయిదేళ్ల జీవితం పొడుగునా ఈ ప్రశ్నకు సమాధానం అన్వేషిస్తూనే వున్నాడు గంగాధరం. ఇంతలో జీవన ప్రవాహానికి అవతలిగట్టునుంచి అతనికి పిలుపు రావడం తెలుగు సాహిత్య ప్రపంచానికి వాటిల్లిన దురదృష్టం.

వేదారణ్యంగా పురాణ ప్రసిద్ధిగన్న ప్రాంతంలో, సోమకాసురుణ్ణి దునిమి ప్రాచీనులను ఉద్ధరించిన వేదనారాయణస్వామి వెలసిన నాగలాపురానికి అనతిదూరంలో, అరుణానదీగట్టునవున్న చిన్న గ్రామం రామగిరి. కొన్ని దశాబ్దాలకు పూర్వం ఇంతా కొండలు గుట్టలు పెట్టుకొనే ఊసర క్షేత్రంగా వుండేదట! అరుణియార్ ప్రాజెక్టు నిర్మించబడినతర్వాత అది బంగారంపండే సుక్షేత్రంగా మారిపోయింది. ప్రకృతి సిరి పరిణామ క్రమంలో, పైరుపచ్చల నడుమ రమణీయమైన వూరు రామగిరి. కానీ ఆ రామగిరి 'కవితా రామగిరిగ మారుపోయె'' అంటూ సమకాలీన సాహిత్యకుల గుర్తింపు పొందడం సాధ్యమైనది మిత్రులు శ్రీ నూతలపాటి గంగాధరం వలనే!

రామగిరికి తూర్పుదిక్కున ఓ పెద్ద కొండ వుంది. కొండ పైన శిఖరాన, చెట్లు గుబుర్ల నడుమ, ఎంతో ఏకాంతంగా వేణు కోన వాలేశ్వరుడి దేవాలయంవుంది. వానాకాలపు రోజుల్లో మేఘాలు కొన్ని క్రిందికి దిగివచ్చి కొండకొమ్ముకు చుట్టూరా మూగడం కద్దు! ఆ చిత్రమైన దృశ్యం కనిపించినప్పుడు 'కాలువ తీయడానికి మునుపు తలగుడ్డ చుట్టుకుని పార చేతికందుకున్న పాలేరు మొనగాడిలా వుంది గదూ!' అనేవాడు గంగాధరం.

వృత్తిచేత ఉపాధ్యాయుడు, వ్యాసంగంచేత కవి అయినప్పటికి పుట్టుకతో రైతుబిడ్డ గంగాధరం. 'వాణి నా రాణి' అనుకున్న పిన వీరభద్రుడిలా ఈ కవి పృథ్విని తన ప్రేయసిగా సంభావించాడు. 'పృథ్వి నా ప్రేయసి. మందగమనాలంకృత ఆవిడ దూతిక. వేసవి నాలోని వలపు దాక. చెమట తీసి, చెమట ముత్యాలహారంవేసి, అంబరమంత విశాలంగా, అర్ణవమంత అగాధంగా నేను పృథ్విని ప్రేమిస్తున్నాను. మొయిలు గొడుగు నీడక్రింద, నిరాఘ్రాణితమైన నా ప్రేయసి నిర్మలిన పులిన స్వరాలక్షై విశమించి, నాభి దేశంమీద పిచ్చుక గూళ్ళు నిర్మించి. మధువుగో మొలచిన మంచుముత్యాలాంటి ఆమె హృదయాన్ని చెమ్మర్చి ముద్దుపెట్టుకుని, నాలోని వేడి తాపభారాన్నంతా వెళ్ళగా అవలో జారవిడిచి, చిత్తంగా నిద్రలోకి జారిపోతాను'' అంటాడు ఈ పృథ్వీ ప్రేమికుడు.

అయితే ఆ మత్తు విడని మత్తుగా, ఆ నిద్ర దీర్ఘ నిద్రగా, తాను పుడమి తల్లి ఒడిలో ఒరిగిపోయే ఘటనను గురించి ఈ కవి ఎరిగి వుంటాడా — అనిపిస్తుంది. ఈ అనుమానానికి తావిచ్చేది 'కాలం' అనే కవితాఖండికలోని ఈ క్రింది రెండు గీతలు :

"మత్తుగా మనుషులను మింగవేసిన కాలం
మధ్యలో సర్పమై కాటు వేస్తుంది! :

2

[illegible]

వంశీకృష్ణునికి ప్రియ శిష్యుడై, తిరుపతి ప్రాచ్య కళాశాలలో సాహిత్యాధ్యయనం గావించిన గురుకులశిష్యుడు గంగాధరం. ఏ నాటి చిలుక ఆ పలుకే పలుకుతున్నట్లుగా తొలినాళ్లలో ప్రాచీన సాహిత్య సాంప్రదాయాల్లోనే నడిచినవాడు. అతడి అలనాటి ఛందోబద్ధ కవితకు మచ్చుతునక :

'లేపు లతా నికుంజములు
లేపు పిసాల కిసాల పుంజముల్,
లేపు మరంద మంజరులు
లేపు కసింది మిళింద బృందముల్
నీవిట లేని కాలమున!—
స్నిగ్ధ వసంత పరిమళాల
బృందావనమై హసించు చెలి నా హృదు
కించుక నీవు కల్గినన్'

(ఆశాసుందరి)

ఏ మార్గంలో నడిచినా ఆలోచించడానికి అతడు చేసిన సాధన అప్పటి రచనల్లోనే కానవస్తుంది. — "కాళిదాసు శాకుంతల నాటకము నందలి అనసూయా ప్రియంవదలు నాయికయొక్క చెలికత్తెలు. అనసూయ యందు అనుభవమున్నది. ప్రియంవదలో ఆలోచనయున్నది. అట్లే నైషధము నందలి హంసలో అనుభవమున్నది. సూరన్న హంసిలో ఆలోచనయున్నది. పై రెండు పాత్రలు ఏకహస్త నిర్మితములు. ఈ మరాళద్వయము భిన్నహస్త పోషితము". (హంస వైత్యము— భిన్నహస్త కౌశలము. భారతి, మార్చి 65) వ్యాసరచన గ్రాంథిక భాషలో వుండడం యిక్కడ గమనింపవలసిన విషయం.

ఆలోచించినకొద్దీ గంగాధరంలో క్రొత్తదనం కోసం అన్వేషణ ననలు సాచి, మొగ్గలు తొడిగి, అతడి సాహిత్యారామంలో వచన కవితా కుసుమాలు వికసించి పరిమళించాయి. 'అమ్మమ్మ కట్టుకున్న ముతకచీర—అబ్బే, అదేం బందగిస్తుంది నీకు?' అని కవితా కన్యమందలిస్తాడతడు 'అమ్మమ్మ నడిచిందని నువ్వూ అలాగే నడిస్తే ఎలా? ఆమెకూ నీకూ మధ్య కాలం చాలా దూరం గెంతింది. అవ్వలా అడుగెయ్యడం మాని అంచలా నడవడం నేర్చుకో' అంటాడు.

అయితే గంగాధరం సాహిత్యాభినివేశానికి సంబంధించిన పునాదిరాళ్లన్నీ ప్రాచీనాంధ్ర సాహిత్యానికి సంబంధించినవే గావడం—అతడిలో సమ్యగ్దృష్టిని పాదుకొల్పడానికి ఉపకరించిందనే చెప్పాలి. అతడి వచన కవిత్వమనేది హఠాత్తుగా ఆకాశంనుంచే వూడిపడిందిగా భావించడు.

"నన్నయ సంస్కృతంలో సూదాలేని ఛందో నియమాలతో తెలుగు పద్యాన్ని ఇంతింత జటిలం చేశాడని కొందరనవచ్చు గానీ, మొట్టమొదటిసారిగా గద్యం విలువను గ్రహించింది కూడా ఆయనే నంటే ఎవ్వరూ కాదనలేరనుకుంటాను. అందువల్లనే పద్యంలో సమానమైన విలువ గద్యానికి కూడా యిచ్చాడు, తన కావ్యంలో! ఒక రకంగా చెప్పాలంటే పద్యానికీ గద్యానికి దాంపత్యం చేకూర్చాడన్నమాట! ఆ దాంపత్య సంతానమే నేటి వచన పద్యం ... పద్యాన్నీ, గద్యాన్నీ నన్నయ చంపూ కావ్యంలో శారీరకంగా కలిపాడు. నేటి కవి ఆ రెంటినీ మానసికంగా ఒకటి చేశాడు తన వచన కవితా రూపంలో. — "చీకటిమంచి' కావ్యానికి చివర అతడు చేసుకున్న నివేదనలోని ఈ మాటలు వచనకవితనతడొక ఉత్పాతంగా గాకుండా, సహజ పరిణామంగానే భావించాడన్న విషయాన్ని తెలియజేస్తున్నాయి.

ఆధునిక వచన కవితకు బీజాలను ఆదికవి నన్నయ భట్టారకుడిలో దర్శించడం మాత్రమే గాదు, తాను మార్క్సిస్టు అయివుండి గూడా గంగాధరం భగవంతుడి ఉనికిలో విశ్వాసం నిలుపుకుంటాడు. 'పశ్చిమాంబుధి నినుడు అస్తమించిన వెంట, నింగిలో జాబిలి వెలుగు వాకలగాంచి నీవు కలవని ఎంతుము" అంటాడు. అంతేగాదు, ఆ నమ్మకం వల్లనే 'నే వసుధ నివసింతు' ననుకుంటాడు.

ఏ బాహ్య రూపాన్ని ధరించి వచ్చినప్పటికీ, కవితయొక్క పరమార్థాన్ని గురించి గంగాధరానికి ఓ కచ్చితమైన అభిప్రాయముంది.

'శిలలు కరుగవలయు'. కలలు పండవలయు
కంతలడగవలయు కవిత విన్న!"

(చిన్నిదీపాలు)

3

గంగాధరం మోదంలిరాడు. వాస్తవికవాది. జీవితంపట్ల అతనికి అనురక్తి మెండు. కాని ఎందుకో మృత్యువు, మృత్యుర్యా, మృత్యువదన గహ్వరంలాంటి శీర్షికలతోబాటుగా అతని కవితలో మృత్యువును గురించిన ప్రసక్తి మరీ ఎక్కువగా చోటుచేసుకోవడమే విచిత్రం.

అయ్యో, మృత్యువు లేకపోయిందేనని ఏడుస్తారట దేవతలు! మానవులు అయ్యో, చావు వచ్చేస్తుందేనని ఏడుస్తారట!
(అగాసుందా)

మృత్యువనేదే లేకపోతే జీవితంలోని మాధుర్యాన్ని రుచి చూడలేవట మానవుడు. (విమృత్యు)

బ్రతుకనేది ఒక బంగారపు ముద్ద. అందులో మలినాలు కలిసితే ఘోరం వాటిల్లిందన్నమాటే! ఆ బంగారం ముదని పరీక్ష జేసే మృత్యుపావక కుండం ముందుంది. ముందు మృత్యువు పొంచి ఉన్నా, మానవుడిలోని మానవత్వం యింకా ఏ కొద్దో గొప్పో ఊపిరి పీల్చుకోగలుగుతూ వుంది. (పరిరక్షణ)

ఆగదు కిరణం. జీవితహరణం. మరో పయనం. ఏది? మృత్యువు. దౌర్బల్య హృదయాలకది విషయం. సాధు జనులకు సుఖ నిలయం. జాతి మతాలకు అతీతం. 'భువన విదీర్ణ కిరణం, పునీత మహా మరణం? (మృత్యువు)

"చక్రవర్తి అధికారమూ, ఐశ్వర్యమూ,
మహోన్నత స్వప్నాలు, భావాలూ,
సైంటిస్టు థియరీ, ఎక్స్‌పెరిమెంట్లూ
రోడ్డు రోలర్ని ఒక్క వ్రేలిమీద నిలబెట్టి త్రిప్పిన
మహావస్తాదు విజయాలూ,
అన్నీ దీని గడపకవతల పడిగాపులు కాస్తూ
మెదులుతున్నాయి దిక్కులేక!
ఇదే—నువ్వూ నేనూ ఒకటయ్యే చోటు
ఇదే అన్యాయాలకు అక్రమాలకు మరో గేటు
ఇదే—ప్రతి జీవితం మాయమయ్యే తెరమాటు
ఇదే ఇదే శ్మశానవాటి
మృత్యుముఖ పద్మ కవాటి" (మృత్యుముఖ గహ్వరం)

అసలు మృత్యువుగురించి గంగాధరంచేసిన ఊహ ఎంత లోతుకు వెళ్ళిందంటే—కవితా సృష్టికికూడా మృత్యువే మూలకందమైందంటాడు అతను. పదాల సంకెళ్ళు వేయడంవల్ల భావ కురంగాలు రక్తం గక్కి నేలకూలుతున్నాయట! మానస మదిలో, మనో వీధిని ఎగిరిపోతున్న రాజహంసను పదశర ఘాతంతో గురిచూచి పడగొట్టి వేయడంవల్లనే వాల్మీకి ఆదికవి అయినాడట! ఒక కిరాతకుని ఘాతుకాన్ని తిలకించి, తిలకించగానే విలపించి విలపించలేక, అదే ఘాతుకాన్ని - కొద్ది తేడాతో తానూ చేశాడుగదా!' అంటూ ఆశ్చర్యపడతా డతను.

వాల్మీకి మాట ఏమిటోగానీ, గంగాధరం విషయంలో కాలపురుషుని పెను చెయివానికి ఈ క్రింది పంక్తులు వ్యాఖ్యాన ప్రాయంగా ఉండడం గమనించక తప్పదు.

'కాల పురుషుని
కదళీ వృక్షాన్ని, ఇలా
ఖండించరాదని, తానే
ఖండించి చూపాడు' (నా ప్రశ్న)

4

పదునైన పదిపన్నెండేళ్ళ సాహితీ వ్యాసంగంలో గంగాధరం సాధించిన సిద్ధి నిస్సందేహంగా గణనీయమైంది. శ్రీ ఆరుద్ర ఈ కవిని 'నూతన పాళీ గంగాధరం' అన్నారు. శ్రీ దాశరథి 'కవితా గంగాధరుడ' న్నారు. కవిగా అతడి స్థానాన్ని సాహిత్య చరిత్రే నిర్ణయిస్తాయి. ఒక మిత్రుడిగా నేను పరిశీలించిన, ఎరిగిన గంగాధరానికున్న అభిప్రాయాలు కొన్నింటిని క్రోడీకరించి తద్వారా అతడి వ్యక్తిత్వాన్ని అంచనా వేయడానికి మాత్రమే ప్రయత్నిస్తాను.

గంగాధరం 'అరసం' కార్యవర్గ సభ్యుడు. లక్ష్య సాధనకు అవలంభించే మార్గాలను గురించి వచ్చిన అభిప్రాయ భేదాల దృష్ట్యా రచయితలు సంఘాలుగా విడిపోక తప్పదన్న వాస్తవాన్ని అతడు గుర్తిస్తాడు. అయినా సాహితీ వేత్తగా సంఘాలకు అతీతుడుగా నిలబడి 'దేశంలోని రచయితలంతా అటు విరసంలోనో, యిటు అరసంలోనో సభ్యులైపోవాలి. వీరు వాదులాడుకోవడంలో పోటీపడుతుంటారు సాహిత్య సృజనలో పోటీపడితే దేశానికెంతో మేలు చేసిన వారవుతారు.' అంటాడు ('దారి'—ఆనంద సంవత్సరాది సంచిక). ఈ మాటలు వ్యక్తిగా గంగాధరం యొక్క విశాల దృక్పథాన్ని దర్పణంలా పట్టి చూపుతున్నాయి

గంగాధరం మితభాషి సౌమ్యశీలి. పరుషంగా మాట్లాడడం అతని స్వభావానికి విరుద్ధం. కానీ సాహిత్యం దగ్గరికొచ్చేసరికి

(ఉడి తిరుగులేని నిర్ణయాలు. నిష్కర్షగా చెప్పవలసిందేగాని, అప్పటికి మొగమాటాలకు తావుండదు. చూడండి కావలిస్తే—

'ప్రాచీన కవుల్లో నన్నయ, పోతన కవిత్వాల్ని మంచి సాహిత్యానికీ, తిక్కన, వేమన కవిత్వాల్ని గొప్ప సాహిత్యానికీ ఉదహరించవచ్చు. ఆధునిక కవుల్లో కృష్ణశాస్త్రి, తిలక్‌లను మంచి సాహిత్యానికీ శ్రీ శ్రీ దిగంబరకవిత్వాన్ని గొప్ప సాహిత్యానికీ ఉదహరించవచ్చు. కథా సాహిత్యంలో మంచి సాహిత్యానికి ఉదాహరణగా మల్లాదినుంచీ మధురాంతకం వరకు చాలామంది వున్నారుగాని, గొప్ప సాహిత్యానికి మాత్రం ఒక్క చలమే ఉన్నాడు మన తెలుగులో'— ('కొత్త చీర' కథా సంపుటికి వ్రాసిన పీఠిక)

విశ్వరంగంపైన నిలిచి వెన్ను విరిచి ఢంకా బజాయించి నట్టుగా తాము నమ్మిన సత్యాన్ని చెప్పగలగడం మానవ శ్రేయస్సును కాంక్షించే మనుష్యుల ముఖ్యలక్షణం. ఒక్కొక్కచోట గంగాధరం అభిప్రాయం వినేసరికి ఒడలు జలదరించేమాట నిజం.

శ్రీ శ్రీ ఆశించిన మరో ప్రపంచం గురించి ప్రస్తావిస్తూ వ్రాసాడు గంగాధరం—"శ్రీ శ్రీ చెప్పిన నవ సమాజ ప్రపంచాన్ని మనం నిర్మించుకోగలమా? అట్టి మంచి రోజులు వచ్చి మరో ప్రపంచానికి మనం కాపురం మార్చుకో గలిగినప్పుడు గూడ ప్రేమ కట్టి ఆ కవితను గోడలకు ప్రేమగా తగిలించుకోవలసిన కవిత్వం శ్రీ శ్రీది"— (నేటి కవిత్వం—భారతి ఫిబ్రవరి 75)

ఎంతకాలం బతికి ఉన్నది గాకుండా, ఎలా బతికాడన్నదే ముఖ్యమైతే గంగాధరం ధన్యజీవి. బతికే మూడునాళ్ళ ముచ్చట అయినప్పుడు, ఈ చిన్న బతుకు బలికే మానవులకు ఆరని ఈర్ష్యలు, తీరని ద్వేషాలు ఎందుకో అతని కర్థంకావు. ఇంటి చుట్టూ మిన్నంటేటట్లుగా ప్రాకారం కట్టుకుంటే— ఆ ప్రాకారం మినహాగా ప్రపంచమేం కనిపిస్తుందని అతని ప్రశ్న. మనసు విశాలం కావాలంటే, బతుకు విస్తరించాలంటే మనిషికీ మనిషికీ మధ్య అడ్డుగోడలు కూల్చివేయబడాలన్నది అతడి అభిమతం. మట్టి దీపాలు ముద్దు పెట్టుకుని ఒకదానొకటి వెలిగించుకోగా, మేఘాలు ఒకదానొకటి కౌగిలించుకుని మెరపుల్ని సృష్టించుకోగా, వింగిలోని చంద్రుడు నేలమీదికి వంగి నీటిలో తన ప్రతిబింబం చూచుకోగా, కొమ్మమీది పక్షుల జంటలు రెక్కరెక్కా కలిపి కువకువలాడుకోగా, సృష్టి సర్వం తేడాలు, భేదాలు విడిచి, వెలుగును పంచుకుని, వెన్నెలను పంచుకుని, స్నేహాన్ని దొంగిలించుకుంటూ వుండగా మట్టిలో పుట్టి, మట్టిలో కలిసే మట్టిబొమ్మలు మాత్రం మధ్యకాలంలో మూతులు ముడుచుకుని మూర్ఖంగా ప్రవర్తిస్తా రెందుకని అతడు నిర్వేదం ప్రకటిస్తాడు.

'ఆ పువ్వు వాడిపోతే
మంచి విరిగిపోతే
మానవత కరిగిపోతే
మట్టిబొమ్మలకి మిగిలేదేమిటి కేవలం నాటకీ
రోషాల, పౌరుషాల మడుగుల్లో మునిగి
మంచికీ, మానవతకూ దూరమవుతున్నారు'

జీవితంద్వారా, కవిత్వంద్వారా గూడా గంగాధరం చెప్పదలచుకున్న సందేశం ఈ 'మట్టిబొమ్మలు' అనే కవితలో స్పష్టంగా ప్రతిఫలిస్తూ వుంది.

తనువు చాలించడానికి కొంచెం ముందుగా జరిగిన ఒక కవి సమ్మేళనంలో గంగాధరం ఈ క్రింది చిన్న కవిత చదివి వినిపించాడు—

'పరీక్ష నెగ్గినవాడు సుఖాను,
పతకంలో రాంకు తెచ్చుకున్న వాడు మేధావు,
పరీక్షలో తప్పినవాడు శవాసు'

మానవుడి కెదురయ్యే వాటిలో జీవితంలో గొప్ప పరీక్ష ఏముంది? ఈ పరీక్షలో ఫలితాలను బట్టే లతడు మానవుల్ని మూడు వర్గాల క్రింద విభజించాడు. తానేమో అలవరచుకున్న సంస్కారాన్ని బట్టి, చేసిన సాహిత్య వివేచనను బట్టి, వెదజల్లిన మంచితనాన్నిబట్టి, వెలిగించిన కవితనుబట్టి ఆ పరీక్షలో అద్వితీయుడుగా పాస్ అయినాడు. ఫలితాల్లో, మార్కులేవా పైవారు ఇచ్చారు? పైలోకంలో గూడ వుంటాయి లెమ్మని చెప్పిన చెప్పనట్లుగా, ఉదయంలోనుంచీ జారిపోయిన చీకటిలా ఏదీ చెప్పకుండా లేకుండ అదృశ్యమై పోయాడు.

'జీవితావు—చావు— వెలుగు మెరుపు
సంతోషం విచ్చు— జీవి పరిమళం'

(విచ్చిన కోసాలు)

5

వైరాగ్యప్రదాలెన్నయినా మననం చేసుకోవచ్చుగానీ మనిషిలేని కొరత మనసును కొరత పెట కుండా వుండదు. మనిషిని 'కాంపన్‌సేట్' చేయడమంటే మాటలా? మనిషి పోయాక మనకు మిగిలేవి, మిగిలించుకోగలిగేవి స్మృతులు మాత్రమే! గంగాధరం దివ్యస్మృతికి మనమేమి చేయలేమా అనిపిస్తుంది. అతని వ్యాసాలను సంకలనంగా తీసుకురావడ మొకటి. అతడిపేరిట ఒక శాశ్వతనిధిని ఏర్పాటుచేసి, ప్రతి సంవత్సరమూ ఒక ఉత్తమ కవితా సంపుటానికి బహుమాన ప్రదానం చెయ్యడం ఇంకొకటి. అంతర్జాతీయులుగానవున్న గంగాధరం మిత్రులు ఇందుకు పూనుకోగలరని ఆశిస్తున్నాను.

కలగూరగంప

గంగాధరంగారు

గంగాధరంగారు ఎప్పుడయినా మా ఆఫీసు వచ్చినప్పుడు, భారతిలో పనిచేసే వాళ్ళని పలకరించకుండా వెళ్ళేవారు కాదు ఆయన్ని చూస్తే సాహిత్యం అంటే ఎంత అభిమానం ఉన్న మనిషి అని వెంటనే అనిపించేదికాదు. ఆయన మాటలు కూడా అలాగే ఉండేవి ఎప్పుడోతప్ప తను అనుకునేది నోటితో చెప్పేవారుకాదు గంగాధరంగారు. ఎక్కువగా కాగితంమీదే పెట్టేవారు. ఆయన వ్యాసాలు, పద్యాలు చదివినవాళ్ళకి, "ఈ మనిషిలో ఇంత లోతు ఆలోచన ఉందా?" అనిపిస్తుంది. ఆయన పాతకాలం పద్ధతులని తీసి పారెయ్యలేదు, కొత్తకాలం పద్ధతులని మాత్రమే గుర్తించినట్లు తోచదు. బడిలో పిల్లలకి చదువు నేర్పుతూ సాహిత్యాన్ని గురించి గాఢంగా ఆలోచిస్తూ ఉండేవారనిపిస్తుంది...

"మీది అరసమా, విరసమా?" అని ఒకసారి అడగ్గా— "అరసంవాళ్ళు ఉండమన్నారు సార్; ఉన్నాను—" అని ఆయన మామూలు ధోరణిలో నెమ్మదిగా చెప్పారు. ఈ సమాధానంతోపాటు మెరిసిన ఆయన కళ్ళని నవ్వు ఎంతో సూచించింది—నూతలపాటి గంగాధరంగారు ఒక నెమ్మది మనిషి...

కొన్ని ప్రాంతాలలో సాహిత్య సభలు, రచయితల సంఘాలు చాలా చురుకుగ పనిచేస్తూ ఉంటాయి. వాటి సంగతి తెలిసినప్పుడు అనిపిస్తుంది, "ఆంధ్రదేశంలో సాహిత్యానికి ఇంత గుర్తింపు ఉందా?" అని. గంగాధరంగారు రచయితలలో ఎంత పలుకుబడి కలవారో ఆయన అస్తమయం తర్వాత వచ్చిన ప్రకటనలే తెలుపుతాయి. ఒక విధంగా అవి ఆయన వ్యక్తిత్వాన్ని తెలుపలేక పోతున్నాయని అనవచ్చు—ఎందుకంటే గంగాధరంగారు ఆర్భాటం లేని నిర్మలమయిన వ్యక్తి. పెద్ద పొగడ్తలు ఎందుకనో ఆయనకి నచ్చవు...

"మెడ్రాసుకి ఎప్పుడొస్తారు వచ్చాను. మీ రామగిరి పక్క కొండల లోకి వెళ్ళి ఉండేవాళ్ళము. అంటుకుపోయి...." అని ఆయన కనిపించినప్పుడల్లా అంటే, "రండిసార్ మళ్ళీ" అని నిదానంగా ఆహ్వానించేవారు ఆయన.

నూతలపాటి గంగాధరం గారు పాముకరిచి చచ్చిపోయారు, అన్నవార్త "రామగిరి" పేరుతోబాటు పత్రికలో చూసినప్పుడు మనస్సంతా అయోమయం అయిపోయింది ... రామగిరి ప్రాంతం కొండలలాగే, అడవులలాగే ఆయనస్నేహం ఒక జ్ఞాపకంగా మాత్రమే మిగిలిపోయింది...

శి. రా.

బాలవ్యాకరణము—త్రిలింగ లక్షణశేషము

ఏప్రియల్ నెల భారతిలో బాలవ్యాకరణము — త్రిలింగ లక్షణ శేషము — అను శీర్షికతో శ్రీ నాగళ్ళ గురుప్రసాదరావు గారొక వ్యాసము వ్రాసినారు. దానిని చదివినమీదట నాకు తోచిన విషయములు వ్రాయుచున్నాను. దీనిని తప్పక ప్రచురింతురని తలంచు చున్నాను.

ఏ కావ్యమునైనను విమర్శించునపుడు మనము పక్షపాతము చూపరాదు. స్వ-పరభేదము పాటింపరాదు. తలపెలె ఎవరి ... రాగములు చూపుచు వంచిని పెంచుచు చెడను ఖండించుచు పోవలెను. అంతియేగాని రాగద్వేషములకు తావుండరాదు.

1. "తద్భవములందు లఘు రేఫము కాదు" అని సీతా రామాచార్యులవారి మతము. కాని చిన్నయసూరి "శకటరేఫము తద్భవములందు లేదు" అని చెప్పెను. కాని సూరికి నిఘంటువు రచించునాటికి ఆయన తద్భవములలో లఘు రేఫము కనబడుచున్న దని యంగీకరించిన వాడయ్యెను." అని ప్రసాదరావుగారు వ్రాసి కాఱయ-ఱూతన. (పొక్క). కారి అని సూరి నిఘంటువులోని పదము నుదాహరించిరి. కాగా తద్భవములందు పెక్కు శబ్దములలో శకటరేఫము కనబడుచుండ తన వ్యాకరణమున సూరి వానిని సూత్ర బద్ధము చేయకుండుటకు కారణమేమి? సూత్రములకు విస్తృత ప్రయోజనముండవలెనను తలంపు "కృగుప నాగుడాల" ... గ్రంథ

ప్రకోధమున "అని నిపతి చినాడుకదా! పోగా ప్రసాదరావుగారు అభినవ నన్నయభట్టాచార్యుల మాటలనుటంకించినారు? వారు చెప్పినంత మాత్రమున మన మంగీకరింపవలయునా? వారు ప్రయోగ మొక్కటియైనను జూపినారా? పోనీ ప్రసాదరావుగారైనను జూపినారా? మహాకవి ప్రయోగము చూపక 'నేను చెప్పితిని నీవు వినవలె' ననుట తగునా?

2 కోటపేట వైకృతములు.

ప్రసాదరావుగారు సూరి నిఘంటువులోని పదము చూపి సూరి కోటను వైకృతముగా గ్రహించెను అది నిర్వివాదాంశము" అనిరి మరి పేట సంగతి? సూరి వికృతముగా పేట నుదహరించినాడు దోషమని సూరి భావన? మరి ప్రసాదరావుగారు— "బహుజనపల్లి వారి చెప్పిన దుక నిఘంటువుల భేదము తెలుగుర్తింపులో తెలియదు' అని వ్రాసినారు ఇంతకు వారి వాక్యమున కర్థమేమో తెలియదు.

3 నిత్యమును జెప్ప దలచినచో నభిమానమునకుఁ దావుండరాదు సూరిపై నభిమానమున బహుజనపల్లి వారిని కించపఱచుట సమంజసముకాదు. "ఐప్యసంజ్ఞయందునని బహుజనపల్లివారి దంతములగు సమాహారంకందు వర్ణక్రమము పరంబగునపుడు సగాగమము కొన్ని యెడల కానంబడియెడి"నని చెప్పిరి. సూరి "సమాసంబుల యందు' అని ప్రయోగించియే యున్నాడనియు నట్టి ప్రయోగములు సూరికి తెలియుననియు ప్రసాదరావుగారు వ్రాసినారు. అస్తు. మరి సూరి యేల యీ విషయమున సూత్రింపలేదు?

4 కౌరవ సభలో లజ్జా

వారిధి దిగ నుద్ధరింప వా ద్రౌపది నని ప్రసాదరావుగారు వారిధి వలననుండి యను నర్థము సూరికి తెలియుననియు నందు వలననే పై పదము నుదహరించిరనియు వ్రాసిరి. "కాని వావిళ్ళవారు 1953 సం॥లో ముద్రించిన జైమినీ భారతములో లజ్జావారిధి దిగ నుద్ధరింపవా అని యున్నది. ఈ పాఠము ప్రకరణోచితము గాదు' అని ప్రసాదరావు గారనిరి. ఇది తొందరపాటులో వ్రాసినారేమో యని నా తలంపు?

ఈ పద్యము ధర్మరాజు హయమేధమునకు సూర్పి విచారించుచు కృష్ణునితో విన్నవించుచున్నాడు.

"హా సరోజాక్ష గోత్రవధూజార్ణవమున
మునిగియున్నాడ జేయూఁతఁ గొనఁగదె
నీ కృపాదృష్టి పేరోడగాకయున్న
వెడలఁబడుటెట్లు మఖము గావించుటెట్లు."

ఇందు దుఃఖార్ణవమున మునిగియున్నాడనని ధర్మరాజను చున్నాడు. అట్లే లజ్జయనెడి సముద్రమున దిగిన ద్రౌపది నుద్ధరించినాడవనుట యుక్తమేగదా! ఇచ్చట దిగియనగా కేవల మవతరణార్థముంగాక లజ్జావారిధిలో బడియనియు చెప్పికొనవచ్చునుగదా.

7. సీతారామాచార్యులుగారు "అనేక కర్తృక క్రియకు సమీపకర్త యొక్క లింగవచనంబులగు" నని సూత్రించిరి. వారిచ్చిన యుదాహరణముల చూపుచు నందు లింగనిర్దేశము చేయలేదనియు పలికిరి. తరువాత "భూవరుడు సుపూజ్యనంబుఁబరివారమ్ముఁజిత్తము లందు మెత్తురే" అను ప్రయోగము ఆచార్యులుగారు చెప్పిన లక్షణమునకు విరుద్ధముగా నున్నది. దీనినిబట్టి అనేక కర్తృక క్రియకు సమీప కర్తృయొక్క లింగవచనంబులగు అని ఆచార్యులుగారు చెప్పిన లక్షణము నిత్యవిధి గాదనియు దానిలో మార్పులు వలయుననియు దోచుచున్నది". అని వ్రాసిరి. ఆచార్యులుగారుచెప్పినది నిత్యవిధిగాదు అనుగుణ సూత్రము సనుస్నంత మాత్రమున నది నిత్యవిధియని భావింపరాదు. ఇట్టిదే చిన్నయసూరి చెప్పిన సూత్రము—"కర్మధారయంబునందుత్తునకు ద్రుతంబగునపుడు టుగాగమంబగు." దీని కుదాహరణములు—నిన్నటున్నము—నరసపుటులుక. ఇవి నిత్య విధియనుకొందమా? అయినచో దుక్కిటెద్దు—ప్రక్కటెముక—పల్లెటూరు మున్నగు శబ్దముల టుగాగమం బెట్లువచ్చినది? సూరి కీశబ్దములు తెలియవనుకొందమా? వ్యాకరణవేత్తలు కొన్నింటికి మాత్రమే సూత్రములు నిబద్ధింపగలరు. అట్లే సీతారామాచార్యులవారివిషయ మర్థముచేసికొనుట మంచిది.

విమర్శకులు రెండువైపుల పాక్షికముగా ప్రవర్తింపవలెనేగాని యొకరిపై పక్షపాతము వహించుట భావ్యముగాదు. సూరికి తెలిసినప్పటికి కొన్నింటిని సూత్రబద్ధము కావింపలేదు. ఆ పని ఆచార్యులుగారు చేసినారు. ఒక్కొక్కరి ప్రణాళిక యట్టిది.

సంస్కృతమున పాణిని సూత్రములకు వార్తికములు వెలసినవి—వానికి మహా భాష్య మవతరించినది. మిగిలినవారిద్దరు పాణినెంతయో గౌరవించిరేగాని నిందింపలేదు, అట్టిపనియే ఆచార్యులు

గారు చేసిరి అని త్రిలింగ లిపి శేషమని వారే చెప్పుకొన్నారు గదా! అంతేమోనని [illegible] "ఏకదోషేక్షణ దివ్య [illegible]" [illegible] మంచిదికాదు గుణగ్రాహిత్వము [illegible].

— శ్రీ పాతకోట రాధాకృష్ణమూర్తి

భా షా వి శే షా లు

ప్రాచీన తమ ద్రావిడభాషలో లేదా మూల ద్రావిడ భాషలో ఉండే "అల్, ఇల్, "ఉల్" "ఎల్" అనే నాలుగు శబ్దాల ఆధారంగా తెలుగులో అనేక పదాలూ, ఏర్పడ్డాయి. ఈ వ్యాసంలో అలాంటి కొన్ని రూపాల్ని, నాకు తెలిసినంతవరకూ, పాఠకుల ముందుంచటానికి ప్రయత్నించాను. ఇందులో అర్థవంతమైన రూపాలను "పదాలు" అనీ అర్థవంతమైన రెండు రూపాలు కలిసి ఏర్పడిన సామాసిక రూపాలను "పదబంధాలు" అనీ వ్యవహరించాను. వాటి ప్రాచుర్యాన్ని నిరూపించేందుకు ఆధునిక సినిమా పాటల ప్రయోగాల్ని ఉదహరించాను. ఇందుకు భాషాకోవిదులు అన్యథా భావించరనే ఆశిస్తున్నాను.

I అల్ = అ, అక్కడ అని మౌలికార్థాలు.
దీని నుండే ఏర్పడ్డ పదాలూ, పదబంధాలూ—

(1) అల = ఆ. (అలనాడు = ఆనాడు)
ప్రయోగము:- అలనాటి జనకుని కొలువులో
—డా. సి. నారాయణరెడ్డి.

(2) అలా = అక్కడ.

ప్ర:- అలా పైకి పో. అలా చెయ్యి, ఇలా కాదు. అనే వాక్యాలలోని అలా, ఇలా-పదాలపైన చెప్పినవి కావు. ఇవి ఆలాగు (ఆ విధముగా), ఈలాగు (ఈ విధముగా) అనే పదబంధాల వ్యావహారిక సంక్షిప్త రూపాలు.

3) అల్ల = అ, అక్కడ.
ప్ర:- అ – అల్లనేరేడు చెట్టుకాడ అమ్మలాలా
డా. సి. నారాయణరెడ్డి

ప్ర:- అక్కడ – అల్లల్లా వెడదాము.

(4) అవి:- పూర్వంలో "అవ" స్థలవాచిగా ఉండేది. అప్పుడు [illegible] కాలక్రమంలో అది స్థలవాచిగా పోయి తరువాత "అవి" సర్వనామంగా [illegible] వాడబడింది. (అందు + అవి < అందవి) కాని, "అందు" నే ప్రత్యయంగా [illegible] "అవి" అను ప్రయుక్తమైన అర్థంగా [illegible]బడింది.

(5) అల్ > అన్ + త > అంత.

దంత్యానునాసిక సామ్యం వల్ల 'అల్' లోని 'ల' కారం 'న' కారంగా మారుతుంది. ఈ మార్పు వాడుకలో ఉంది. [illegible] శ్రీ సోమయాజిగారు తమ గ్రంథంలో [illegible] కూడా.

ఉదా. లేను > నేను, [illegible] > [illegible].

ఇతర ద్రావిడ భాషల్లో ఈ మార్పు మనం గమనించవచ్చు.

ఉదా:- ప్రకృతి - లాంగులము నాగలి (వికృతి)

ఈ ఉచ్చారణ మార్పు సంగీత గాయకులలో [illegible] కనిపిస్తుంది. "ఘంటసాల" పాడిన ఈ పాట చరణంలో ఈ మార్పు వినిపిస్తుంది చూడండి.

ఉ:- ఒక పక్క నువ్వు నవ్వింది తనవారని అంటున్నది.
(నవ్వింది)

ఒక తల్లి మనసు నన్నింకా [illegible] అంటున్నది.
(నన్నింకా)

కన్యాశుల్కం సంగీత— [illegible] – [illegible]
(మూర్ధన్య 'ణ'కారానికి మూర్ధన్య 'ళ'కారం [illegible])

అన్ + త > అంత (ఆ పరిమాణముగల)

కాబట్టి 'అంత' అంటే ఎక్కువ అని, 'ఇంత' అంటే తక్కువ పరిమాణమని [illegible]. భోజనాల వడ్డింపు సమయంలోని మాటలు [illegible] సూచిస్తాయి.

ప్ర:- 1. అంతెందుకూ! ఇంత చాలు. (పెద్దలు)
2. అంతేనా ? ఇంత కావాలి (పిల్లలు)

1. వాళ్ళ పరిచయం అంతంత మాత్రమే [[illegible]]
2 ఇంతలు కన్నులుండ [పెద్ద పెద్ద [illegible] భావం]

[6] అంత + కు > అంతకు.

ప్ర:- అంతకంతకు ధరలు పెరిగిపోతున్నాయి.

[7] అంత + లు > అంతలు > అందలు

ప్ర:- అందలూ వచ్చేరా? [అంతమందీ వచ్చారా?]
[అంతా వచ్చేరా?]

[8] అన్ + తు > అందు.

[9] అంత + తనుకన్ > అంత + దా(కన్) > అందాకన్ అందాక. [పదబంధం]

[10] అందు + చేత > అందుచేత > అంచేత [పదబంధాలు]

11] అందు + తో > అందుతో ,,

[12] అందు + కొలకు > అందుకొలకు ,,

[13] అందు + వల్ల > అందువల్ల ,,

[14] అందు + లో > అందులో

[15] అందు + కు > అందుకు (For that)

[16] అందు + అన్ > అందు + న + అన్ < అందు + నన్ > అందునన్ > అందునా [దానియందు కూడా]

[17] అందుల : ఇది నన్నయగారి ప్రయోగం. ఇందలి 'ల' అల్ > "అం" యొక్క అవశిష్టరూపమని కొందరి అభిప్రాయం.

ప్ర:- అయుగమంబులరావోజన! తెందులంటి వత్సా! [illegible]
నన్న—భారతం.

[18] అంతకంటె, [19] అంతతో [20] అంతవరకు [21] అంతమట్టుకు [పదబంధాలు]

II ఇల్ = ఈ, ఇక్కడ అని మౌలికార్థాలు. దీని నుంచి ఏర్పడ్డ పదాలూ, పదబంధాలూ—

1] ఇలా = ఇటు, ఇక్కడ

ప్ర:- ఇలారా.

2] ఇలు = ఇల్లు

3] ఇల్లు

4] ఇలి: ఇది స్వతంత్ర పదం కాదు. పదబంధాలలో మాత్రమే కనిపిస్తుంది.

ఉదా: వాకిలి ⊃ వాకు + ఇలి
[పదబంధము] [ముఖద్వారము]

వా, వాయి అనగా నోరు అని అర్థం. వా + కు > వాకు. ఈ సర్వొందుకున్న "వాకు" అను పదంనుంచే వాకు [మాటా డుట] అనే క్రియ ఏర్పడింది.

5] మున్ + తు + ఇలి > ముంగు + ఇలి > ముంగిలి [పదబంధం] [ప్రాంగణం]

6] లోన్ + కు + ఇలి > లోగు + ఇలి > లోగిలి [అంతర్గృహం] [పదబంధం]

7] ఇల్ > ఇన్ + త > ఇంత

8] ఇంత + కు > ఇంతకు 9] ఇంత + లు > ఇంతలు > ఇందలు

10] ఇంత + తనుకన్ > ఇందాకన్ > ఇందాక [పదబంధం]

పదబంధాలు : 11] ఇంత కంటె 12] ఇంతతో 13] ఇంతవరకు 14] ఇంతమట్టుకు

15] ఇల్ > ఇన్ + తు > ఇందు

పదబంధాలు: 16] ఇందు + చేత > ఇందుచేత

17] ఇందు + తో > ఇందుతో

18] ఇందు + కొలకు > ఇందుకొలకు

19] ఇందు + వల్ల > ఇందువల్ల

20] ఇందు + లో = ఇందులో.

21] ఇందు + అన్ > ఇందు + న + అన్ > ఇందునన్ > ఇందునా = ఇందులో కూడా.

22] ఇందు + కు > ఇందుకు

23] ఇందుల: నన్నయగారి ప్రయోగము వివరణ పైన చెప్పినట్లే.

III ఒల్ = "లోపల" అని మౌలికార్థం: దీనినుంచి ఏర్పడ్డ పదాలూ, పదబంధాలూ—

1] ఒల్లము = అంతరంగము [లోపలనుండు అవయవం]

2] [illegible] > [illegible] > [illegible] = [illegible]

ప్ర. [illegible] మాసపడవ — [illegible].

3] ఉల్ > [illegible] > లో

4] లో + [illegible] > [illegible].

['క్షువ' అనునది ప్రత్యయం [illegible], [illegible]]

[5] లో + [illegible] > లోగడ (ఇదివరలో)
[6] లో + [illegible] > లోగుట్టు (రహస్యము)
[7] లో + ము > లోచు > రొచ్చు (తక్కువ)
[8] లో + టు > లోటు (కొరత)
[9] రో + తు > లోతు (లోపలిభాగపు కొలత)
[10] రో + అన్ > లోన్ (షష్ఠీ విభక్తి ప్రత్యయం)
[11] లోన్ + ఉ > లోను = మొదలగు

ప్ర:—ఉత్తర లోనుగాగల పయోజముఖులు - భారతము

[12] లోను + అగు = లోనగు (క్రియ) = లొంగియుండు

ప్ర:—కానుకు లోనై తల్లి తండ్రి పూర్ణమ్మ గురజాడ

[13] లోను + అన్ > లోనన్
[14] లోన్ + కు > లోగు
[15] లోన్ + కు > లోంగు > లొంగు
[16] లొంగు + పాటు > లొంగుబాటు (పెదబంధం)
[17] లోగు + అన్ > లోగన్ (లోగా (వాడుకరూపం)
[18] లో + వ > లోవ
[19] లో + వ > లోవల ([illegible])
[20] లో + య > లోయ

ప్ర:—కొండలోయ

IV ఎల్ = ఏ, ఎక్కడ అని [illegible] [illegible] [illegible] పదాలూ, పదబంధాలూ,

[1] ఎలా = ఎక్కడ

ప్ర:—ఎలా వెళ్ళాలి—[illegible] [illegible] [illegible] (ఏ విధంగా అని కాదు)

[2] ఎల్ > ఎన్ + [illegible] > ఎంత

[3] ఎంత + [illegible] > [illegible]

[4] ఎంత + [illegible] > [illegible] > [illegible]

[5] పదబంధాలు:—(5) [illegible] (6) ఎంత వరకు (7) ఎంతమట్టుకు

[6] ఎన్ + [illegible] > [illegible]

[7] ఎందు + [illegible] > [illegible]

పదబంధాలు:—(8) ఎందు + [illegible] > [illegible] > [illegible]

(9) ఎందు + [illegible] > [illegible]

(10) ఎందు + [illegible] > ఎందుకొఱకు

(11) ఎందు + [illegible] > [illegible]

(12) ఎందు + లో > [illegible]లో

ఈ విధంగా తెలుగులో 'అల్' 'ఇల్' 'ఉల్' 'ఎల్' అనే నాలుగు [illegible]నుంచీ సుమారు 70 పదాలు, పదబంధాలూ [illegible]. వీటన్నిటిలోనూ మౌలికార్థం సహజంగానో గర్భితంగానో ప్రకటమవుతూనే ఉంది. —శ్రీ [illegible]

"శాతవాహన జన్మ పత్రిక"

'అనక్రానిజమ్ కాదు'

1974 [illegible] నెల భారతిలో కవి శ్రీ [illegible] గారి 'శాతవాహన సంభవము' అనే [illegible] కావ్యాన్ని [illegible] ఎవరో విమర్శకుడు తన అజ్ఞానాన్ని వెల్లడించుకున్నాడు.

"మన పురాణాలలో రాముని జననం పునర్వసు నవమి అని, కృష్ణునిది రోహిణి అష్టమి అని మాత్రమే చెప్పబడి ఉన్నవి" అంటారు విమర్శక శిరోమణి. అంతే కాకుండా మహాకవి [illegible] గారిని ఇలాగ విమర్శించేరు— "శాతవాహనుని జన్మపత్రికను వ్రాసి ఒక కాల వ్యతిరిక్తాలంకారమును (అనక్రానిజమ్) చేపట్టి కవిగారు తమజ్యోతిషశాస్త్రాభిరుచిని వెల్లడించినారు".

పై రెండు వాక్యాలబట్టి విమర్శకుడు తనకి పురాణాలు క్షుణ్ణంగా తెలిసినట్లు, జ్యోతిషశాస్త్రం కూడా బాగా తెలిసినట్లు లోకానికి చాటుకోవాలని ప్రయత్నించినట్లు [illegible] [illegible]. కాని విమర్శకుడు [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]

చదవని విమర్శకుడు 'పురాణాలు' చదివినట్లు ప్రగల్భంగా రాసుకోవడం వారి సంకుచిత తత్వాన్ని నిరూపిస్తుంది.

శ్రీమద్వాల్మీకి రామాయణంలో, బాలకాండ అష్టాదశ సర్గలో వివరించిన దాన్నే, పది శ్లోకాల్లో క్రింద పొందుపరుస్తున్నాను.—

8. శ్లో : తతోయజ్ఞే సమాప్తేతు ఋతూనాం షట్సమాత్యయుః
తతశ్చ ద్వాదశే మాసే చైత్రే నావమికే తిథౌ

9. శ్లో : నక్షత్రేఽదితిదైవత్యే స్వోచ్చ సంస్థేషు పంచసు
గ్రహేషు కర్కటే లగ్నే వాక్పతా విందునా సహ

10. శ్లో : ప్రోద్యమానే జగన్నాథం సర్వలోక నమస్కృతమ్
కౌసల్యా జనయద్రామం సర్వలక్షణ సంయుతమ్

పోనీ విమర్శకుడు సంస్కృతం చదువుకోలేదనుకుందాం.

తెలుగులో భాస్కర రామాయణం బాలకాండలో శ్రీరామాదుల జననం గూర్చి చెప్పిన భాగంలో ఇలా ఉంది.

"వెలయు: బంద్రెడవ నెలయందు: చైత్రపు
సర్వను బుధశుద్ధ నవమినాడు
పంచగ్రహంబులు వరగ నుచ్చస్థాన
గతులుగా గురుసుధాకరులు గూడ
కర్కట కాఖ్యలగ్నమునందు: గౌసల్య
హరికర్తనగు రాము నమర గనియె"

శ్రీరాముని కాలానికే అంటే వాల్మీకినాటికే మన దేశంలో తిథి, వార, నక్షత్ర, లగ్నాలు గూర్చిన్నీ గ్రహాల ఉచ్చ నీచలగూర్చిన్నీ— అనగా సమగ్రమైన జోతిష్యశాస్త్రం గూర్చి—విపులంగా తెలుసునని అర్థమవుతుంది.

కాని ఈ విమర్శకుడుగారు—"అసలు ఈ రాశులు, లగ్నాలు వారాలు గ్రీసునుండి వరాహమిహిరుడు (యవనాచార్యుడు క్రీ. శ. 7–8 శతాబ్దం) సంస్కృతీకరించి మనకు దించినాడు." అంటారు:

కాని రామాయణ కాలానికే మన కివన్నీ తెలుసును.

శాతవాహనుడు రామునికి ముందు పుట్టలేదు. కాబట్టి కవిశ్రీ కాళిదాసుగారు వ్రాసినదేమీ "అనక్రానిజమ్" కాదు.

విమర్శకుడు తన ప్రక్షిప్తాన్ని గ్రహించటం తప్పేమీకాదు.

అంతేకాకుండా ఈ విమర్శకుడిగారికి శ్రీ కాళిదాసుగారిమీద ఏదో "కస్సు" ఉంది కాబోలు. అది ఈ విమర్శలో నిగూఢంగా వెళ్లగక్కుతున్నారు.

లేకపోతే "శాతవాహన సంభవం" లాంటి మహాకావ్యాని ఏవో లేనిపోని లొసుగులున్నట్లు (పరోక్షంగా- indirect గా) వ్రాయవలసిన అవసరం ఏముంది.

ఇంకకూడా సూచిస్తాను —

"మునికన్య వనలక్ష్మి శాతురి ప్రణయోదంతం శాకుంతలోపాఖ్యానం కరుప్పన బోసేపట్టున్నది." అంటారీ విమర్శకుడు. శకుంతలోపాఖ్యానం వీరు మరోమారు చదువుకుంటే బాగుంటుంది.

ఇంకోచోట "కవిగారు ఉపయోగించిన కవితా సామగ్రి అంతా సమయాసమయాలు పాటించకుండా పోతన దగ్గిర చేబదులు తెచ్చుకున్నవే" అని విమర్శ కోవాత.

సరే, పదాలన్నీ శబ్దరత్నాకరంనుంచి దొంగిలించినట్టు అనలేదు.

కవిత్వానికి "సామగ్రి" ఏమిటి?

ఈ విమర్శకుడు గారు పురాణాలలో ముఖ్యమైన రామాయణ భారత భాగవతాలు (ఏ ఒకటికూడా) చదవకుండానే చదువుకున్నట్టు చాటుకోడానికి ప్రయత్నించి విఫలుడయేరు.

ఈ పరామర్శ ముగిస్తూ నాలుగు ముక్కలు వ్రాయక తప్పదు.

ఈ మధ్య వెలువడిన తెలుగు కావ్యాల్లో కవిశ్రీ శ్రీకాళిదాసు గారి "శాతవాహన సంభవం" ఉత్తమ శ్రేణికి చెందినది. ఇందులో ఎన్నో పద్యకొత్త పోకడలున్నవి. ఇది మహాకావ్యం. తెలుగువారు గర్వ పడవలసిన రచన. దీనిని గురించి విపులంగా మరోసారి వ్రాస్తాను.

—శ్రీ యం. వి శాస్త్రి.

గ్రంథ విమర్శలు

శ్రీ రామాయణ కావ్యతిలకమ్

(సంస్కృత కావ్యము. మధురవాణీ రచితము. సంపాదకులు డాక్టర్ బి. రామరాజుగారు. డెమ్మీసైజు 26+192 పుటలు. వెల రూ. 6లు. ప్రకాశకులు – ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ, హైదరాబాదు).

సంగీత సాహిత్యాలలోను, సమరాంగణంలోను సాటిలేని రీతిని విహరించి విఖ్యాతిని గడించిన విజయనగర సార్వభౌముడు శ్రీకృష్ణదేవరాయలవలెనే ఆ సామ్రాజ్యపు సామంతులలో ముఖ్యుడైన రఘునాథ నాయకుడు అన్నివిధాలా రాయలకు దీటైనవాడు. ఆయన సంస్కృతాంధ్రాలలోని వివిధ శాఖలలో ఎన్నో గ్రంథాలు రచించాడు. ఆయన రచించిన రామాయణం తెలుగు ప్రబంధాలలో ప్రఖ్యాతమైనది. దానికి ఈ గ్రంథం సంస్కృతీకరణం.

ఒకనాడు ఆయన సభాభవనమైన ఇందిరా మందిరంలో ఒక గాయకుడు ఆతని రామాయణాన్ని శ్రావ్యంగా గానంచేసి, ప్రభువునూ, సభ్యులనూ సంతోషపెట్టగా, అది సంస్కృతంలో కూడా ఉంటే బాగుండునని రఘునాథనాయకునికి తోచింది. దాన్ని సంస్కృతీకరించడానికి ఎవ్వరు అర్హులా అని ఆలోచిస్తూ నిద్రించిన అతనికి స్వప్నంలో శ్రీరామచంద్రుడు ప్రత్యక్షమై మధురవాణియే దానికి తగినదని తెలుపగా, రాజాజ్ఞ ననుసరించి ఆతని ఆస్థాన విద్వాంసురాలైన మధురవాణి మధురాతి మధురంగా దానిని సంస్కృతంలోనికి అనువాదం చేసింది. రచన ఎంత మధురంగా, సరళంగా ఉన్నదీ గ్రహించడానికి ఈ క్రింది శ్లోకం ఒక్కటే చాలును.

పుత్రులు లేని దశరథుడు పుత్రేచ్ఛను తెలిపే సందర్భంలో

'కుటిలాసిత కుంతలాభిరామం
కుటిలాలంబి అలంతికాలలామమ్
ఉదయద్రదనం కదా ను సూనోః
ముఖ మీక్షే మృదుమందహాసకమ్'

[సర్గ 3 శ్లోకం 20]

చెప్పిన శ్లోకం ఎంతో రమణీయమై పఠితను మిక్కిలి ఆకర్షిస్తున్నది గదా!

ఉత్తమశ్రేణికి చెందిన యీ కావ్యం ఇదివరకు ముద్రితం కాలేదు. దీని వ్రాత ప్రతి కూడా ఒక్కటే! అదీ – తంజావూరు సరస్వతీమహల్ లైబ్రరీలో కాక మైసూరులోని ప్రాచ్య పరిశోధనాలయంలో మాత్రమే – అసమగ్రంగా లభించింది. శైథిల్యాలతోనూ, వ్రాత తప్పులతోను నిండి, అసమగ్రంగా ఉన్న మహాకావ్యం నష్టం కాకుండా ఉండడానికి ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీవారు దీని ప్రకటనకు పూనుకోవడం మిక్కిలి ముదావహం. దీని పరిష్కరణకు సమర్థ పరిశోధక విద్వాంసులు డాక్టర్ రామరాజుగారు పూనుకోవడం ఎంతో సముచితంగా ఉన్నది.

సంస్కృతాంధ్రాలలో గట్టి విద్వాంసులైన డాక్టర్ రామరాజుగారు శైథిల్యాలను పూరించి, తప్పులను సరిదిద్ది, ఛందో భంగాలను, వ్యాకరణ దోషాలను సవరించి వీలైనంత పరిశుద్ధంగా

ఉపయోగకరమైన
సరికొత్త గ్రంథములు
వ్యవసాయము-ఫిషరీ-కోళ్లపెంపకం-అడవులు-లోహపని
ఇంజనీరింగ్-వైద్యము-వివిధ సాంకేతికవిషయములపై
గ్రంథముల గలపట్టిక ఉచితం. ఇంగ్లీషులో వ్రాయండి.
N. K. PAUL & SONS.
P. B. No. 12202, Calcutta - 5.

దీనిని తయారుచేశారు. వ్రాతప్రతిలోని పాఠాలను అథస్సూచికలలో చూపారు. వాటినిబట్టి వారు చేసిన పరిష్కరణ ఎట్టి ఉత్తమమో స్పష్టం కాగలదు.

ఉపలబ్ధమైన గ్రంథభాగం పద్నాలుగు సర్గల పై చిలుకు ఉన్నవి. ప్రథమసర్గ పీఠికారూపం. అందు రఘునాథనాయకుని వర్ణన, సభావర్ణన, తన రామాయణాన్ని సంస్కృతీకరించవలెనని ప్రభువు మధురవాణి కాజ్ఞ యిచ్చుట మున్నగునవి ఉన్నవి. రెండవ సర్గలో వాల్మీకి రామాయణాన్ని రచించుట, కుశలవులు గానం చేయుట, అయోధ్యాపుర వర్ణన, తృతీయసర్గలో దశరథుని యాగ ప్రయత్నం, చతుర్థ సర్గలో యజ్ఞ పురుషావిర్భావం, పాయస ప్రదానం, వాలి, సుగ్రీవాదుల జననం మున్నగునవి వర్ణించబడినవి. ఐదవ సర్గలో రామాదుల జననం మొదలు తాటకా సంహారంవరకూ కథ సాగినది. ఆరవ సర్గలో విశ్వామిత్ర యాగరక్షణ అహల్యా శాప విమోచనం ప్రధానాంశాలు. సప్తమ సర్గలో శివధనుర్భంగం, అష్టమ సర్గలో దశరథ పుత్రుల వివాహం, పరశురామ గర్వభంగం, నవమ సర్గలో అయోధ్యా ప్రవేశం ఉన్నవి. దశమ సర్గలో అయోధ్యా కాండ కథ సంగ్రహించబడినది. పదకొండవ సర్గలో శ్రీరాముని వనవాసం మొదలు వాలి సుగ్రీవుల వృత్తాంతం వరకూ ఉన్నది. ద్వాదశ, త్రయోదశ సర్గలలో కిష్కింధాకాండకథ, చతుర్దశ సర్గలో సుందరకాండ కథ ఉన్నది. పదునైదవ సర్గలో మొదలు కొంత భాగం లోపించినది. లభించిన గ్రంథభాగంలో అంగదరాయబారం, కుంభకర్ణయుద్ధం కానవస్తున్నవి. అనుపలబ్ధమైన గ్రంథం ఎంతో తెలియదు. డాక్టర్ రామరాజుగారు తమ ఆంగ్ల పీఠికలోనూ, తెలుగు పీఠికలోనూ మధురవాణి రచనా ప్రాశస్త్యాన్ని వివరించారు.

ఒక్కడక్కడ అచ్చు తప్పులు దొరలినా, ముద్రణ—దేవనాగరి లిపిలో చాలా అందంగా కూర్చబడింది.

ఇందులో మొదటి 8 సర్గల చివరను, 12 వ సర్గ చివరను 'శ్రీరామాయణ సార కావ్యతిలకే' అని ఉండడంవల్ల దీనికి ఆ పేరే పెట్టినట్లు తోస్తున్నది, కాని, మిగిలిన సర్గల చివర 'శ్రీరామాయణ సారసోమని మహాకావ్యే' అని ఉన్నందున దీనిపేరు 'శ్రీరామాయణ సార' మని ఉండడమే సముచితంగా తోస్తున్నది. తిలకమనేది శ్రేష్ఠతను సూచిస్తుంది.

లభించినంత వరకయినా ఈ మహాకావ్యం ప్రకటించిన ఆం. ప్ర. సాహిత్య అకాడమీకిని, పరిష్కర్తలు డాక్టర్ రామరాజు గారికి ఆంధ్రులు కృతజ్ఞతను చెప్పవలసి ఉన్నది.

—శ్రీ బులుసు వేంకట రమణయ్య.

Printed and Published for Nageswara Rao Estates (Private) Ltd., by S. Radhakrishna at the Andhra Patrika Press, Gandhinagar, Vijayawada-3. Editor: S. Radhakrishna, Vijayawada. Phones: 75607 & 75226.

BCT

KLVA104M122

అమృతాంజన్ లిమిటెడ్

75 సంవత్సరాల పైగా గృహౌషధములు తయారుచేస్తున్నవారు!

- అమృతాంజనం బాధానివారిణి
  తలనొప్పి, ఒళ్ళునొప్పులు, బెణుకులు, జలుబు, దగ్గు, కండరాల నొప్పులకు.
- అమృతాంజన్ గ్రైప్ మిక్స్చర్
  పసిబిడ్డల అజీర్ణానికి, పళ్ళు వచ్చేటప్పుడు కలిగే బాధలకు.
- అమృతాంజన్ డెర్మల్ ఆయింట్ మెంట్
  తామర, పీట, గజ్జి వగైరాలకు.
- అమృతాంజన్ ఇన్‌హేలర్
  జలుబుచేసి ముక్కుదిబ్బడ, తుమ్ములు వగైరాలకు.
- అనోలియమ్-కోల్డ్ రబ్
  దగ్గు జలుబులను పారద్రోలే అమోఘమైన ఒక కొత్త శక్తి.
- శాలోఫెన్ - బాధానివారిణి మాత్రలు
  తలనొప్పి, ఫ్లూ, ఒళ్ళు నొప్పులకు

...ఇండియాలోను,
ఇతర దేశాలలోను
పేరు పొందినవి.

అమృతాంజన్ లిమిటెడ్
మద్రాసు-4

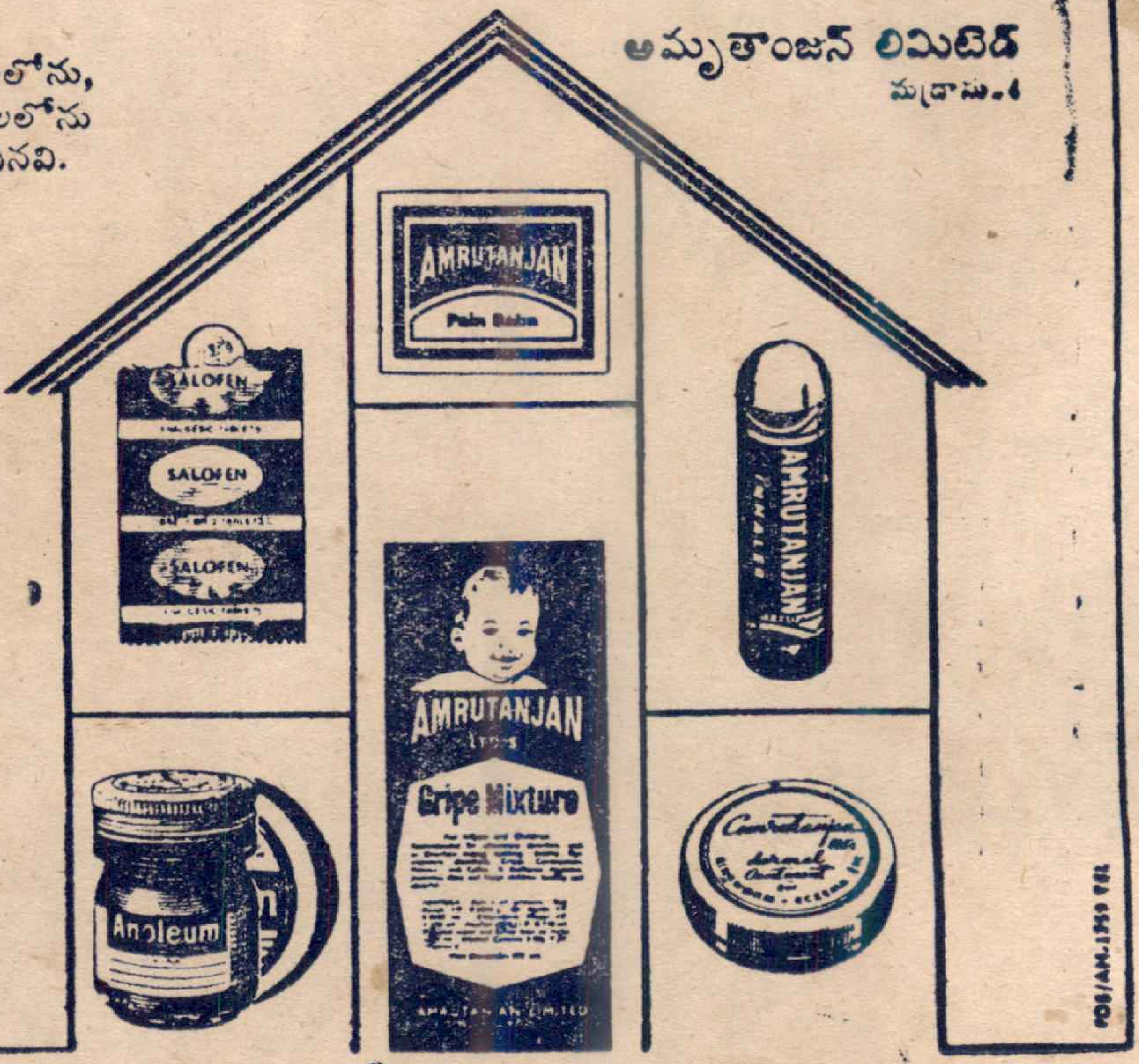

BC

మనము ఫౌండేషన్ పుస్తకాల పరిశీలనాపట్టిక

పుస్తకం సంఖ్య	KLVA104M122
పుస్తకం పేరు	भारति
తారీఖు	07 February 2025
ముందు అట్ట	yes
వెనుక అట్ట	yes
మొత్తం పేజీలు	69
పెద్ద సైజు పేజీలు	no
ఖాళీ పేజీలు	C1, I, IV, BC,
లేని పేజీలు	no
తయారు చేసినది	akshaya
పేజీలు విడదీసినది	Navya
స్కాన్ చేసినది	NAVEEDA
పరీక్ష చేసినది	HEMA
పేజీలు సరిచూసినది	
బైండింగు చేసినది	
ప్యాకింగు చేసినది	
పరిస్థితి	good